

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТРАНСПОРТУ

Кафедра «Фінанси і кредит»

Бакаєв Л. О., Соколова Е. О.

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни
студентами усіх форм навчання
спеціальності 7.03050801 «Фінанси і кредит»

Київ 2013

Бакаєв Л. О., Соколова Е. О.

Ринок фінансових послуг.: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни студентами усіх форм навчання спеціальності «Фінанси і кредит». – К.: ДЕТУТ, 2013. – 155 с.

Навчально-методичний посібник підготовлений відповідно до програми дисципліни «Ринок фінансових послуг» і навчального плану підготовки спеціалістів зі спеціальності «Фінанси і кредит». Містить: програму дисципліни, опорний конспект лекцій, методичні вказівки щодо практичних занять, організації самостійної роботи студентів, виконання контрольних робіт із дисципліни, виконання курсових робіт, список рекомендованої літератури.

Методичні рекомендації розглянуто та затверджено на засіданні кафедри фінансів транспорту (протокол № 5 від 23.12.1010 р.) та на засіданні методичної комісії факультету (протокол № 4 від 22.02.2011 р.).

Призначено для студентів денної та заочної форм навчання за напрямом підготовки 7.03050801 – «Фінанси і кредит»

Укладачі: **Л. О. Бакаєв**, доктор економічних наук, професор,
Е. О. Соколова, кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Фінанси і кредит»

Рецензенти: **В. П. Ільчук**, доктор економічних наук, професор;
Я. В. Литвиненко, кандидат економічних наук, професор

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	4
Частина 1. Програма навчальної дисципліни «Ринок фінансових послуг»	6
Частина 2. Тези лекцій	11
<i>ТЕМА 1. Ринок фінансових послуг та його роль в економіці</i>	11
<i>ТЕМА 2. Суб'єкти ринку фінансових послуг</i>	15
<i>ТЕМА 3. Поняття і класифікація фінансового посередництва</i>	18
<i>ТЕМА 4. Інституційна структура ринку фінансових послуг</i>	24
<i>ТЕМА 5. Сегментарна структура ринку фінансових послуг</i>	30
<i>ТЕМА 6. Фінансові послуги на грошовому ринку</i>	36
<i>ТЕМА 7. Фінансові послуги на валютному ринку</i>	45
<i>ТЕМА 8. Фінансові послуги на ринку позичок</i>	53
<i>ТЕМА 9. Фінансові послуги на фондовому ринку</i>	63
<i>ТЕМА 10. Фінансові послуги з перейняття ризику</i>	76
<i>ТЕМА 11. Інфраструктура ринку фінансових послуг</i>	84
<i>ТЕМА 12. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг</i>	94
Частина 3. Методичні рекомендації щодо практичних занять	104
Частина 4. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів	135
Частина 5. Методичні рекомендації щодо виконання контрольних робіт	143
Частина 6. Методичні рекомендації щодо виконання та теми курсових робіт	146
Частина 7. Питання для підготовки до іспиту	152
<i>Список рекомендованої літератури</i>	154

ВСТУП

В умовах становлення ринкової економіки, важливого значення набувають, крім ринків виробленої продукції та трудових ресурсів, фінансовий ринок, грошовий ринок, ринок фінансових послуг тощо. За допомогою фінансових послуг, розподіляються і перерозподіляються тимчасово вільні фінансові ресурси чи ресурси, що мали обумовлене раніше цільове призначення. В Україні розвиток ринку фінансових послуг був загальмований певними політичними та економічними факторами.

Сьогодні ринок фінансових послуг – це розгалужена мережа страхових і банківських установ, пенсійних та інших інвестиційних фондів, лізингових та факторингових компаній, фондових бірж тощо.

Проте розвиток ринку досі має дещо хаотичний характер: відсутня належна координація ринку фінансових послуг з боку держави, певна незахищеність інтересів клієнтів фінустанов, небезпека монополізації цього ринку, формування фіктивного капіталу в країні тощо. Усунення цих негативних процесів можливе за умови створення та розвитку ефективного механізму державного регулювання ринку, який ґрунтується на прозорій та чітко відпрацьованій нормативній базі. Тому вивчення курсу «Ринок фінансових послуг» є актуальним для економіки України, яка потребує кваліфікованих кадрів з фінансів, що обізнані і мають спеціальні знання в сфері ринку фінансових послуг та можуть приймати правильні управлінські рішення в умовах швидкої зміни ринкової кон'юнктури.

Метою вивчення дисципліни «Ринок фінансових послуг» є формування комплексного розуміння системи взаємозв'язків на ринку фінансових послуг та державної політики на цьому ринку.

Завдання навчальної дисципліни: вивчення сутності та функцій, які виконує ринок фінансових послуг, наукових засад побудови цього ринку як цілісного механізму перерозподілу фінансових ресурсів між державою, юридичними та фізичними особами.

Предмет навчальної дисципліни – це система грошових відносин, які виникають у процесі перерозподілу фінансових ресурсів на фінансовому ринку між державою, юридичними та фізичними особами, шляхом формування фондів цільового призначення за допомогою спеціалізованих фінансових інститутів.

Після вивчення курсу студенти повинні **орієнтуватися у:**

- сутності функціонування ринку фінансових послуг, формах і методах його регулювання;
- порядку створення, діяльності та ліквідації фінансових установ;
- видах, сутності і порідку надання фінансових послуг банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами.

А також **уміти:**

- аналізувати й оцінювати динаміку ринку фінансових послуг;
- визначати чинники впливу на ринок фінансових послуг;

- застосовувати набуті знання в умовах українського ринкового середовища.

Досягненню мети та ефективній реалізації завдань вивчення курсу підпорядковано логіку викладання дисципліни, структуру та зміст її програми.

На вивчення дисципліни відводиться 108 годин навчального часу, з них 18 години – лекції, 18 годин – семінарські та практичні заняття, решта – самостійна робота студентів. Формою контролю знань, отриманих студентами при вивченні дисципліни, є іспит.

ЧАСТИНА 1
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ»

ТЕМА 1. Ринок фінансових послуг та його роль в економіці

Сутність ринкової економіки та процес прийняття рішень у ринковій економіці. Що таке економічні інструменти ринкової економіки, їхня характеристика, достоїнства й недоліки. Сутність та класифікації послуг в ринковій економіці. Структура ринку послуг. Що таке фінансові послуги, їхня сутність та структура. Сутність ринку фінансових послуг. Функції ринку фінансових послуг та його значення для економіки держави. Становлення ринку фінансових послуг в Україні. Законодавча база функціонування ринку фінансових послуг в Україні. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Право на здійснення операцій на ринку фінансових послуг. Законодавче регулювання договорів із надання фінансових послуг.

ТЕМА 2. Суб'єкти ринку фінансових послуг

Розподіл фінансових ресурсів через систему ринку фінансових послуг. Сутність та види суб'єктів ринку фінансових послуг. Сукупність суб'єктів, що потребують фінансових ресурсів. Сукупність суб'єктів, що мають вільні фінансові ресурси. Фінансові посередники як суб'єкти ринку фінансових послуг. Суб'єкти державного регулювання ринку фінансових послуг.

ТЕМА 3. Поняття і класифікація фінансового посередництва

Поняття фінансового посередництва і його роль у функціонуванні ринку фінансових послуг. Класифікація фінансового посередництва. Функції фінансових посередників на ринку фінансових послуг. Організаційні правила та умови початку діяльності фінансових установ. Фінансова звітність фінансових установ. Заходи щодо запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом. Порядок ліквідації фінансових установ.

ТЕМА 4. Інституційна структура ринку фінансових послуг

Сутність фінансових інститутів. Основні складові ринку фінансових послуг з організаційної (інституційної) точки зору. Сутність та структура банківської системи. Класифікація банків другого рівня. Сутність небанківських кредитних інститутів. Стисла характеристика організаційно-правових аспектів функціонування: ломбардів, кредитних спілок, лізингових та факторингових компаній. Сутність контрактних фінансових інститутів. Стисла характеристика організаційно-правових аспектів функціонування: інститутів спільного фінансування, страхових компаній, пенсійних фондів, торговців цінними паперами.

ТЕМА 5. Сегментарна структура ринку фінансових послуг

Основні складові (ринки) ринку фінансових послуг. Стисла характеристика структурних елементів ринку фінансових послуг: ринок банківських послуг,

ринок послуг у сфері торгівлі цінними паперами, ринок інвестиційних послуг, ринок послуг з обміну валют, ринок послуг у сфері фінансового лізингу, ринок страхових послуг, ринок ломбардних послуг і послуг кредитних спілок. Сутність та види фінансових інструментів ринку фінансових послуг.

ТЕМА 6. Фінансові послуги на грошовому ринку

Сутність та сегментарна структура грошового ринку. Організація та особливості функціонування депозитного ринку. Сутність та види депозитів. Сутність депозитних сертифікатів. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків. Форми безготівкових розрахунків. Розрахунки за допомогою кредитних та дебетних карток. Операції з інструментами грошового ринку. Комерційні папери та банківські акцепти як інструменти грошового ринку. Державні фінансові інститути на грошовому ринку.

ТЕМА 7. Фінансові послуги на валютному ринку

Сутність, об'єкти та суб'єкти валютного ринку. Структура та інфраструктура валютного ринку. Функції валютного ринку та його становлення в Україні. Класифікація фінансових послуг, що здійснюються на валютному ринку. Конверсійні операції з валютою на міжбанківському валютному ринку та на біржовому валютному ринку. Депозитні та кредитні операції з валютою. Придбання та продаж іноземної валюти. Іноземна валюта в розрахунках при імпорті й експорті. Кредити в іноземній валюті. Відповідальність за порушення валютного законодавства.

ТЕМА 8. Фінансові послуги на ринку позик

Ринок позик як сегмент ринку фінансових послуг. Сутність та структура ринку банківських позик. Банківські кредитні послуги як основний вид фінансових послуг в Україні. Поняття та учасники ринку інвестиційних послуг в Україні. Сутність та значення фінансового лізингу. Послуги ломбардного кредитування. Умови формування та функціонування кредитних спілок. Зовнішні й внутрішні запозичення держави й суб'єктів господарювання. Порядок і умови зовнішніх запозичень, інструменти зовнішніх запозичень держав. Внутрішні запозичення суб'єктів господарювання, запозичення в місцеві бюджети.

ТЕМА 9. Фінансові послуги на фондовому ринку

Основи функціонування ринку комерційних послуг з торгівлі цінними паперами. Сутність та особливості руху фіктивного капіталу. Класифікація фондового ринку. Фондова біржа як організований ринок цінних паперів. Організаційно-правові засади функціонування фондових бірж. Сутність первинного та вторинного ринків цінних паперів. Види цінних паперів та їхніх похідних. Реєстрація емісії цінних паперів. Операції з векселями. Основні необхідні відомості про вексель. Вексель – фінансовий інструмент біржі й банку. Операції з векселями (облік, інкасо, доміціляція), схеми цих операція, їх переваги й недоліки. Операції з облігаціями. Деякі необхідні відомості про операції з облігаціями. Аналіз операцій випуску й обігу облігацій державою й господарюючими суб'єктами. Випуск та обіг

корпоративних облігацій. Операції з акціями. Аналіз деяких тенденцій розвитку ринку акцій. Операції з похідними цінних паперів

ТЕМА 10. Фінансові послуги з перейняття ризику

Імовірність, невизначеність, її типи й причини, ризики, погрішності у визначенні показників, ризики, їхні типи й класифікація. Методи виявлення певних типів невизначеності й способи їхнього зменшення й усунення. Визначення надійності функціонування структур на фондовому ринку. Фінансові заходи щодо виявлення й усунення ризиків і невизначеностей. Способи усунення ризиків на фінансовому ринку. Хеджування ризиків за допомогою цінних паперів. Схеми хеджування. Становлення та розвиток ринку страхових послуг в Україні. Страхування як інструмент зниження економічних ризиків. Нормативно-правове регулювання ринку страхових послуг. Державне регулювання страхової діяльності. Стратегічні напрямки розвитку ринку страхових послуг в Україні.

ТЕМА 11. Інфраструктура ринку фінансових послуг

Сутність та складові інфраструктури ринку фінансових послуг. Стисла характеристика складових інфраструктури ринку фінансових послуг. Особливості інфраструктури ринку цінних паперів. Професійна діяльність на фондовому ринку: торгівля, керування активами, депозитарна діяльність, біржова діяльність. Сполучення окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку. Вимоги до професійних учасників фондового ринку. Розкриття інформації на ринку фінансових послуг. Мета складання фінансової звітності фінансових установ.

ТЕМА 12. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг

Сутність механізму державного регулювання ринків фінансових послуг. Правове забезпечення надання фінансових послуг. Завдання і функції Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. Повноваження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. Структура центрального апарату Держфінпослуг. Організаційні засади роботи територіального управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. Ліцензування діяльності фінансових установ.

МОДУЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ

Тема	Кількість годин, відведених на			
	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Індивід.
1	2	3	4	5
Змістовий модуль I. Сутність ринку фінансових послуг, особливості його організації та регулювання				
<i>ТЕМА 1.</i> Ринок фінансових послуг та його роль в економіці	2	2	4	3
<i>ТЕМА 2.</i> Суб'єкти ринку фінансових послуг	1	1	4	3
<i>ТЕМА 3.</i> Поняття і класифікація фінансового посередництва	1	1	4	3
<i>ТЕМА 4.</i> Інституційна структура ринку фінансових послуг	2	2	4	3
<i>ТЕМА 5.</i> Сегментарна структура ринку фінансових послуг	2	2	4	2
Змістовий модуль 2. Характеристика особливостей надання фінансових послуг банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами				
<i>ТЕМА 6.</i> Фінансові послуги на грошовому ринку	1	1	4	2
<i>ТЕМА 7.</i> Фінансові послуги на валютному ринку	1	1	4	2
<i>ТЕМА 8.</i> Фінансові послуги на ринку позичок	2	2	4	2
<i>ТЕМА 9.</i> Фінансові послуги на фондовому ринку	2	2	3	2
<i>ТЕМА 10.</i> Фінансові послуги з перейняття ризику	2	2	3	2
<i>ТЕМА 11.</i> Інфраструктура ринку фінансових послуг	1	1	3	2
<i>ТЕМА 12.</i> Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг	1	1	3	2
Усього годин:	18	18	44	28

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ІЗ МОДУЛІВ ТА ЇХ ЕЛЕМЕНТІВ

Тиж-ні	Модуль та його елементи	Кількість балів	
		міні-мальна	макси-мальна
	1-й модуль Сутність ринку фінансових послуг, особливості його організації та регулювання		
2	Вибіркове усне опитування	1	2
4	Вибіркове усне опитування	1	2
4	Письмова контрольна робота №1	7	15
6	Фронтальне усне опитування	4	9
8	Вибіркове усне опитування	1	2
8	Модульна письмова контрольна робота № 1	7	15
	Всього	21	45
	2-й модуль Характеристика особливостей надання фінансових послуг банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами		
10	Вибіркові опитування	1	2
12	Письмова контрольна робота №2	7	15
12	Вибіркове усне опитування	1	2
14	Вибіркове усне опитування	1	2
16	Фронтальне опитування	4	9
18	Модульна письмова контрольна робота № 2	7	15
	Всього:	21	45
	Іспит	0	10
	Всього за семестр:	42	100

ЧАСТИНА 2

ТЕЗИ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА 1. Ринок фінансових послуг та його роль в економіці

1. Сутність і класифікація послуг в ринковій економіці.
2. Поняття, функції і становлення ринку фінансових послуг в Україні.
3. Умови здійснення операцій із надання фінансових послуг.

1. Сутність і класифікація послуг в ринковій економіці

Послуги – це зміна в стані інституціональної одиниці, що відбулася в результаті дій і на основі взаємної угоди з іншою інституціональною одиницею.

Таке визначення є загальним і абстрактним, оскільки послуги відрізняються надзвичайною різноманітністю. Тільки за класифікацією ГАТТ / СОТ їх є понад 600 різновидів.

Послуги мають певні особливості виробництва та реалізації на відміну від інших товарів.

1. Послуги є нематеріальними за своєю природою.
2. Послуги не підлягають збереженню, що дозволяє виробникам свій оборотний капітал до мінімуму.
3. Послуги перебувають, виробляються і споживаються одночасно.
4. Послуги є нестандартними і дуже різноманітними.

На сьогодні не існує єдиної класифікації послуг.

Необхідно відзначити, що фінансові послуги в усіх існуючих класифікаціях відокремлено з-поміж інших видів послуг і видів економічної діяльності. Фінансові послуги охоплюють посередницькі операції, пов'язані з купівлею-продажем фінансових активів. Традиційно до них належать страхові, банківські, лізингові, факторингові, розрахункові, довірчі, гарантійні, валютні та інші види фінансових послуг.

2. Поняття, функції і становлення ринку фінансових послуг в Україні

Ринок послуг – це певна сукупність економічних відносин з приводу надання, споживання і купівлі-продажу послуг. Фінансові послуги є основою сучасної економіки. Будь-яка господарська діяльність так чи інакше залежить від послуг, які забезпечуються фінансовим сектором. Значний потенціал існує для подальшого динамічного зростання у торгівлі зростання фінансовими послугами разом із поглибленням фінансових ринків.

Об'єктивною передумовою функціонування ринку фінансових послуг є необхідність посередництва у взаємовідносинах між економічними агентами з приводу перерозподілу фінансових ресурсів.

Ринок фінансових послуг виконує роль посередника руху коштів від їх власників до користувачів. За економічною сутністю, ринок фінансових послуг – це економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів.

На ринку фінансових послуг визначаються попит та пропозиція на різноманітні фінансові активи. Передача в користування фінансових ресурсів на ринку фінансових послуг оформляється окремим видом фінансових інструментів.

Фінансові інструменти – це різноманітні види ринкового продукту фінансової природи (зокрема цінні папери, грошові зобов'язання, ф'ючерси, опціони тощо). У разі передавання фінансових ресурсів на умовах позики, оформлення операцій здійснюється у формі боргових цінних паперів (облігацій, векселів) або різними видами кредитних інструментів. Якщо ж власник вкладає кошти у акціонерний капітал, то операція оформлюватиметься інструментами власності – акціями.

Об'єктами відносин на цьому ринку є фінансові послуги, що надаються юридичними та фізичними особами, які є власниками та користувачами фінансових активів, операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансовими операціями визначені операції залучення фінансових активів вкладника в депозит або інші види управління, а також торгівлю фінансовими активами. До фінансових належать операції із залучення депозитів (внесків, вкладів), страхування (перестраховування), видачі або передачі позик або кредитів, довірчого управління майном, фінансового лізингу, надання фінансових гарантій та зобов'язань, торгівлі валютними цінностями, цінними паперами та іншими видами фінансових активів, випуску та торгівлі строковими біржовими контрактами, надання послуг, пов'язаних з внесенням платежів та грошовими переказами (включаючи видачу та інкасацію дебетових та кредитних карток, дорожніх, банківських та персональних чеків), ломбардних послуг, випуску та розповсюдження лотерей і проведення розиграшів, рулетка та ігрові автомати з грошовими кризами, букмекерська діяльність (ставки на результати матчів), надання банківських послуг, які можуть здійснюватися виключно банками.

Сутність та значення ринку фінансових послуг в економіці держави найбільш повно розкривається в його функціях, серед яких є:

1. Фінансове обслуговування учасників економічного кругообігу та фінансове забезпечення процесів інвестування у виробництво.

2. Знаходження для кожного власника капіталу контрагента угоди та мінімізація витрат на проведення фінансових операцій.

3. Формування ринкових цін на окремі види фінансових послуг.

4. Інформування учасників ринку про рівень витрат, рентабельність, якість фінансових послуг.

Серед передумов формування ринку фінансових послуг в Україні можна назвати:

- розвиток альтернативного сектора економіки;
- формування ринкової інфраструктури;

- комерціалізація банківської сфери;
- відміна монополії зовнішньої торгівлі;
- пільговий порядок оподаткування доходів від цінних паперів.

Все це дозволяє посилити платоспроможний попит, який нині формується на ринковій основі. Основним критерієм повинні стати вигідність вкладання капіталу в рамках ринкового механізму і конкурентоспроможність тих, хто хоче його залучити. Правова основа функціонування ринку фінансових послуг в Україні закладена Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», прийнятим Верховною Радою України 7 червня 2001 року і підписаним Президентом України 12 липня 2001 року. Цей закон визначає поняття, принципи, систему фінансових операцій, державного нагляду і захисту інтересів учасників фінансових операцій.

3. Умови здійснення операцій із надання фінансових послуг

Фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності.

До фінансових установ законодавством належать комерційні банки, створені згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», а також юридичні особи, що здійснюють фінансові операції у порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, але не мають статусу банку (небанківські фінансові установи).

Виключне право або інші обмеження щодо надання окремих фінансових послуг встановлюється спеціальними законами про діяльність відповідної фінансової установи та нормативно-правовими актами органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг.

Тільки кредитна установа має право надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів за наявності відповідної ліцензії. Якщо юридична особа, за своїм правовим статусом, не є фінансовою установою, то можливість та порядок надання окремих фінансових послуг визначаються спеціальними законами та нормативно-правовими актами державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг у межах їх компетенції.

Законодавчі норми, що стосуються регулювання послуг в Україні, визначають особливості укладання угод у сфері фінансового посередництва. Відповідно до Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. за договором про надання фінансових послуг, одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Виконавець повинен надати фінансову послугу особисто. У випадках, встановлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору. Відповідно до Закону «Про

фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» при укладенні договору про надання фінансових послуг юридична або фізична особа має право запросити у суб'єкта підприємницької діяльності баланс або довідку про фінансовий стан, підтверджену аудитором, бізнес-план, якщо інше не передбачено законодавством України.

Типовий договір повинен містити:

- назву документа;
- назву, адресу та реквізити суб'єкта підприємницької діяльності;
- прізвище, ім'я та по батькові особи, яка отримує фінансові послуги та її адресу;
- найменування, місцезнаходження юридичної особи;
- найменування фінансової операції;
- розмір фінансового активу, зазначений у фінансовому вираженні, строки його внесення та умови взаєморозрахунків;
- строк дії договору;
- порядок зміни і припинення дії договору;
- права та обов'язки сторін відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;
- інші умови за згодою сторін;
- підписи сторін.

Якщо договором передбачено надання фінансових послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, в строки та в порядку, що встановлені в договором.

Дія договору на здійснення фінансових послуг припиняється за згодою сторін, а також у разі:

- закінчення строку дій;
- виконання суб'єктом підприємницької діяльності зобов'язань перед юридичною чи фізичною особою, що отримує фінансові послуги в повному обсязі;
- ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності, юридичної особи або смерті фізичної особи, що отримує послуги чи втрати ним дієздатності;
- ліквідації СПД у порядку, передбаченому законодавством України;
- визнання в установленому порядку договору на надання фінпослуг недійсним;
- в інших випадках, не передбачених законодавством України.

Договір про надання фінансових послуг може бути розірваний у будь-який момент, при цьому строк повернення коштів не повинен перевищувати 30 діб, якщо інше не передбачено договором.

Запитання для самоконтролю

1. Структура ринку послуг і місце ринку фінансових послуг в цій структурі.
2. Які фактори впливають на зростання торгівлі фінансовими послугами?
3. У чому полягає сутність та структура ринку фінансових послуг?

4. Хто є суб'єктами ринку фінансових послуг?
5. Фінансові операції як об'єкт ринку фінансових послуг.
6. Функції ринку фінансових послуг.
7. Які чинники впливають на становлення ринку фінансових послуг в Україні?
8. Напрямки розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг.
9. Порядок укладання угоди про фінансові послуги.

ТЕМА 2. Суб'єкти ринку фінансових послуг

1. Власники і користувачі фінансових ресурсів.
2. Сутність фінансових посередників як суб'єктів ринку фінансових послуг.
3. Органи державного нагляду на ринку фінансових послуг.

1. Власники і користувачі фінансових ресурсів

Ринок фінансових послуг, як будь-який ринок, має сукупність об'єктів та суб'єктів.

Об'єктами відносин на цьому ринку є фінансові послуги, що надаються юридичним та фізичним особам, які є власниками і користувачами фінансових активів, операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Суб'єктами ринку фінансових послуг виступають власники фінансових ресурсів, їх користувачі, фінансові посередники, держава в особі спеціальних органів нагляду та контролю.

Власниками фінансових ресурсів можуть бути сімейні господарства, фірми і структури державного управління, іноземні юрисдикції та фізичні особи, які мають вільні фінансові ресурси і не мають потреби їх витратити на купівлю матеріальних благ тощо. Ці вільні фінансові ресурси виникають у їх власників в результаті:

- а) заощаджень сімейних господарств;
- б) в результаті сезонних коливань потреби у оборотному капіталі суб'єктів господарювання (наприклад, після реалізації цукру вільні кошти має цукровий завод взимку);
- в) в результаті накопичення амортизаційних відрахувань;
- г) в результаті зростання прибутковості підприємства;
- г) зростання доходів бюджету держави і перевищення їх над видатками держбюджету і т.д.

Користувачами фінансових ресурсів виступають також сімейні господарства, фірми, структури державного управління, іноземні, юридичні та фізичні особи і т.д.

Потреба у користувачів у фінансових ресурсах виникає коли необхідно:

а) забезпечити безперервність процесу виробництва (товар ще не реалізовано, але потужності не можуть простоювати);

б) розширити виробництво, а власних ресурсів бракує;

в) збільшити споживання (наприклад, молоді сім'ї), а власних доходів недостатньо;

г) фінансувати державні видатки, а доходів у державі немає або недостатньо і т.д.

Отже, власниками фінансових ресурсів можуть бути будь-які економічні суб'єкти, що заощадили грошові кошти. Користувачами можуть бути ті ж види економічних суб'єктів, але на перше місце за частотою і обсягом запозичень слід поставити ділові фірми, а потім – урядові структури, сімейні господарства та іноземців.

Якщо власники фінансових ресурсів прямо надають фінансові ресурси користувачам – це є **пряме фінансування**. В цьому секторі виділяють два канали руху:

- канал капітального фінансування, по якому користувачі назавжди залучають кошти у свій оборот, для цього використовується як інструмент акції;
 - канал запозичень, по якому користувачі залучають кошти в свій оборот, використовуючи для цього як інструмент облігації та подібні цінні папери.

Наявність сектора прямого фінансування має важливе економічне значення. Власник грошей тут може знати користувача «в обличчя», що надає можливість вибирати найнадійніших користувачів та уникати зайвих ризиків.

Також існує сектор опосередкованого фінансування, в якому зв'язки між власниками і користувачами фінансових ресурсів реалізується через фінансових посередників, які спочатку акумулюють у себе ресурси, що пропонуються на ринку, а потім подають їх кінцевим покупцям від свого імені. Вони створюють власні зобов'язання й вимоги, які можуть бути самостійними інструментами фінансового ринку.

2. Сутність фінансових посередників як суб'єктів ринку фінансових послуг

Фінансовими посередниками є особи, які сприяють у налагодженні контактів і укладенні угод між власниками і користувачами фінансових ресурсів.

Роль таких осіб виконують фінансові установи – юридичні особи, які надають одну чи декілька фінансових послуг та які внесені до відповідного державного реєстру у визначеному законодавством порядку.

До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компенсації, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Фінансові установи в Україні діють у відповідності до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» ухваленим Верховною Радою України 7 червня 2001 р.

Положення Закону не поширюється на діяльності в Україні фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій; на діяльність Державного казначейства України та державних цільових фондів. До фінансових установ законодавством належать комерційні банки, створені згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», а також юридичні особи, що здійснюють фінансові операції у порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, але не мають статусу банку (небанківські фінансові установи).

3. Органи державного нагляду на ринку фінансових послуг

Державний нагляд за діяльністю ринку фінансових послуг в Україні дозволяє попередити фінансові збої, які можуть виникнути при недотриманні учасниками ринку вимог законодавства. З метою нагляду за ринком фінансових послуг в Україні створено Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг. Також Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» надаються повноваження з державного регулювання фінансових ринків і закладів таким структурам:

- Національному банку України (ринок банківських послуг і нагляд за комерційними банками);
- Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку (ринок цінних паперів та похідних цінних паперів і фондів компанії);

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг – це спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг (інші ринки фінансових послуг і небанківські фінансові заклади – кредитні заклади, страхові компанії, ломбарди, пенсійні та інвестиційні фонди і т.д.).

Вона, відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг від 04.04.2003 р. – є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом у сфері регулювання ринків фінансових послуг і працює за колегіальним принципом.

Структура центрального апарату Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг:

1. Голова
2. Заступники голови (директори департаментів і управлінь):
 - департамент державного регулювання та розвитку ринків фінансових послуг;
 - адміністративно-господарський департамент;
 - департамент страхового нагляду;
 - департамент нагляду за недержавними пенсійними фондами;
 - департамент нагляду за кредитними установами;
 - департамент нагляду за фінансовими компаніями;
 - управління організаційно-аналітичного забезпечення роботи керівника;
 - юридичне управління;
 - відділ фінансового внутрішнього аудиту та моніторингу;

- відділ міжнародного співробітництва і протоколу;
- відділ кадрів;
- відділ діловодства і контролю.

Запитання для самоконтролю

1. Яка роль фінансових посередників при проведенні операцій з надання фінансових послуг?
2. Хто може бути власниками фінансових ресурсів?
3. Хто є користувачами фінансових ресурсів?
4. Сутність прямого фінансування.
5. У чому полягає сутність опосередкованого фінансування?
6. Які основні завдання Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг?
7. Структура Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
8. Що є метою створення Державного Реєстру фінансових установ та інформація, що вноситься до нього?
9. Роль НБУ на ринку фінансових послуг.
10. Роль та завдання Державної комісії цінних паперів та фондового ринку на ринку фінансових послуг.

ТЕМА 3. Поняття і класифікація фінансового посередництва

1. Сутність і роль фінансових посередників.
2. Класифікація фінансових посередників.
3. Організаційні правила діяльності фінансових установ.

1. Сутність та роль фінансових посередників

На ринку фінансових послуг постійно відбуваються процеси акумуляції, розподілу та перерозподілу вільних фінансових ресурсів серед галузей економіки. Передача фінансових ресурсів від одних суб'єктів ринку до інших відбувається через різні фінансові інструменти, які для інвесторів є фінансовими активами, а для тих, хто потребує інвестицій і є емітентом ринкових інструментів – зобов'язанням.

На ринку фінансових послуг здійснюється як пряме, так і непряме фінансування, яке передбачає участь фінансових посередників у процесах переміщення капіталів від одних учасників до інших.

При прямому фінансуванні інвестори беруть на себе значну частину ризиків і зазнають значних втрат із оцінки фінансових активів та їх емітентів. При непрямому фінансуванні визначальну роль в інвестиційному процесі відіграють фінансові посередники, які забезпечують переміщення коштів від кредиторів до позичальників та зменшують ризики і витрати, пов'язані з інвестуванням коштів. Саме непряме фінансування відіграє провідну роль на ринку запозичень, оскільки, основним джерелом ресурсів для корпорацій та багатьох

інших учасників ринку є кредитні ресурси, які надаються фінансовими посередниками – комерційними банками, а не інвесторами.

Фінансовими посередниками є фінансові установи, чії функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому наданні на комерційних засадах у розпорядження позичальників.

Фінансове посередництво — це діяльність фінансових посередників з акумуляції вільного грошового капіталу та розміщення його серед позичальників

Призначення фінансового посередництва

1. Можливість кредиторів розмістити вільні кошти у доходні активи, а позичальників оперативнo мобілізувати додаткові грошові ресурси.

2. Скорочення витрат базових суб'єктів грошового ринку на формування вільних коштів розміщення їх у доходні активи та запозичення додаткових коштів.

3. Зменшення фінансових ризиків для кредиторів і позичальників оскільки значна їх частина перекладається на посередників.

4. Збільшення доходності позичкових капіталів завдяки зменшенню фінансових ризиків та скороченню витрат на здійснення фінансових операцій.

5. Можливість надання додаткових послуг які здійснюють фінансові посередники.

Роль фінансових посередників для власників та користувачів фінансових ресурсів

1. Відпадає потреба у пошуках один одного.

2. Знижується ризик неповернення позики .

3. Знижуються сумарні витрати позичальника на отримання позики.

4. Дрібні заощаджувачі отримують можливість брати участь у бізнесі, який дає вищі прибутки.

5. Фінансові посередники зменшують вартість здійснення фінансових операцій через уніфікацію і спеціалізацію.

Отже, діяльність фінансових посередників відіграє вагомoу роль у функціонуванні ринку фінансових послуг. Вони здійснюють великий обсяг операцій з інвестування і залучення коштів, не лише зменшують для учасників ринку витрати і відповідні ризики від проведення операцій з фінансовими активами, а й знижують витрати через здійснення економії на масштабі операцій і вдосконалення процедур оцінювання цінних паперів.

2. Класифікація фінансових посередників

Фінансові посередники – це особливі підприємства, які акумулюють кошти на грошовому ринку і передають їх позичальникам на комерційних засадах. До фінансових посередників, що функціонують на ринку фінансових послуг належать банківські та небанківські фінансово-кредитні установи, а також посередники ринку цінних паперів.

Банківські установи – це фінансові посередники, які виконують комплекс базових операцій фінансового ринку: мобілізацію коштів, надання їх у позички, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами тощо.

Місце банків на ринку фінансових послуг характеризується тим, що банки:

1. Займають більшу частку фінансового ринку щодо перерозподілу позичкових капіталів.
2. За своїм функціональним призначенням банки беруть участь у формуванні пропозиції грошей і мають можливість безпосередньо впливати на ринкову кон'юнктуру та економічне зростання.
3. Надають економічним суб'єктам широкий асортимент послуг, що підвищує їх вплив на економічні процеси у суспільстві.

Трансформаційна функція банків проявляється у:

трансформації строків – мобілізуючи значні обсяги короткострокових коштів і постійно поповнюючи їх, банки мають можливість певну їх частину спрямовувати в довгострокові позички.

Трансформації капіталів – мобілізуючи великі обсяги дрібних вкладів, банки отримують можливість акумулювати капітал для здійснення масштабних проектів.

Трансформації ризиків – вживаючи відповідних заходів, банки можуть мінімізувати фінансові ризики шляхом:

- диверсифікації активних операцій;
- створення резервів;
- диференціації відсоткових ставок;
- страхування депозитів.

Просторовій трансформації – акумулюючи грошові ресурси з різних регіонів, регіону, однієї країни.

Небанківські фінансово-кредитні установи (НФКУ) – це фінансові посередники, діяльність яких не пов'язана з базовими операціями фінансового ринку.

Риси небанківських посередників

1. Небанківські посередники функціонують у секторі опосередкованого фінансування грошового ризику. Формуючи свої ресурси випускають боргові зобов'язання, які можуть реалізовуватись на ринку як додатковий фінансовий інструмент.
2. Небанківські посередники розміщуючи свої ресурси в доходні активи купують боргові зобов'язання, створюючи власні вимоги до інших економічних суб'єктів.
3. Діяльність небанківських посередників щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що і банків.

Відмінності діяльності небанківських фінансових посередників від банківської:

- не пов'язана з базовими банківськими операціями;
- не торкається процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей;
- є вузькоспеціалізованою.

До них належать:

Договірні фінансово-кредитні установи – це фінансові посередники грошового ринку, які здійснюють недепозитне залучення коштів на підставі договору з кредитором (інвестором).

Інвестиційні фінансово-кредитні установи – це фінансові посередники грошовою ринку, які здійснюють недепозитне залучення коштів через продаж кредиторам (інвесторам) своїх акцій, облігацій, паїв тощо.

Основними посередниками на ринку цінних паперів є:

- торгівці цінними паперами (дилери та брокери);
- андеррайтери;
- фондові біржі.

3. Організаційні правила діяльності фінансових установ

Фінансові установи переважно утворюються і започатковують свій бізнес у три етапи. На першому етапі відбувається утворення установи як юридичної особи, її реєстрація в місцевих органах влади і реєстрація першого випуску акцій (для акціонерних товариств).

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» встановлено, що фінансові установи можуть створюватись в будь-якій організаційно-правовій формі, якщо закони з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг не містять спеціальних правил та обмежень.

Фінустанови створюються:

- За рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним органу, підприємства засновника або за рішенням трудового колективу.
- Шляхом реорганізації внаслідок виділення зі складу діючого підприємства чи організації.
- Внаслідок примусового поділу відповідно до антимонопольного законодавства.

Засновниками фінансової установи можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, крім випадків передбачених законодавством. Основою створення фінансової установи та її реєстрації є комплект установчих документів установленої форми, на основі яких установа функціонує. Для цього необхідно мати:

- рішення власника майна й уповноваженого органу щодо створення юридичної особи. Якщо власників два і більше, необхідний засновницький договір і протокол зборів засновників;
- статут фінансової установи, в якому вказується власник, найменування установи, її місцезнаходження, предмет і мета діяльності, органи управління, порядок їх формування, повноваження і компетенція трудового колективу, порядок придбання майна установи, умови її реєстрації та припинення діяльності;
- реєстраційну картку.

Під час реєстрації фінансові установи вносяться до державного реєстру підприємств України. Запис у державному реєстрі про реєстрації підприємства

– це юридичний факт виникнення фінансової установи – суб'єкта права з правами юридичної особи.

Відмова у держреєстрації як юридичної особи вважається законною лише внаслідок порушення встановленого законом порядку створення підприємства й у порядку невідповідності установчих документів вимогам законодавства.

Скасування державної реєстрації установи може бути добровільним (за заявою установи) або примусовим (на підставі судового рішення господарського суду).

Другий етап – ліцензування діяльності фінансової установи за окремими видами діяльності. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню встановлюється ВРУ за поданням КМУ. Без ліцензії не може здійснюватись аудиторська та страхова діяльність, діяльність з реалізації дорогоцінних металів та каміння тощо.

У видачі ліцензії може бути відмовлено за виявлення недостовірних даних у документах, пред'явлених заявником, а також у випадку неможливості здійснення заявником певного виду діяльності відповідно до ліцензійних умов.

Термін дії ліцензії встановлюється органом, що видає, але не може бути менше від трьох років. Дія її може бути подовжена за заявою суб'єкта підприємницької діяльності. Орган, що видає ліцензію має право зупинити дію ліцензії у випадку порушення СПД ліцензійних умов тощо.

Третій етап – набуття статусу фінансової установи і реєстрація як фінансової установи – здійснюється відповідно до ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (для банківських установ до ЗУ «Про банки і банківську діяльність»)

Особа набуває статусу фінансової установи після внесення про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ. Крім цього реєстру, свої реєстри ведуть НБУ та ДКЦПФР, а також Держкомстат та ДПАУ.

Фінансова установа зобов'язана вести облік своїх операцій та надавати звітність згідно з вимогами законів та нормативно-правових актів державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг. При організації і веденні бухгалтерського обліку підприємства у своїй роботі керуються Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, які визначають принципи і методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не суперечать міжнародним стандартам. Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг для кредитних спілок та ломбардів встановлюються окремі нормативні документи, що регламентують порядок ведення бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік у фінансовій установі здійснюється безперервно з дня реєстрації цієї установи до її ліквідації. Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку у фінансовій установі несуть власник установи або уповноважений орган у відповідності із законодавством і засновницькими документами.

Підсумкові дані бухгалтерського обліку відображаються у фінансовій звітності, що складається за певний період і містить баланс, звіт про фінансові

результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал і примітки до звітів. Звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Баланс фінансової установи складається на кінець останнього дня звітного періоду. Проміжна звітність (місячна, квартальна) складається наростаючим підсумком з початку звітного року.

Підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції, зобов'язані складати та подавати консолідовану фінансову звітність. Фінансові установи зобов'язані подавати квартальну та річну фінансову звітність органам, до сфери управління яких вони належать та іншим органам відповідно до чинного законодавства.

Банки, довірчі товариства, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії – зобов'язані не пізніше 1 червня наступного за звітним року оприлюднити річну фінансову звітність та консолідовану звітність шляхом публікації у періодичних виданнях або розповсюдження її у вигляді окремих друкованих видань.

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 249 – IV, який набув чинності 12 червня 2003 року розроблені механізми із запобігання відмиванню:

1. Ідентифікація клієнтів – встановлення відповідності реального суб'єкта представлений на нього документації.

2. Зберігання документації – зберігання документів щодо ідентифікації споживачів фінансових послуг та облікових документів щодо здійснення фінансових операцій відповідно до законодавства.

3. Звітування про трансакції – подання інформації про окремі операції з тих, що досліджувалися у межах внутрішнього моніторингу.

До суб'єктів первинного фінансового моніторингу належать:

- банки, страхові та інші фінансові установи;
- платіжні організації, еквайрінгові та клірингові установи;
- товарні, фондові та інші біржі; сесійні учасники ринку цінних паперів;
- інститути спільного інвестування;
- інші фінансові установи.

До суб'єктів вторинного фінансово моніторингу, або державного моніторингу належать:

- Національний банк України;
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Критерії належності операцій до сумнівних та незвичних визначаються Кабінетом Міністрів України. У випадках приховування відомостей про сумнівні та незвичні операції посадові особи фінансової установи несуть відповідальність, передбачену законом.

Згідно ст. 13 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» ліквідація фінансової установи відбувається з додержанням вимог відповідних Законів України. Механізм ліквідування юридичних осіб в Україні визначається ст. 110, ст. 111 Цивільного Кодексу України. Фінансова установа ліквідується:

1) за рішенням її учасників або органу фінансової установи, уповноваженого на це установчими документами, у тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено фінансову установу тощо;

2) за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації фінансової установи через допущення при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, установлених законом.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність фінансового посередництва?
2. Призначення фінансових посередників при проведенні операцій з надання фінансових послуг.
3. Яку роль виконують фінансові посередники для власників та користувачів фінансових ресурсів?
4. Які види фінансових посередників функціонують на сучасному ринку фінансових послуг?
5. Класифікація банківських посередників на ринку фінансових послуг.
6. Які види договірних небанківських фінансово-кредитних установ функціонують на ринку фінансових послуг?
7. Види інвестиційних фінансово-кредитних установ та особливості їх діяльності.
8. Види посередників, що здійснюють свою діяльність на ринку цінних паперів.
9. Порядок набуття підприємством статусу фінансової установи та її ліквідація.
10. Порядок ліцензування діяльності фінансової установи.

ТЕМА 4. Інституційна структура ринку фінансових послуг

1. Поняття інституційної структури ринку фінансових послуг.
2. Стисла характеристика організаційно-правових аспектів функціонування банків та небанківських кредитних установ.
3. Характеристика системи контрактних фінансових інститутів.

1. Поняття інституційної структури ринку фінансових послуг

Об'єктивною передумовою функціонування ринку фінансових послуг є необхідність посередництва у взаємовідносинах між економічними агентами з приводу перерозподілу фінансових ресурсів.

Кошти можуть бути в наявності у одних суб'єктів господарювання, а інвестиційні потреби виникають у інших. Ринок фінансових послуг виконує роль посередника руху коштів від їх власників до користувачів.

Перерозподіл фінансових ресурсів можливий в умовах чітко визначеної організаційної структури ринку, на якому укладаються угоди фінансового характеру. Формування такого організаційного механізму можливе з боку

держави і має ґрунтуватися на інституційній основі, що передбачає виокремлення функцій кожного учасника ринку.

З організаційної (інституційної) точки зору ринок фінансових послуг є сукупністю фінансових інститутів, що обумовлюють перебіг коштів від власників фінансових ресурсів до їх користувачів під контролем державних органів управління.

До **фінансових інститутів** належать правила, норми фінансового права, фінансові установи, які збирають кошти окремих осіб чи державних органів та інвестують їх або дають у позику. Деякі фінансові установи не приймають вкладів, наприклад, брокери чи страхові компанії, які фінансують свою діяльність і одержують дохід за рахунок продажу цінних паперів, страхових полісів або ж наданням брокерських послуг. Наявність на ринку великої кількості фінансових установ із широким спектром послуг спричиняє загострення конкуренції між ними, і в кінцевому підсумку – зниження цін на різні види фінансових послуг. Розвинений та конкурентний ринок фінансових послуг призводить до зменшення винагороди фінансових установ за інші надані учасниками ринку послуги.

За інституційною ознакою ринок фінансових послуг поділяється на банківську систему, систему небанківських кредитних інститутів та систему контрактних фінансових інститутів.

2. Стисла характеристика організаційно-правових аспектів функціонування банків та небанківських кредитних установ

Банківська система включає:

- Національний банк України;
- банки другого рівня.

Банки – це фінансові посередники, які виконують комплекс базових операцій фінансового ринку: мобілізацію коштів, надання їх у позички, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами тощо. Вони є юридичними особами і можуть функціонувати як універсальні та спеціалізовані банки, створюватись у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та кооперативного банку. Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника. У своїй діяльності банки керуються нормами Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121 – Ш від 7.12.2000 р. зі змінами та доповненнями.

Види банків

Універсальними називають банки, які виконують широке коло операцій та охоплюють багато секторів грошового ринку.

Спеціалізованими називають банки, які виконують окремі операції чи функціонують у вузькому секторі грошового ринку та понад 50 % їх активів є активами одного типу.

Ощадні банки (у країнах з розвинутою ринковою економікою) – це невеликі кредитні установи, які функціонують у регіональному просторі (у межах міста, землі, штату тощо) і головними клієнтами яких є населення.

Інвестиційні банки здійснюють мобілізацію довгострокового позичкового капіталу шляхом емісії та розміщення зобов'язань (облігацій, сертифікатів, векселів) і надають його юридичним особам та державі у тимчасове користування.

Іпотечні банки спеціалізуються на видачі довгострокових позичок під заставу нерухомості (земля, будівля тощо), а свою ресурсну базу формують за рахунок власних коштів та випуску іпотечних облігацій.

До небанківських кредитних інститутів належать:

- кредитні спілки;
- ломбарди;
- лізингові компанії;
- факторингові компанії.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. У своїй діяльності кредитні спілки керуються нормами Закону України «Про кредитні спілки» № 2908 – Ш від 20.12.2001 р. зі змінами та доповненнями.

Кредитна спілка є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, створюється на підставі рішення установчих зборів. Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше ніж 50 осіб, які можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак:

- мають спільне місце роботи чи навчання;
- належать до однієї місцевої профспілкової, іншої громадської чи релігійної організації;
- проживають в одному селі, селищі, місті.

Ломбард – фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам готівкою або у безготівковій формі за рахунок власних або залучених коштів, крім депозитів, під заставу майна та майнових прав на визначений строк і під відсоток. А також надання супутніх ломбардних послуг. Ломбард утворюється у формі державного підприємства або повного товариства. Мінімальний розмір статутного капіталу, необхідний для утворення ломбарду, не може бути менше ніж 200 тис. грн.

Послуги ломбардів не ліцензуються у відповідності до чинного законодавства, але якщо ломбард здійснює операції з дорогоцінними металами та камінням, то ця діяльність потрібно ліцензувати. Для набуття статусу фінансової установи ломбард повинен відповідати певним вимогам:

- мати певну форму організації;
- мати внутрішні правила та положення;
- мати спеціальне технічне обладнання;
- мати власне чи орендоване приміщення;

– укласти договір про страхування заставленого майна тощо.

Лізингова компанія – організація, яка купує, предмети тривалого кредитування (машини, обладнання, транспортні засоби тощо) і надає їх у довгострокову оренду (на 5 – 8 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна. Лізингові компанії створюються з метою здійснення лізингових операцій, основною і фактично єдиною функцією якої є оплата майна, тобто фінансування угоди. Крім лізингових компаній лізингодавцем може виступати:

- банк або його філія, у статуті яких передбачений цей вид підприємництва;
- будь-яка фірма або підприємство, для яких лізинг є не профілюючим видом діяльності, але й не забороненою статутом сферою підприємництва і яка має фінансові джерела для проведення лізингових операцій.

Відповідно до Розпорядження Держфінпосуг № 21 від 22.01.2004 року надавати фінансові послуги з фінансового лізингу можуть юридичні особи, що не є фінансовими установами, які систематично надають фінансові послуги з фінансового лізингу, або уклали хоча б один договір фінансового лізингу на суму, що дорівнює або перевищує 80000 гривень. Систематичним наданням послуг з фінансового лізингу юридичною особою вважається укладання трьох та більше договорів фінансового лізингу з юридичними або фізичними особами протягом календарного року.

Факторингова компанія – це фінансовий посередник, що спеціалізується на купівлі права на вимогу боргу (дебіторської заборгованості). Такі компанії звичайно створюються при банках і широко користуються банківськими позичками для здійснення своєї діяльності. Доход факторингові компанії отримують у вигляді процента на виплачену клієнту суму та комісії, яка розраховується на суму куплених розрахункових документів.

3. Характеристика системи контрактних фінансових інститутів

До системи контрактних фінансових інститутів належать:

- страхові компанії;
- пенсійні фонди;
- інвестиційні фонди;
- торговці цінними паперами.

Страхові компанії – це фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні страхових послуг. Їх діяльність полягає у формуванні на підставі договорів з юридичними та фізичними особами спеціальних грошових фондів, з яких здійснюються виплати страхувальникам у разі настання страхових випадків. У своїй діяльності страхові компанії керуються нормами Закону України «Про страхування» № 85/ 96 – ВР від 7.03.1996 р. зі змінами та доповненнями. Згідно з ст. 2 Закону страховики – це фінансові установи створені у формі акціонерних товариств, повних та командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю, а також одержали ліцензію у встановленому порядку на здійснення страхової діяльності. Страхова діяльність в Україні здійснюється страховиками-резидентами. Предметом діяльності страховиків є страхування, перестраховування та фінансова діяльність пов'язана з формуванням та розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Розмір статутного фонду

становить для компаній зі страхування життя – не менше 1,5 млн. євро, для усіх інших – 1 млн. євро.

Пенсійні фонди – це фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних та фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюють пенсійні виплати громадянам після досягнення певного віку.

Пенсійні фонди бувають державні та недержавні. Державні створюються з ініціативи державних або місцевих органів влади. Залучення коштів здійснюється шляхом нарахування на заробітну плату працівників або відрахувань з відповідних бюджетів. Розміщують вільні кошти переважно в державні цінні папери. Недержавні створюються з ініціативи фірм, комерційних банків, страхових компаній для виплат пенсій своїм працівникам. Кошти формують шляхом відрахувань із заробітної плати та за рахунок прибутку. Розміщують кошти переважно у цінні папери фірм засновників.

Інвестиційні фонди – це юридичні особи, засновані у вигляді акціонерного товариства, виключною діяльністю якого є спільне інвестування.

Згідно із Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001 р. №2299–III інститутом спільного інвестування (далі – ІСІ) є корпоративний інвестиційний фонд або пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.

ІСІ залежно від порядку здійснення його діяльності може бути відкритого, інтервального та закритого типу. ІСІ належить до відкритого типу, якщо він (або компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати у будь-який час на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим ІСІ (або компанією з управління його активами). ІСІ належить до інтервального типу, якщо він (або компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим ІСІ (або компанією з управління його активами) протягом обумовленого у проспекті емісії строку, але не рідше одного разу на рік. ІСІ належить до закритого типу, якщо він (або компанія з управління його активами) не бере на себе зобов'язань щодо викупу цінних паперів, емітованих цим ІСІ (або компанією з управління його активами) до моменту його реорганізації або ліквідації.

ІСІ може бути строковим або безстроковим. Строковий ІСІ створюється на певний строк, встановлений у проспекті емісії, після закінчення якого зазначений ІСІ ліквідується або реорганізується. Безстроковий ІСІ створюється на невизначений строк. ІСІ закритого типу може бути лише строковим.

Торговці цінними паперами

Послуги на первинному ринку цінних паперів пов'язані з емісією фінансових активів. При емісії корпоративних цінних паперів фінансові посередники сприяють інвестуванню коштів у різні галузі економіки. При емісії державних боргових зобов'язань та на ринку державного кредиту вони сприяють залученню коштів для забезпечення потреб державного бюджету.

На вторинному ринку фінансові посередники забезпечують стабільне функціонування ринку, а також задовольняють інтереси юридичних та фізичних осіб щодо інвестування коштів у фінансові активи та вилучення їх з процесу інвестування. При цьому інститути ринку не тільки задовольняють потреби інвесторів щодо купівлі-продажу фінансових активів на регулярній основі за ринковою ціною, а й надають інформаційні, консультаційні, управлінські послуги.

Послуги на первинному ринку цінних паперів щодо організації та проведення емісії фінансових активів називаються андеррайтинг, а посередники – **андеррайтерами**.

Андеррайтери надають комплекс послуг емітенту з організації та проведення емісії цінних паперів. Система послуг включає етапи роботи із підготовки та проведення емісії, визначення ризику цього процесу та можливості його хеджування.

Андеррайтер надає такі послуги:

- консультує емітента про час, термін, обсяг та інші характеристики емісії;
- сприяє викупу частини емісії або всього обсягу емісії цінних паперів у емітента;
- розміщує емісію серед інвесторів відповідно до визначеного рівня ризику.

На вторинному ринку цінних паперів функціонують брокери та дилери.

Брокерська діяльність – діяльність щодо укладання угод з цінними паперами на основі угод комісії або доручення. Брокер виступає посередником, агентом інвестора, що діє від імені клієнта та його дорученням і отримує винагороду у вигляді комісійних.

Дилерська діяльність пов'язана з діяльністю з приводу укладання угод від свого імені й за свій рахунок через публічне оголошення цін купівлі та продажу цінних паперів із зобов'язанням купівлі й продажу цих паперів за об'явленими цінами.

Основний дохід дилера – це додатна різниця між цінами продажу та купівлі цінних паперів. Різниця в цінах купівлі-продажу є платою дилерам за терміновість і врівноваження тимчасового дисбалансу між попитом-пропозицією на певні види цінних паперів, що перебувають на ринку.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність інституційної структури ринку фінансових послуг?
2. Що належить до фінансових інститутів?
3. Елементи інституційної інфраструктури ринку фінансових послуг.
4. Класифікація банківських установ.
5. Які види небанківських кредитних установ функціонують на ринку фінансових послуг?
6. Які види контрактних фінансових установ функціонують на ринку фінансових послуг?

ТЕМА 5. Сегментарна структура ринку фінансових послуг

1. Сутність сегментарної структури ринку фінансових послуг та характеристика ринку банківських послуг.
2. Характеристика інших сегментів ринку фінансових послуг.
3. Фінансові інструменти ринку фінансових послуг.

1. Сутність сегментарної структури ринку фінансових послуг та характеристика ринку банківських послуг

Ринок фінансових послуг в своїй структурі має такі сегменти:

1. Ринок банківських послуг.
2. Ринок комерційних послуг з цінних паперів.
3. Ринок інвестиційних послуг.
4. Ринок лізингових послуг.
5. Ринок ломбардних послуг.
6. Ринок послуг з обміну валют.
7. Ринок страхових послуг.
8. Ринок послуг інших фінансових посередників ринку фінансових послуг.

Ринок банківських послуг – це специфічний вид ринку, на якому купуються і продаються кредитні ресурси та банківські послуги. Агентами ринку є великі національні та міжнародні банки, які надають послуги як резидентам, так і нерезидентам.

Надання банківських послуг в Україні, крім ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» регламентується Господарським, Цивільним кодексами, а також ЗУ «Про банки і банківську діяльність». Згідно зі ст. 334 Господарського кодексу України, банками є фінансові установи, функціями яких є залучення у вклади грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян та юридичних осіб. Вони є юридичними особами і можуть функціонувати як універсальні і спеціалізовані – ощадні, іпотечні, розрахункові (клірингові). Банки створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та кооперативного банку.

Банківські послуги – це певні дії банку, які є супутніми при здійсненні тієї чи іншої банківської операції, спрямовані на задоволення потреб клієнта з метою збільшення доходу від банківської діяльності.

Банківські послуги класифікуються за такими критеріями:

1) За характером надання:

– кредитні – надання позичальникам грошових коштів за умов їх поверненості, платності і строковості;

– операційні – це послуги з приймання вкладів, відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, операції з валютними цінностями, надання гарантій і поручительств, відповідального зберігання та надання гарантій і поручительств, відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів, обслуговування платіжних документів;

– інвестиційні послуги полягають в розміщенні банками від свого імені, на власних умовах та на власний ризик залучених коштів юридичних осіб та громадян.

2) За традиційністю банківських операцій:

– традиційні – розрахунково-касові, кредитні, валютні, депозитні операції банків;

– нетрадиційні – гарантійні, посередницькі, трастові (довірчі), консультаційні.

3) За об'єктом банківських операцій: факторингові, лізингові, довірчі-управління майном і виконання інших послуг в інтересах та за дорученням клієнтів; консультаційні послуги – надають своїм клієнтам з питань бухгалтерського оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Нині, незважаючи на оголошену спеціалізацію, майже всі банки в Україні універсальні. Всі вони пропонують своїм клієнтам майже однаковий комплекс банківських послуг:

- касове обслуговування клієнтів;
- перевезення грошово-валютних цінностей та інкасація коштів;
- відповідальне збереження цінностей клієнтів;
- ведення рахунків резидентів у національній валюті України;
- ведення рахунків банків-кореспондентів (резидентів) у грошових одиницях України;
- надання та отримання кредитів на міжбанківському ринку;
- кредитування юридичних та фізичних осіб, фінансовий лізинг та факторинг;
- вкладення коштів у статутні фонди інших юридичних осіб;
- емісія цінних паперів;
- ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;
- неторговельні операції з валютними цінностями;
- ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів) в іноземній валюті;
- ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) в іноземній валюті;
- відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій з ними;
- відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) та здійснення операцій з ними
- залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;
- залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;
- валютні операції на міжнародних ринках;
- операції з банківськими металами на валютному ринку України;
- операції з банківськими металами на міжнародних ринках;

- фінансування капіталовкладень за дорученням власників або розпорядчиків інвестиційних коштів;
- видача поручительств, гарантій та інших зобов'язань до третіх осіб, що передбачають їх виконання у грошовій формі;
- купівля, продаж цінних паперів та операції з ними;
- управління коштами та цінними паперами за дорученням клієнтів;
- купівля - продаж державних цінних паперів та операції з ними.

2. Характеристика інших сегментів ринку фінансових послуг

Ринок комерційних послуг з цінних паперів – це система економічних та правових відносин, пов'язаних із обігом цінних паперів. Суб'єкти підприємницької діяльності діють на ринку як емітенти цінних паперів, так і інвестори.

В умовах становлення ринкової економіки складовою частиною фінансової системи України, особливим сегментом фінансового ринку є ринок цінних паперів, куди банки, держава, населення, підприємства, установи вкладають свій капітал. Основними завданнями ринку цінних паперів є становлення і закріплення відносин власності, а головними учасниками цього ринку – комерційні банки, метою яких є одержання прибутку.

Фінансовий ринок умовно можна поділити на ринок банківських позичок і ринок цінних паперів, де ринок цінних паперів доповнює систему банківського кредиту і взаємодіє з нею. Комерційний банк рідко видає позички на тривалий термін. Цінні папери дають можливість одержати гроші на довгий період. Завдання ринку цінних паперів полягає у тому, щоб забезпечити повніше і швидке переливання заощаджень за ціною, яка влаштовує обидві сторони. Для цього потрібні біржі і функціонуючі на ринку цінних паперів посередники.

Ринок інвестиційних послуг – це ринок послуг фінансових посередників, що надаються клієнтам з приводу інвестування грошових ресурсів у всіх його формах. Виходячи з цього розуміння, поняття ринку інвестиційних послуг здійснюється не з позиції фінансових активів, в які вкладають кошти, а від акту перетворення грошових коштів у інвестиції фінансового характеру.

Інвестиції – це всі види активів (коштів), що вкладаються в господарську діяльність з метою отримання доходу. До інвестицій належать придбання в повну або часткову власність підприємств і організацій, придбання акцій, облігацій та інших ЦП, внески у статутний фонд СП, кредити юридичним та фізичним особам, вкладання у вигляді технологій, машин, устаткування, ліцензії, будь-якого іншого майна, інтелектуальних цінностей, а також банківські вкладення придбання нерухомості.

Головне завдання фінансових посередників, які складають основу інфраструктури ринку інвестиційних послуг, полягає у спрямуванні руху капіталу до найефективніших споживачів. До дієвих посередників на ринку інвестиційних послуг належать:

- банки, які здійснюють операції з ЦП, інвестиційне кредитування, проектне фінансування, довірчі операції, вкладення коштів у статутні фонди СПД тощо;

- страхові компанії – забезпечують захист від інвестиційних ризиків, для фінансового забезпечення інвестиційних проектів і залучення коштів для інвестування страхові угоди є необхідними, а також страхові резерви можуть розміщуватись у депозити, нерухомість, ЦП, фінансові інвестиції в економіку України тощо;

- кредитні спілки – можуть фінансувати підприємницькі проекти своїх членів;

- інститути спільного інвестування – це корпоративний інвестиційний чи пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність пов'язану з об'єднанням грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.

Ринок лізингових послуг – це система відносин щодо специфічної форми фінансування в основні фонди при посередництві спеціалізованої (лізингової) компанії, яка купує для третьої особи майно та віддає їй це майно в оренду на довгостроковий період. Учасниками лізингової угоди є лізингодавець, кредитно-фінансова установа, яка діє як кредитор, лізингоодержувач, постачальник майна і страхова компанія.

Лізингодавцем можуть бути:

- лізингова компанія, що сформована з метою здійснення лізингових операцій, основною і фактично єдиною функцією якої є оплата майна, тобто фінансування угоди;

- банк або його філія, у статуті яких передбачений цей вид підприємництва;

- будь-яка фірма або підприємство, для яких лізинг є не профілюючим видом діяльності, але й не забороненою статутом сферою підприємництва і яка має фінансові джерела для проведення лізингових операцій.

У класичній лізинговій угоді взаємовідносини між суб'єктами будуються за такою схемою: майбутній лізингоодержувач, що потребує певні види майна, самостійно підбирає постачальника, який володіє цим майном. Через відсутність власних засобів і доступу до позикових засобів для придбання його у власність він звертається до майбутнього лізингодавця, що має необхідні кошти, з проханням про його участь в угоді. Це виражається в покупці ним майна у постачальника у власність і наступній його передачі лізингоодержувачу в користування на обумовлених умовах.

Крім перерахованих сторін в угоді беруть участь брокерські лізингові фірми, що безпосередньо на займаються наданням майна, а виконують роль посередників між постачальником, лізингодавцем і лізингоодержувачем. За кордоном при значних багатомільйонних угодах кількість учасників може збільшуватись до п'яти-шести, серед яких брокерські фірми, трастові корпорації, що фінансують заснування та інші.

Лізингоодержувачу можуть надаватись такі види послуг:

– технічні послуги, пов’язані з організацією транспортування об’єкта лізингу до місця його використання клієнтом: монтажем зданого в лізинг обладнання, технічним обслуговуванням і поточним ремонтом обладнання;

– консультаційні послуги – послуги з питань оподаткування, оформлення угоди тощо.

Ринок ломбардних послуг – це система економічних відносин, які виникають з приводу купівлі-продажу специфічного товару «ломбардні послуги» в процесі задоволення суспільних потреб у кредитуванні під заставу рухомого майна.

Ломбардні послуги кваліфікують як фінансові послуги, що надаються фізичним чи юридичним особам у формі позичення коштів ломбардною установою під заставу товарів або валютних цінностей.

Об’єктом ломбардної послуги є зворотній рух вартості між кредитором і позичальником на умовах оплати.

Основними видами ломбардних послуг є :

- надання економічним агентам фінансових кредитів у готівковій і безготівковій формах;
- прийом під заставу та на відповідальне зберігання майна чи майнових прав, що перебувають у цивільному обігу, без будь-яких обмежень;
- оцінка майна чи майнових прав, які ломбард бере в заставу або на відповідальне зберігання;
- скупка у населення виробів із дорогоцінних металів і коштовного каміння.

Основним видом діяльності ломбардів в Україні є надання миттєвих, короткострокових та невеликих за розміром позик на власний ризик під заставу.

Ринок послуг з обміну валют

Торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами здійснюється через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України. Правила здійснення операцій на Міжбанківському валютному ринку України затверджено постановою Правління НБУ від 7 червня 1993 р.

Уповноважені банки від свого імені купують і продають іноземну валюту на Міжбанківському валютному ринку України за дорученням та за рахунок резидентів і нерезидентів. Уповноважені банки мають право від свого імені та за власний рахунок купувати іноземну валюту готівкою у фізичних осіб, а також продавати її фізичним особам.

Відповідно до Декрету КМУ від 10.02.1993 р. «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» уповноважені банки та інші фінансово-кредитні установи можуть отримувати ліцензії на здійснення з фізичними особами операції з купівлі-продажу іноземної валюти. Крім того, такі операції на підставі агентської угоди з уповноваженими банками, можуть здійснювати інші юридичні особи, які не мали порушень у галузі юридичного та податкового законодавства.

Режим використання іноземної валюти на національній території будь-якої країни зводиться до повної заборони, або до заборони з деякими винятками для окремих видів платежів. В Україні заборона на використання інвалюти у внутрішніх платежах була введена лише в 1995 році, хоч за деякими платежами дозволено її використовувати і зараз: надання інвалютних позичок банками, оплата послуг, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю (оплата авіаквитків на міжнародних авіалініях, оплата митних послуг тощо) та в інших випадках, визначених НБУ.

Ринок страхових послуг – це форма організації грошового обігу щодо формування і розподілу страхового фонду для забезпечення страхового захисту суспільства

Основними учасниками страхового ринку є продавці у вигляді страхових компаній, страховиків, які реалізують страховий продукт (страховий захист), покупці у вигляді юридичних і фізичних осіб, страхувальників, які придбали страховий продукт і посередники у вигляді маклерів і страхових агентів.

У страховій практиці відома велика кількість видів страхування, які забезпечують страховим захистом майнові інтереси інвесторів. Усі вони можуть бути поділені на два види. До першого належать класичні види страхування майна і цивільної відповідальності.

До другого різновиду страхових операцій належать види діяльності, які мають певну специфіку в порівнянні з класичним страхуванням. Сюди належать страхування фінансових інвестицій від політичних і комерційних ризиків, страхування експортних кредитів, страхування банківських депозитів тощо. Метою такого страхування є захист інвестиційних ускладнень від можливих втрат, що виникають внаслідок несприятливих, непередбачених змін політичної обстановки, кон'юнктури ринку, військових дій і погіршення інших умов для здійснення інвестиційної діяльності. Воно поділяється на страхування від політичних і комерційних ризиків.

Законом України «Про страхування» передбачено значне розширення інвестиційних можливостей страховиків у національну економіку. Відповідно до Положення про порядок формування, розміщення й обліку страхових резервів за видами страхування, крім страхування життя, страхові резерви повинні розміщуватись з урахуванням безпеки, прибутковості, ліквідності у депозити, цінні папери, інвестиційні проекти тощо.

3. Класифікація фінансових інструментів

Фінансовий ринок є організованою або неформальною системою торгівлі фінансовими інструментами. Фінансові інструменти – це різні форми короткострокового та довгострокового інвестування, торгівля якими здійснюється на фінансовому ринку. Вони поділяються

1. За **надійністю** щодо отримання доходу на:

Основні:

– інструменти власності (акції) – є безстроковими інструментами, що засвідчують пайову участь інвестора в статутному фонді емітента; дають право

їх власнику на отриманні доходу у вигляді дивідендів, право на участь в управлінні та на частку майна товариства при його ліквідації тощо.

– інструменти позики (облігації, векселі, казначейські зобов'язання тощо) – відображають відносини позики між емітентом та інвестором і, як правило, пов'язані з виплатою доходу інвестору за надану емітентові позику та поверненням ним основної частини боргу в майбутньому.

Похідні (деривативи) – це фінансові інструменти, що фіксують угоди на майбутній період, механізм випуску та обігу яких пов'язаний із купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів (варанти, ф'ючерсні, форвардні, опціонні угоди та свопи).

2. За окремими **видами фінансових ринків** розрізняють такі інструменти, які їх обслуговують.–інструменти ринку позичкових капіталів. До них належать гроші і розрахункові документи, які обертаються на грошовому ринку;

– інструменти ринку цінних паперів – різноманітні цінні папери, що обертаються на цьому ринку;

– інструменти валютного ринку;

– інструменти страхового ринку;

– ринок золота (срібла, платини) та дорогоцінного каміння;

– до інструментів ринку нерухомості відносять цінні папери та документи, що засвідчують право власності на той чи інший вид нерухомості.

4. За **термінами обігу** виділяють:

– короткострокові фінансові інструменти (з періодом обігу до одного року);

– довгострокові фінансові інструменти (з періодом обігу більше року).

5. Залежно **від пріоритетної значимості** розрізняють:

– первинні фінансові інструменти (акції, облігації, векселі);

– вторинні фінансові інструменти або деривативи (опціони, свопи, форвардні та ф'ючерсні контракти).

Запитання для самоконтролю

1. Якою є структура ринку фінансових послуг за організаційною ознакою?
2. У чому полягає сутність сегментації ринку фінансових послуг?
3. Які види послуг надаються на ринку банківських послуг?
4. Які види послуг надаються на ринку комерційних послуг з цінних паперів.
5. Наведіть характеристику ринку інвестиційних послуг.
6. Дайте характеристику ринку лізингових послуг.
7. Які види послуг надаються на ринку ломбардних послуг?
8. Які види послуг надаються на ринку страхових послуг?

ТЕМА 6. Фінансові послуги на грошовому ринку

1. Особливості функціонування депозитного ринку.
2. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків.
3. Операції з інструментами грошового ринку.

1. Особливості функціонування депозитного ринку

Об'єктом грошового ринку є гроші, які продаються і купуються на ньому. Операція продажу грошей має специфічний характер і суттєво відрізняється від традиційної операції продажу на товарних ринках. Продаж грошей виступає переважно у формі кредитування. Продавець – у ролі кредитора, покупець – у ролі позичальника. Операція продажу грошей не є еквівалентним обміном рівних цінностей, не призводить до втрати продавцем права власності на відповідну суму грошей. Отже повинен бути передбачений механізм забезпечення цього права і повернення власнику проданих коштів. Цей механізм базується на застосуванні спеціальних інструментів грошового ринку, які ще називають фінансовими інструментами.

Одним із основних критеріїв класифікації фінансових інструментів, що обертаються на грошовому секторі фінансового ринку виступає – час їх обігу. Функціонування грошового ринку, як короткострокового сектора фінансового ринку дозволяє підприємствам вирішувати проблеми, як поповнення недостатності грошових активів для забезпечення поточної платоспроможності, так і ефективного використання їх тимчасово вільного залишку.

Отже, грошовий ринок – це частина ринку позикових капіталів, де здійснюються переважно короткострокові (від одного дня до одного року) депозитно-позикові операції, що обслуговують головним чином рух оборотного капіталу фірм, короткострокових ресурсів банків, установ, держави і приватних осіб.

Інструментами грошового ринку служать казначейські та комерційні векселі, депозитні сертифікати, банківські акцепти та інші грошові сурогати. Інструменти грошового ринку використовуються на основі ставки дисконтування.

Основними суб'єктами грошового ринку виступають комерційні банки, брокерські контори, дисконтні компанії та інші фінансово-кредитні інститути, які мобілізують і перерозподіляють грошові кошти підприємств, банків, населення, установ.

Джерелами ресурсів є кошти, залучені банківською системою. Основними позичальниками є фірми, кредитно-фінансові інститути, держава, населення. Держава використовує його ресурси грошового ринку для фінансування своїх видатків і покриття бюджетного дефіциту, грошовий ринок виступає важливим об'єктом державного регулювання.

Грошовий ринок поєднує головні складові: депозитний, обліковий, міжбанківський та валютний.

Депозит (вклад) – це грошові кошти (у готівковій або безготівковій формі, в національній або іноземній валюті) передані в банк їх власником для зберігання на певних умовах.

Операції, пов'язані із залученням грошових коштів на вклади, називаються депозитними. Для банків вклади – головний вид їх пасивних операцій і, відповідно, основний ресурс для проведення активних кредитних операцій.

Депозит виникає двома шляхами: банк може прийняти кошти від фізичної особи та фірми і помістити їх на депозитний рахунок, або може «утворити»

депозит, надаючи клієнту позичку і право розплачуватися чеками проти цього депозиту.

Класифікація депозитних рахунків:

– за строками до моменту вилучення депозити поділяються:

* депозити до запитання – це ті, що сплачуються за першою вимогою вкладника без попереднього повідомлення;

* депозити на строк – сплачуються через певний час після внесення коштів на рахунок;

– за категорією вкладника депозити поділяються на :

* рахунок приватної особи;

* рахунок корпорацій (акціонерних компаній);

* рахунок некорпоративних фірм;

* рахунок центрального уряду;

* рахунок фінансових установ;

* рахунок іноземних вкладників.

Особливості депозитів до запитання:

– вклад і вилучення здійснюється і частинами і повністю в будь-який час без обмежень;

– гроші вилучають з рахунку як у вигляді готівки, так і за допомогою чека;

– власник рахунку сплачує банку комісію за використання рахунку у вигляді постійної місячної ставки або за кожний виписаний чек;

– за депозитами до запитання банк повинен зберігати мінімальний резерв у Центральному банку в більшому відношенні, ніж за строковими вкладами.

Вкладнику відкривається рахунок, з якого в будь-який час можна отримати готівкові гроші, виписати чек або інший розрахунково-платіжний документ (платіжну вимогу, вимогу-доручення тощо). В розвинених країнах такі вклади називають чековими.

Види вкладів до запитання:

• безпроцентні поточні рахунки;

• рахунки, за якими виплачуються відсотки.

Термінові вклади (рахунки) мають такі особливості:

• рахунки не призначені для розрахунків, на них не виписуються чеки;

• попереднє повідомлення банку про зняття коштів;

• кошти на рахунках обертаються повільно

• за рахунком виплачується процент, максимальна межа процента може регулюватися Національним банком;

• для вкладів встановлюється більш низька норма обов'язкових резервів, ніж за депозитами до запитання.

На грошовому ринку надаються послуги з прийняття термінових депозитів строком до 1 року.

Види термінових депозитів:

• депозитні сертифікати – письмове свідоцтво про депонування в банку певної (великої суми грошей, в США не менше 100 тис. дол.), в якому вказується термін його обов'язкового викупу банком і розмір виплаченої

надбавки. Видається тільки юридичним особам, бувають іменні та на пред'явника;

- ощадні сертифікати (тільки для фізичних осіб) – видаються банками як на фіксований термін, так і до запитання;

- ощадні депозити – не чекові вклади, що приносять відсоток і які можна терміново вилучати:

* ощадні вклади населення – не мають фіксованого строку та від вкладника не вимагають попереднього повідомлення про зняття коштів. Кошти вносяться та вилучаються в повній сумі або частково та засвідчуються видачею ощадної книжки;

* рахунки з випискою стану ощадного вкладу;

* депозитні рахунки грошового ринку;

* цільові вклади.

У стані гострої конкурентної боротьби за заощадження клієнтів, банківська практика висунула в остання роки нові форми вкладів, які надають клієнтам додаткових зручностей та підвищують ліквідність депонованих коштів. Прикладом можуть бути так звані АТС-рахунки. Це ощадні рахунки, з яких банк автоматично переводить кошти на поточний рахунок клієнта.

2. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків

Крім депозитних операцій на грошовому ринку банки здійснюють і грошові платежі та розрахунки, які є системою організації та регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями. Вони здійснюються тільки через банки, але пересилка коштів здійснюється і через пошту.

Методами платежу є:

- готівково-грошові – в готівці або за допомогою кредитних чи дебетних карток;

- безготівкові – за допомогою спеціальних організаційних форм здійснення самого платежу.

Набір видів готівкових розрахунків визначається рівнем господарського розвитку. Клієнт здає гроші в банк, а той списує гроші з рахунка на підставі документів, оформлених клієнтом – платником – чеків, платіжних доручень, вимог, простих та переказних векселів тощо.

Банки відкривають клієнтам різні види рахунків:

- розрахункові – відкриваються комерційним підприємствам та іншим.

Погашення платежів здійснюється у межах залишку коштів на рахунок;

- бюджетні – відкриваються бюджетним установам, платежі здійснюються не в сумі наявних залишків грошей, які на рахунок не надходять, а в межах бюджетних кредитів;

- позичкові рахунки – відкриваються для обліку виданих клієнтам кредитів банків:

- * контокорентні рахунки;

- * рахунки для цільового витрачання коштів;

- * рахунки фінансування капіталовкладень тощо.

Форми безготівкових розрахунків в Україні:

- платіжними дорученнями;
- платіжними вимогами-дорученнями;
- розрахунки із застосуванням розрахункових чеків;
- розрахунки за акредитивами;
- розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування;
- вексельна форма розрахунків.

Загальний порядок переказу грошей у межах України визначається Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 16 травня 2001 р. (зі змінами та доповненнями). Цей закон визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, поняття та загальний порядок переказу грошей у межах України, а також встановлює відповідальність суб'єктів переказу.

У п. 1.1 Закону дається визначення поняття електронного цифрового підпису, а п.п. 17.2 і 18.1 встановлюється правова рівність паперових і електронних документів на перерахування коштів. При цьому повноваження на видання електронного платіжного документа підтверджує електронний цифровий підпис, а особа, яка поставила такий підпис, несе відповідальність за достовірність оформлення, яке міститься в реквізитах електронного документа.

Ст. 19 Закону регламентує порядок зберігання електронних платіжних документів, не встановлюючи правил про обов'язкову наявність паперових аналогів (копій) таких документів.

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, відносини у сфері переказу грошей регулюються Конституцією України, Законами України «Про НБУ», «Про банки і банківську діяльність», «Про зв'язок», «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», іншими актами законодавства України та нормативно-правовими актами НБУ. При проведенні переказу ініціатори можуть застосувати акредитивну, вексельну, інкасову форми розрахунків, а також форму розрахунків за гарантійним зобов'язанням і чеками з використанням документів на переказ, передбачених цим законом.

Положення «Про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням» від 15.11.2001 р. № 954/ 6145 встановлює загальні вимоги НБУ до порядку здійснення банками емісії платіжних карток, визначає операції, що здійснюються з їх застосуванням, та порядок розрахунків за цими операціями, а також установлює загальні вимоги до внутрішньодержавних платіжних систем, що створюються в Україні.

Особливості застосування платіжних карток внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем регулюються окремими нормативно-правовими актами НБУ та правилами платіжних систем з урахуванням вимоги цього положення.

Насамперед, емітент платіжної картки та її держатель повинні встановити між собою договірні відносини. На території України дозволено використовувати платіжні картки, емітовані банками-членами внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем. Банки можуть самостійно або разом із зацікавленими фінансовими і нефінансовими установами (підприємствами) створювати внутрішньодержавні одноемітентні та багатоемітентні платіжні

системи. Вони запроваджують власні або запропоновані іншими розробниками проекти, попередньо узгодивши їх нормативні документи з НБУ.

Банки, клірингові та інші установи, які надають фінансові послуги із застосуванням платіжних карток, мають право укладати договори з платіжними організаціями міжнародних систем про членство або про участь у цих системах. Умови такого партнерства повинні відповідати чинному законодавству.

У Положенні визначено, що за операціями, здійсненими з застосуванням пластикових карток, обслуговування торговців і виконання розрахунків з ними здійснює еквайр на підставі договору. Еквайри можуть укладати такі договори з банками, а також іншими юридичними особами-резидентами, які надають фінансові послуги і не є членами цих платіжних систем.

У Положенні дається визначення таких термінів:

– авторизація – отримання дозволу на проведення операцій із застосуванням платіжної картки;

– авторизаційний ліміт – мінімальна сума операції, вище якої авторизація емітентом чи особою, що діє за його дорученням, є обов'язковою;

– еквайринг – діяльність еквайра щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснили із застосуванням платіжних карток;

– еквайрингова установа (еквайр) – юридична особа – член платіжної системи, яка здійснює еквайринг;

– кліринг – механізм, що вбачає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог членів платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань;

– стоп-лист – список платіжних карток (номерів платіжних карток), за якими заборонено проведення операцій. Залежно від правил платіжної системи стоп-лист може бути електронним та паперовим;

– торговець – суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно з еквайром або платіжною організацією приймає до обслуговування платіжні картки з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг (включаючи послуги з видачі грошей у готівковій формі), що надаються банками та іншими фінансовими установами;

– картковий рахунок (картрахунок) – поточний рахунок, на якому обліковуються операції за платіжними картками.

3. Операції з інструментами грошового ринку

На грошовому ринку короткострокові грошові ресурси перерозподіляються між кредитними інститутами шляхом купівлі-продажу інструментів грошового ринку – векселів і цінних паперів з термінами погашення, як правило, до одного року. Основними кредитними операціями грошового ринку є онкольний та вексельний кредити.

Онкольний кредит (on-call-credit) – короткостроковий кредит, який погашається на першу вимогу. Він видається під забезпечення комерційними, казначейськими й іншими векселями, цінними паперами, товарами;

погашається позичальником звичайно з попередженням за 2–7 днів. Онкольний кредит вважається найліквіднішою статтею активу банку після касової готівки. Відсоткові ставки за онкольними позиками нижчі порівняно з іншими видами позик.

Вексельний кредит – це банківська операція з урахування (дисконту) векселів і видачі позик до запитання під забезпечення векселів. Врахування, або дисконт, векселів полягає в тому, що банк, придбавши вексель за іменним індосаментом, негайно його оплачує пред'явникові, а платіж отримує тільки з настанням зазначеного у векселі терміну. За достроковий платіж банк отримує з номінальної суми векселя певну винагороду на свою користь, тобто вексель оплачується зі знижкою. Різниця між сумою, яку банк заплатив, придбавши вексель, і сумою, яку він отримує за цим векселем у термін платежу, називається зарахуванням, або дисконтом.

Основними інструментами на грошового ринку є банківські, казначейські і комерційні векселі, інші види короткострокових зобов'язань.

Казначейський вексель – один із видів державних цінних паперів, що засвідчує внесення їхнім власником коштів до бюджету і дає право на одержання фіксованого доходу протягом строку володіння цими паперами. Це короткострокові зобов'язання держави (терміном до 12 місяців). Казначейські векселі випускаються на пред'явника і обертаються на ринку цінних паперів. Випускають їх центральні банки за дорученням Міністерства фінансів (казначейства) за ціною, меншою від номіналу. Казначейські векселі можуть купувати комерційні банки, а також Центральний банк.

Банківський вексель – це вексель, що засвідчує право його власника одержати і безумовне зобов'язання векселедавця сплатити при настанні обумовленого терміну визначену суму грошей особі, яка дала гроші в кредит банку. Допомагає банкам акумулювати гроші, а векселетримачам – одержувати прибуток. Виконує функцію термінового депозиту (від тижня до року) і є засобом накопичення. Може використовуватися векселетримачем як застава.

Комерційний вексель – це вексель, який видається позичальником під заставу товару, вони завжди пов'язані з оплатою реальних товарів чи послуг, коли у покупця тимчасово відсутні кошти.

У практиці вексельного обігу виділяють таку групу як фіктивні векселі, що використовують для обслуговування протизаконних угод, серед них розрізняють «дружні» та «бронзові» векселі.

«Дружній вексель» – це вексель, виданий з дружніми намірами з надією, що не виникне потреба відповідати по зобов'язаннях цього векселя. Такий вексель може видаватись кредитоспроможним підприємством неплатоспроможному в оплату непоставлених товарів або невиконаних робіт чи послуг. Неплатоспроможне підприємство має можливість потім покрити «дружнім» векселем свої зобов'язання або отримати кредит у банку через облік чи заставу векселя. Якщо таке підприємство не поліпшить свого становища, відповідати по «дружньому» векселю доведеться тому підприємству, яке є його емітентом.

«Бронзовий вексель», як правило, видається неплатоспроможним або взагалі реально неіснуючим підприємством, частіше у формі простого векселя, при

цьому отримувач векселя не підозрює про те, що вексель фіктивний. Також скористатися «бронзовим векселем» може підприємство, що перебуває на межі банкрутства, для того, щоб штучно збільшити свої борги, виписавши вексель фіктивному кредитору.

Банківський акцепт – форма короткострокового банківського фінансування, при якому банк бере на себе відповідальність за своєчасну оплату переказного векселя, якщо у векселедавця будуть труднощі.

Казначейські зобов'язання – боргові цінні папери, що емітуються державою в особі уповноважених органів, розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних і юридичних осіб, засвідчують внесення їхніми власниками грошових коштів до бюджету та надають право на отримання фінансового доходу або інші майнові права відповідно до умов їх випуску. Казначейство випускає свої векселі для покриття касового розриву при виконанні держбюджету.

Депозитні сертифікати – видані банками та іншими депозитними інститутами цінні папери.

Угода про перепродаж – контракт, у якому одна зі сторін зобов'язується продати цінні папери іншій із обов'язковим викупом в обумовлену дату за наперед обумовленою і зафіксованою в контракті ціною (наприклад, РЕПО).

Міжбанківські кредити – одне з основних джерел формування банківських кредитів. Одержання кредитів в інших банках дає можливість банківським установам поповнювати власні кредитні ресурси. При надлишку ресурсів банк розміщує їх на міжбанківському ринку, при нестачі – купує на ринку. Ринок міжбанківських кредитів є важливою складовою фінансового ринку. На практиці використовуються такі основні різновиди міжбанківського кредиту:

- овердрафт за кореспондентськими рахунками: на відповідному рахунку обліковуються суми дебетових (кредитових) залишків на кореспондентських рахунках банків на кінець операційного дня;
- кредити овернайт, які надані (отримані) іншим банком: вони надаються банкам на термін не більше одного операційного дня. Цей вид міжбанківського кредиту використовується для завершення розрахунків поточного дня;
- кошти, які надані (отримані) іншим банком за операціями РЕПО. Ці операції пов'язані з купівлею цінних паперів на певний період з умовою зворотного їх викупу заздалегідь обумовленою ціною або з умовою безвідкличної гарантії погашення у разі, якщо термін операції РЕПО збігається із терміном погашення цінних паперів.

В Україні суб'єктами міжбанківського ринку є комерційні банки, які виступають у ролі фінансових посередників при перерозподілі коштів і здійсненні платежів на фінансовому ринку. Комерційні банки, як економічно незалежні кредитні інститути, самостійно встановлюють рівень відсоткової ставки за міжбанківськими кредитами залежно від попиту і пропозиції на міжбанківському ринку та рівня облікової ставки.

НБУ проводить операції з рефінансування комерційних банків. Кредитні ресурси надаються у вигляді:

- прямих і ломбардних кредитів;

- переобліку векселів;
- проведення кредитних аукціонів тощо.

Під ломбардним кредитом розуміють кредит, який надається Національним банком комерційному банку шляхом рефінансування під заставу державних цінних паперів, золотовалютних запасів та інших цінностей, список яких затверджується Правлінням Національного банку України і які є власністю комерційного банку та обліковуються на його балансі. Строк надання ломбардного кредиту становить зазвичай до 10 днів. У окремих випадках за рішенням Правління Національного банку України цей термін може бути продовжено до 180 днів. Строк користування ломбардним кредитом починається відповідно до укладеного договору з дня надходження коштів на кореспондентський рахунок комерційного банку.

З 1997 р. рефінансування комерційних банків активно відбувалось за допомогою операцій прямого РЕПО, суть яких полягає в тому, що Національний банк купує у комерційного банку облігації внутрішньої державної позики на певний період за умови, що комерційний банк у визначений строк викупить у нього ці цінні папери. Різниця між ціною, за якою Національний банк купує цінні папери, а потім продає їх комерційному банку, є платою комерційного банку за користування коштами Національного банку.

Операції РЕПО, крім функції рефінансування комерційних банків, виконують і функцію управління грошово-кредитним ринком. Це операції зворотного РЕПО, коли Національний банк продає комерційним банкам зі свого портфеля державні цінні папери із зобов'язанням викупити їх у комерційного банку через відповідний період. Інколи операції РЕПО називають операціями відкритого ринку.

Операції відкритого ринку – це інструмент грошово-кредитної політики держави, суть якого полягає в купівлі та продажу центральним банком цінних паперів на відкритому ринку. У Законі «Про Національний банк України» (ст. 29) визначено, що операціями відкритого ринку Національного банку є купівля-продаж казначейських зобов'язань, власних зобов'язань Національного банку (деPOSITНИХ сертифікатів), а також визначених Правлінням Національного банку комерційних векселів, інших цінних паперів та боргових зобов'язань.

Цей інструмент використовується для регулювання ліквідності банківської системи та впливу на рівень ринкових відсоткових ставок. Операції на відкритому ринку проводяться з короткостроковими і довгостроковими зобов'язаннями казначейства та державних корпорацій, облігаціями торгово-промислових фірм, банків, комерційними векселями, які враховує центральний банк.

Запитання для самоконтролю

1. Сутність та інститути грошового ринку.
2. У чому полягає роль грошового ринку в економіці?
3. У чому особливості функціонування депозитного ринку?
4. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків.

5. Які загальні засади функціонування платіжних систем в Україні?
6. Здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.
7. Операції з інструментами грошового ринку.
8. Онкольний та обліковий кредити.
9. Вексель як інструмент грошового ринку.
10. Міжбанківський ринок як частина грошового ринку.

ТЕМА 7. Фінансові послуги на валютному ринку

1. Сутність та класифікація валютних ринків.
2. Класифікація послуг валютного ринку.
3. Державне регулювання валютного ринку.

1. Сутність та класифікація валютних ринків

Валютні ринки у сучасному розумінні сформувались в 19 ст. На теперішній час система валютних ринків є найбільшою й найліквіднішою у світі. Вона працює цілодобово та розширюється територіально. Їх особливістю на сучасному етапі є: посилення інтернаціоналізації внаслідок розширення міжнародних господарських зв'язків; широке використання електронних систем зв'язку; здійснення операцій протягом доби безперервно в усіх частинах світу; уніфікація техніки валютних операцій; значне перевищення обсягу спекулятивних та арбітражних валютних операцій над комерційними, що дестабілізує ринки.

Через механізм валютних ринків здійснюються:

- міжнародні розрахунки;
- страхування валютних ризиків;
- диверсифікація валютних резервів;
- регулювання валютних курсів;
- спекулятивні операції;
- державне регулювання економіки.

Класифікація валютних ринків

1. За характером операцій:

- конверсійний – на якому здійснюється обмін валют і формування зовнішньої ціни грошей – валютного курсу;
- депозитно-кредитний – на якому відбувається залучення банками іноземної валюти на депозитні вклади на узгоджені строки та надання банками іноземних позичок.

2. За видами конверсійних операцій офіційний валютний ринок поділяється на:

- ринок ф'ючерсів;
- ринок опціонів.

Євროринок – це світовий фінансовий ринок, на якому операції з різноманітними фінансовими інструментами здійснюються у євровалютах. Євровалюта – це іноземні валюти, в яких банки здійснюють безготівкові операції за межами країн – емітентів цих валют.

До єврогрошей (євровалют) належать кошти, які банк:

- отримує у вигляді депозитів у валюті, відмінній від валюти країни, в якій розміщується цей банк:

- позичає своїм клієнтам у валюті, відмінній від валюти країни, де розміщений цей банк.

Мова йде лише про конвертовані валюти та міжнародні розрахункові грошові одиниці (наприклад, СПЗ). Комерційні банки, які реєструють у своєму балансі подібні операції, є євробанками. Будь-яка банківська установа може відігравати роль євробанкіра у тій частині своїх операцій з валютою, в якій ця установа здійснює відповідні операції на території, розташованій за межами країни походження даної валюти.

Євроринок включає сектори:

- єврогрошовий ринок, тобто власне ринок євровалют, де представлені короткострокові міжбанківські депозити;

- ринок банківських єврокредитів, тобто середньострокових кредитів (до 10 років);

- ринок капіталів, який на сучасному етапі представлений в основному ринком єврооблігацій, але існують також євроакції та євровекселі.

На євроринку банківських кредитів надаються кредити зі змінною (плаваючою) ставкою, ролloverні або револьверні кредити. За цими кредитами ставки переглядаються кожні три або шість місяців залежно від базової ставки. Базовими ставками за єврокредитами є середні ставки, за якими першокласні банки надають позику у євровалютах іншим першокласним банкам шляхом розміщення у них депозитів. До базових належать ставки ЛІБОР (Лондонський міжнародний банк), ПІБОР (Паризький міжнародний банк) тощо.

2. Класифікація послуг валютного ринку

Валютні операції – це операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності; використанням валютних цінностей, як засобу платежу в міжнародному обігу; ввезенням, переказом та пересиланням на територію країни та за її межі валютних цінностей.

Як правило, виділяють:

- поточні валютні операції (перекази іноземної валюти, отримання і надання фінансових кредитів на строк не більше як 180 днів, переказ відсотків, дивідендів та інших доходів за вкладками, інвестиціями тощо);

- валютні операції, пов'язані з рухом капіталу (прямі інвестиції, портфельні інвестиції, придбання цінних паперів, надання й отримання кредитів на строк понад 180 днів тощо).

Операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності здійснюються у пунктах обміну валюти (готівкові) та на міжбанківському та біржовому валютних ринках (безготівкові). Більшість валютних операцій (біля 80 %) на світовому валютному ринку здійснюється на його міжбанківському сегменті, оскільки валютні біржі існують не у всіх країнах світу (наприклад відсутні в англосаксонських країнах).

Інструкцією «Про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України» затвердженою Постановою Правління НБУ від 12.12.2002 р. (зі змінами та доповненнями) визначено порядок відкриття та реєстрації пунктів обміну валюти. Відкривати пункти обміну валюти для здійснення валютно-обмінних операцій мають право:

- банки, що отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл НБУ на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями;
- фінансові установи, що отримали генеральну ліцензію НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями.

Проведення операцій у пункті обміну валюти розпочинається лише після його реєстрації в територіальному управлінні НБУ та податковому органі на підставі наказу по банку (фінансовій установі) про відкриття пункту обміну валюти.

Банк може укладати договір про відкриття пункту обміну валюти з агентом – фінансовою установою або юридичною особою, що не є фінансовою установою, статутний капітал якого становить не менше 250 000 грн та установчими документами якого передбачено надавати фінансові послуги з обміну валют. Валютно-обмінні операції для фізичних осіб здійснюються касами банків і пунктами обміну валюти у порядку встановленому вищезазначеною Інструкцією.

До валютно-обмінних операцій з іноземною валютою і дорожніми та імненними чекам належать:

- купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;
- зворотній обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту чи гривні;
- обмін готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Виручка юридичних осіб-резидентів у іноземній валюті за зовнішньоекономічними договорами підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках відповідно до Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 р. (зі змінами та доповненнями). Міжнародні розрахунки за зовнішньоекономічними договорами поділяються за строками платежу на негайні платежі та платежі в кредит. За порядком документообігу на розрахунки за допомогою інкасо, акредитиву та банківського переказу та інших документів.

Міжнародні розрахунки – це система організації і регулювання платежів у сфері міжнародних економічних відносин. Вони являють собою систему механізмів реалізації грошових вимог і зобов'язань, що виникають між різними суб'єктами міжнародних економічних відносин.

Міжнародні розрахунки здійснюються переважно у безготівковій формі шляхом відповідних записів на банківських рахунках в уповноважених банках: вони безпосередньо пов'язані з обміном валют на валютних ринках. Прямі міжбанківські кореспондентські відносини можуть складатися між банками тих країн, між якими існують платіжні угоди.

Міждержавні платіжні угоди – це міжнародні договори, якими встановлюються система і порядок здійснення міжнародних розрахунків. Для здійснення міжнародних розрахунків уповноважені банки використовують свій закордонний апарат (філії, дочірні банки) і кореспондентські відносини з іноземними банками. Для налагодження кореспондентських відносин банки обмінюються листами, домовляючись про рахунки, за якими будуть здійснюватися взаємні розрахунки, тарифи та інші умови.

Після досягнення згоди банки укладають кореспондентські договори, тобто угоди між двома або декількома банківськими установами щодо здійснення платежів і розрахунків однієї з них за дорученням і за рахунок іншої. Кредитні установи, які уклали між собою кореспондентські угоди, називаються кореспондентами.

На основі укладеного кореспондентського договору відкривається кореспондентський рахунок, на якому відображаються розрахунки, здійснювані однією кредитною установою за дорученням і за рахунок іншої кредитної установи. Платежі по цих рахунках можуть здійснюватись у межах залишку по рахунку або з перевищенням цього залишку за рахунок наданого кредиту (овердрафта).

Основні кореспондентські банківські рахунки, що використовуються для міжнародних розрахунків, поділяються на рахунки «ностро» та рахунки «лоро». Рахунки «ностро» є рахунками даного банку (наприклад, українського) у кореспондентських кредитних установах-кореспондентах (зарубіжних банках). Рахунки «лоро» є рахунками, які даний банк (наприклад, український) відкриває у себе для банків-кореспондентів.

Форми міжнародних розрахунків

А) Міжнародний банківський переказ – це розпорядження, що пересилається (як правило, електронною поштою) банком однієї країни банкові іншої країни. За його допомогою дається вказівка дебетувати депозитний рахунок першого з них і кредитувати рахунок певної установи чи особи.

Б) Чеки у міжнародних розрахунках – як засіб платежу в міжнародних розрахунках використовується при оплаті поставленої продукції, при остаточному розрахунку за товари (послуги), в регулюванні грошових відносин у разі реклаमाції та штрафних санкцій, при погашенні боргу, при розрахунках по неторгових операціях. Чек може бути використаний для отримання готівки, для безготівкових платежів і в інших формах розрахунків.

Форми та реквізити чека регулюються нормами Женевських чекових конвенцій, англо-американською системою права та національним законодавством. Термін дії чека обмежений: для розрахунків чеком у країнах, одного континенту – 20 днів, різних континентів – 70 днів. Дорожній

(туристичний) чек – це платіжний документ, грошове зобов'язання сплатити зазначену в ньому суму валюти його власнику.

В) Інкасо в міжнародних розрахунках – це банківська розрахункова операція, в якій банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів гроші, що їх має сплатити йому імпортер за відвантажені на його адресу товари (послуги) та зараховує ці кошти на рахунок клієнта (експортера) у себе в банку. Інкасо може бути:

– документарне – це інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами (рахунки, транспортні та страхові документи);

– чисте – це інкасо фінансових документів (векселі, чеки, інші документи, що використовуються для отримання платежів), коли вони не супроводжуються комерційними документами.

Г) Акредитив у міжнародних розрахунках – це одностороннє обумовлене грошове зобов'язання банку: банк видає його за дорученням клієнта – наказодавця акредитиву (імпортера) на користь бенефіціара (експортера); на основі цього зобов'язання банк, який відкрив акредитив (банк-емітент) мусить здійснити бенефіціару платіж (негайно або з розстрочкою) або акцептувати трати бенефіціара та сплатити їх у зазначений у них термін.

Д) Векселі в міжнародних розрахунках. Для розрахунків за зовнішньоекономічними операціями широко використовуються векселі. Більш поширені переказні векселі, які являють собою безумовну пропозицію трасанта (кредитора), адресовану трасату (боржнику) сплатити третій особі (ремітенту) у встановлений термін зазначену у векселі суму. Форма та реквізити чека визначаються нормами національного та міжнародного права. Міжнародне вексельне право базується на Женевських вексельних конвенціях. У міжнародних розрахунках необхідно враховувати розбіжності, що мають місце у вексельному законодавстві різних країн.

Найпоширенішими формами валютних операцій на міжбанківському валютному ринку є операції «спот», «форвард» і «своп», а на біржовому – «ф'ючерс» та «опціон». Особливою формою валютних операцій є «валютний арбітраж».

Валютна операція «спот» – це купівля-продаж валюти на умовах її поставки протягом двох робочих днів від дня укладання угоди за курсом, зафіксованим в угоді (її ще називають «терміновою»).

Основними учасниками спот-ринку виступають комерційні банки, які здійснюють такі валютні операції:

- напряму з клієнтами – підприємствами приватного і державного секторів;
- на міжбанківському ринку напряму з іншими комерційними банками;
- через брокерів з банками і клієнтами;
- з центральними банками країн.

Існують «звичай» спот-ринку, не зафіксовані в спеціальних міжнародних конвенціях чи міждержавних угодах, однак їх беззастережно виконують учасники цього ринку. До них належать:

- здійснення платежів протягом двох робочих днів без нарахування відсоткової ставки на суму поставленої валюти;

- операції в основному здійснюються на базі комп'ютерної торгівлі з підтвердженням електронними повідомленнями (авізо) протягом наступного робочого дня;

- існування обов'язкових валютних курсів: якщо дилер великого банку цікавиться котируваннями іншого банку, то повідомлені йому валютні курси є обов'язковими для виконання операції з купівлі-продажу валюти.

Такі операції як «форвард» і «своп» прийнято вважати строковими. Строковими операціями є валютні операції, які пов'язані з:

- поставкою валюти на строк понад три дні з дня її укладення;
- стандартним строком виконання контрактів є, як правило, 1, 3, 6, 9 і 12 місяців.

Форвардні валютні операції – це контракти з обміну валют, які відбуватимуться в майбутньому, але за курсом, зафіксованим на поточну дату. Укладаються, як правило, на строк до одного року, але в окремих випадках, коли йдеться про ринок стабільних валют можливе оформлення угод на 5 або більше років наперед.

Операція «своп» – це валютна операція, при якій поєднуються форвардні умови та умови «спот». Під час такої валютної операції, продаж готівкової валюти (спот) здійснюється з одночасною її купівлею на строк (форвард), або навпаки. Операції «своп», як правило, здійснюються на строк від 1 до 6 місяців, рідше – з терміном виконання до п'яти років. Ці операції здійснюються як між комерційними банками, так і між комерційними банками і центральним банком країни, а також безпосередньо між центральними банками країн. В останньому випадку – це угоди із взаємного кредитування в національних валютах відповідних країн.

До строкових валютних операцій, які здійснюються на валютних біржах та валютних відділах товарних і фондових бірж, належать ф'ючерсні валютні операції й опціони.

Ф'ючерсні валютні операції – це строкові угоди на біржах, що являють собою купівлю-продаж золота, валюти, фінансових та кредитних інструментів за фіксованою в момент укладання контракту ціною, з виконанням операції через певний проміжок часу (від 3 днів до 2–3 років). Розрахунки здійснюються через клірингову палату, яка є посередником між покупцем і продавцем і гарантує виконання сторонами своїх зобов'язань.

Ф'ючерсні валютні операції дещо за своєю суттю подібні до форвардних, оскільки обидві операції здійснюються з поставкою валюти на термін понад три дні з дня укладання контракту, при цьому ціна виконання контракту в майбутньому визначається в день його підписання.

Валютний опціон – це договірне зобов'язання, що дає право (для покупця) і зобов'язання (для продавця) купити або продати певну кількість однієї валюти в обмін на іншу за фіксованим у момент укладання угоди курсом наперед узгоджену дату або протягом узгодженого періоду. В обмін на одержання

такого права, покупець опціону сплачує продавцю певну суму, яку називають премією. Ризик покупця опціону обмежений розміром цієї премії, а ризик продавця опціону знижується на величину одержаної премії.

При цьому виділяють:

- опціон пут – право продати валюту для захисту від її потенційного знецінення або в розрахунку на її потенційне знецінення;
- опціон кол – право купити валюту для захисту від її потенційного подорожчання або в розрахунку на потенційне підвищення її курсу.

Крім того, розрізняють:

- європейські валютні опціони – опціони, які можуть бути реалізовані тільки в день закінчення терміну дії контракту;
- американські валютні опціони, які дають право купити чи продати базовий актив у будь-який час від дня закінчення терміну дії контракту. Оскільки у випадку реалізації американських валютних опціонів продавець зазнає вищого ризику, то за них сплачується вища премія, ніж за європейські валютні опціони.

Основною характеристикою валютних опціонів є те, що його власнику надається вибір: або реалізувати опціон за наперед фіксованою ціною, або взагалі відмовитися від його виконання.

Валютний арбітраж – це операції з валютами з метою одержання прибутку через використання у визначений момент часу існуючих на фінансових ринках розривів між курсами і відсотковими ставками за касовими і строковими операціями.

Основний принцип валютного арбітражу – купити певний фінансовий актив дешевше і продати його дорожче. Це пов'язано з відхиленням валютного курсу на валютних ринках, яке визначається величиною операційних витрат на переказ даної валюти з одного ринку на інший. Розрізняють часовий і просторовий (локальний) валютний арбітраж.

Часовий валютний арбітраж – це валютна операція з метою одержання прибутку від різниці валютних курсів у часі.

Просторовий (локальний) валютний арбітраж передбачає одержання доходу за рахунок різниці курсу валют на двох різних територіально віддалених ринках. Кожний валютний арбітраж водночас може бути простим і складним (крос-курсим). Простий арбітраж виконується з двома валютами, складний (крос-курсим) – з трьома і більше. Близьким за змістом є поняття валютної спекуляції. Проте валютна спекуляція – це операції банківських установ, фірм, юридичних і фізичних осіб з іноземними валютами, здійснювані з метою отримання прибутку від зміни валютних курсів у часі або на різних ринках, а також свідоме прийняття валютного ризику. Вона можлива у формі так званої відкритої позиції (тобто при термінових валютних угодах, валютному арбітражеві без форвардного покриття) або як умисне ухиляння від страхування валютного ризику. Результати валютних спекуляцій залежать від динаміки валютних курсів.

3. Державне регулювання валютного ринку

Використання валютних цінностей потребує певної регламентації та регулювання з боку уряду і центрального банку. У зв'язку з цим зростає роль

національного валютного законодавства у визначенні порядку обігу іноземної валюти з урахуванням необхідності забезпечення пріоритету грошової одиниці країни, захисту її купівельної спроможності та врегулювання інших факторів, які впливають на конвертованість національної грошової одиниці.

Валютне регулювання та валютний контроль в Україні здійснює НБУ, який має право делегувати частину цих функцій на вибрані комерційні банки, надавши їм ліцензії на здійснення валютних операцій та статус агентів з валютного контролю (уповноважених банків).

До інших органів, що здійснюють валютний контроль належать:

- Органи Державної податкової адміністрації – здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться на території України резидентами та нерезидентами;
- Органи Державного митного комітету контролюють додержання правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;
- Органи Міністерства зв'язку контролюють додержання правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через державний кордон.

Торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами здійснюється через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України. Уповноважені банки від свого імені купують і продають іноземну валюту на Міжбанківському валютному ринку України за дорученням та за рахунок резидентів і нерезидентів. Уповноважені банки мають право від свого імені та за власний рахунок купувати іноземну валюту готівкою у фізичних осіб, а також продавати її фізичним особам.

Відповідно до Декрету КМУ від 10.02.1993 р. «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» уповноважені банки та інші фінансово-кредитні установи можуть отримувати ліцензії на здійснення з фізичними особами операції з купівлі-продажу іноземної валюти. Крім того, такі операції на підставі агентської угоди з уповноваженими банками, можуть здійснювати інші юридичні особи, які не мали порушень у галузі юридичного та податкового законодавства.

Режим використання іноземної валюти на національній території будь-якої країни зводиться до повної заборони, або до заборони з деякими винятками для окремих видів платежів. В Україні заборона на використання інвалюти у внутрішніх платежах була введена лише в 1995 році, хоч за деякими платежами дозволено її використовувати і зараз: надання інвалютних позичок банками, оплата послуг, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю (оплата авіаквитків на міжнародних авіалініях, оплата митних послуг тощо) та в інших випадках, визначених НБУ.

Режим валютних обмежень, які вводяться чи скасовуються законодавчим органом залежить від економічної ситуації в країні. Якщо економіка розбалансована, національні гроші не є стабільними, в країні вводяться певні заборони, обмеження, лімітування тощо на операції з іноземною валютою. Так, в Україні в період загострення економічної і фінансової кризи було введено обмеження на відкриття юридичними особами рахунків в іноземних банках і заборонено переведення на них інвалюти; експортерам заборонялося вільно

розпоряджатися своєю валютною виручкою, і вони зобов'язані були повністю чи частково продавати її на валютному ринку тощо. У міру поліпшення економічної ситуації подібні обмеження послаблювалися чи зовсім скасовувались. Розвинуті країни в останні десятиліття взагалі скасували валютні обмеження.

Запитання для самоконтролю

2. Валютний ринок та його структура.
3. Який механізм здійснення валютних операцій?
4. У чому полягає сутність, умови проведення та види операцій з валютою?
5. У чому особливості здійснення операцій з обміну валюти на міжбанківському валютному ринку?
6. Що таке форвардні операції з валютою?
7. Що таке ф'ючерсні операції з валютою?
8. Що таке опціонні операції з валютою?
9. Що таке валютний арбітраж та його види?
10. Валютне регулювання та діяльність Центрального банку на валютному ринку.
11. Міжнародний валютний ринок та євrorинок.

ТЕМА 8. Фінансові послуги на ринку позик

1. Сутність, структура та інструменти ринку позик.
2. Фінансові послуги банків на ринку позик.
3. Фінансові послуги небанківських кредитних установ.

1. Сутність і структура ринку позик

Ринок позик також є складовою ринку фінансових послуг. Позики можуть надаватись як банківськими установами, так і небанківськими фінансово-кредитними установами, як на національному ринку, так і на міжнародному.

Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми. За термінами надання банківські кредити бувають короткострокові та довгострокові.

Пунктом 10 Положення НБУ «Про кредитування» передбачено, що основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банків, залишки на розрахункових та поточних рахунках, залучені кошти юридичних та фізичних осіб на депозитні рахунки, до запитання та строкові міжбанківські кредити та кошти, одержані від випуску цінних паперів.

Короткострокові кредитні послуги надаються підприємствам для покриття витрат із формування оборотних коштів на строк до одного року. Цей строк

використання кредитних ресурсів обумовлений тим, що кругообіг оборотних коштів здійснюється, як правило, протягом одного року. Тому після здійснення кругообігу цих коштів одержаний кредит повинен повернутися банку.

Середньо- і довгострокові кредитні послуги надаються підприємствам для покриття витрат із формування основних фондів на строк понад один рік. Цей строк використання кредитних ресурсів обумовлюється тривалим функціонуванням основних засобів і перенесенням їх вартості на продукт частинами.

Середньо- і довгострокові кредити надаються для фінансування і кредитування капітальних вкладень (довгострокових інвестицій). Капітальні вкладення (інвестиції) – це використання суспільством валового національного продукту для створення нових, а також технічне переозброєння, реконструкцію та розширення діючих основних фондів виробництва і невиробничого призначення.

Джерела фінансування капітальних вкладень:

- власні кошти (прибуток, амортизаційні відрахування);
- позичкові кошти (облігаційні позички, банківські кредити);
- залучені кошти (кошти від продажу цінних паперів, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);
- бюджетні інвестиційні асигнування і кошти позабюджетних фондів.

Структура коштів, які направляються на капітальні вкладення, залежить від того, хто є інвестором і яку форму власності він уособлює. Так, інвесторами державних капітальних вкладень є органи влади й управління країни, областей та інших адміністративно-територіальних утворень, а також державні підприємства й організації. У першому випадку капітальні вкладення здійснюються за рахунок коштів відповідних бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів.

Частка довгострокового кредиту в джерелах фінансування державних капітальних вкладень порівняно ще мала. Розвиток ринкових відносин у народному господарстві створює умови, необхідні для розширення кредитних відносин у сфері капітального будівництва.

Методи забезпечення капітальних вкладень грошовими коштами – безповоротний, або фінансування та поворотний, або кредитування. Безповоротне надання коштів не передбачає їх повернення у наперед встановлені строки. У такому порядку використовуються бюджетні асигнування, власні та залучені кошти інвесторів і, як правило, кошти спеціальних позабюджетних фондів.

Поворотні надання коштів, або кредитування, провадиться на умовах поворотності наданих коштів у конкретні строки та у визначених розмірах. Банки надають довгостроковий кредит на капітальні вкладення переважно на тих самих принципах, на яких провадиться фінансування. Крім того, кредитування є поворотним, платним, строковим.

Довгострокове кредитування повніше, ніж безповоротне фінансування, відповідає умовам переходу до ринку. Необхідність погашення кредиту й оплати процентів за користування ним більшою мірою спонукає позичальників

до раціонального техніко-економічного обґрунтування напряму і розміру кредиту, сприяє посиленню режиму економії в процесі його використання, а також є засобом контролю за окупністю капітальних вкладень.

Крім кредитування капітальних вкладень, банки на ринку позик також здійснюють операції з цінними паперами, проектного фінансування, довірчі операції та вкладення коштів у статутні фонди суб'єктів господарювання.

В Україні на ринку позик також можуть функціонувати і страхові компанії. Законом України «Про страхування» передбачено значне розширення механізмів інвестування страхових компаній у національну економіку. Згідно з цим документом страхові резерви можна розміщувати з урахуванням їх безпеки, прибутковості, ліквідності та диверсифікації. Вони можуть бути представлені: коштами на банківських вкладах (в тому числі довгострокових), вкладеннями у нерухомість, вкладеннями у цінні папери, вкладеннями у довгострокові інвестиційні кредити тощо. Страхові компанії повинні отримати можливість вкладати кошти страхових резервів у житлове будівництво, іпотеку.

Також, серед небанківських фінансово-кредитних інститутів на ринку позик функціонують кредитні спілки, що надають своїм учасникам споживчі та інвестиційні кредити під невисокий процент. Серед напрямів кредитування економіки кредитними спілками є – кредитування сільських кооперативів, фермерів, власників земельних паїв; кредитування малого бізнесу тощо.

Також пенсійні фонди беруть участь у операціях ринку позик. Основними напрямками інвестування пенсійних активів є нерухомість, цінні папери, банківські метали, депозити у національній та іноземній валютах.

Іншими учасниками ринку позик є інвестиційні фонди та компанії. Згідно із Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001 р. № 2299–III Інститут спільного інвестування (ІСІ) – є корпоративний інвестиційний фонд або пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.

В Україні ринок позик держави представлений ринком державних цінних паперів у вигляді облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), які випускаються в дисконтній формі номінальною вартістю 100 гривень на визначений емітентом термін у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів, ринком казначейських зобов'язань та ринком облігацій зовнішніх державних позик.

Випуск облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) здійснюється на пред'явника у формі, визначеній в умовах випуску, які встановлюються постановами Кабінету Міністрів України. Згідно з ними за дорученням Кабінету Міністрів України Міністерство фінансів здійснює випуск ОВДП, а також виконує обов'язки гаранта вчасності сплати доходу та погашення їх. ОВДП можуть бути об'єктом цивільно-правових угод відповідно до умов випуску.

Казначейські зобов'язання України – вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують

внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Облігації зовнішніх державних позик – це цінні папери, що розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість із виплатою доходу відповідно до умов випуску.

Облігаційні позики можуть отримувати і підприємства та органи місцевого самоврядування. Рішення про випуск облігацій місцевих позик (муніципальних облігацій) приймається місцевими радами. В Україні їх емітентами є органи місцевої влади в особі місцевих фінансових управлінь. Муніципальні облігації є серійними і можуть бути з фіксованим або з плаваючим відсотком, дисконтними, з можливою натуральною формою виплати доходу (житло, земля, інші цінні папери)

Рішення про випуск облігацій підприємства приймається емітентом і оформляється протоколом. Вони можуть випускатись підприємствами усіх передбачених форм власності і не дають власникам права на участь в управлінні. Можуть бути іменними і на пред'явника, процентними і безпроцентними (цільовими), що вільно обертаються або з обмеженим колом обігу.

Акціонерні товариства можуть випускати облігації на суму не більше 25 % від розміру статутного фонду і лише після повної оплати усіх випущених акцій. Випуск облігацій для поповнення статутного фонду та покриття збитків не допускається.

2. Фінансові послуги банків на ринку позик

Банківські кредитні послуги – це послуги банків з надання коштів відповідно до законодавства у позику юридичній або фізичній особі на визначений термін для цільового використання та під процент.

Види кредитних послуг, що пропонуються конкретним банком, залежать від багатьох чинників. До зовнішніх чинників належать правові обмеження, конкурентне середовище в банківській сфері, а також політика, що проводиться певним банком. Внутрішніми чинниками, що впливають на структуру кредиту, є відповідність кредитному портфелю банку та низький рівень кредитного ризику.

Основними принципами банківського кредитування є принципи строковості, повернення, цільового характеру, забезпеченості та платності.

Кредитні послуги комерційних банків можна класифікувати за різними ознаками та критеріями. Найбільш прийнятною є така класифікація банківських кредитних послуг:

1. За основними категоріями позичальників:
 - кредитні послуги галузям народного господарства;
 - кредитні послуги населенню;
 - кредитні послуги державним органам влади.
2. За цільовим спрямуванням:
 - виробничі (поповнення обігових коштів та основних засобів);

- споживчі (споживчі цілі населення).

3. За строками користування:

• строкові, тобто надані на визначений у договорі строк, які, у свою чергу, можуть бути:

- а) короткостроковими (до 1 року);
- б) середньостроковими (1–3 роки);
- в) довгостроковими (понад 3 роки);

- до запитання (онкольні) – видаються на невизначений строк.

Позичальник повинен погасити такий кредит за першою вимогою банку. Якщо банк не вимагає погашення, то кредит повертається на розсуд позичальника;

• прострочені – за якими строк погашення, встановлений кредитним договором, минув;

• відстрочені (продлонговані) – щодо яких за клопотанням позичальника банком прийняте рішення про перенесення строків погашення кредиту на пізнішу дату.

4. Залежно від забезпечення:

• забезпечені (ломбардні) – надаються під забезпечення (заставу майна, поручительство, гарантію, страхування ризику неповернення кредиту тощо);

• незабезпечені (бланкові) – надаються без забезпечення. Незабезпечені (бланкові) кредитні послуги, що називаються у банківській практиці довірчими, надаються лише під зобов'язання позичальника погасити позичку. Вони пов'язані з великим ризиком для банку, тому потребують ретельнішого вивчення кредитоспроможності позичальника і надаються під вищий процент.

5. За методами надання:

• у разовому порядку, коли рішення про надання приймається окремо за кожним кредитом;

• відповідно до відкритої кредитної лінії, тобто кошти надаються у межах заздалегідь визначеного ліміту кредитування без погодження кожного разу із банком умов кредитного договору;

• гарантовані – банк бере на себе зобов'язання у разі потреби надати клієнту кредитні ресурси визначеного розміру протягом відповідного періоду.

6. Залежно від кількості кредиторів:

• надані одним банком;

• консорціумні, тобто такі, що надаються консорціумом банків, в якому один із банків бере на себе роль менеджера, збирає з банків-учасників потрібну кредитотримувачу суму ресурсів, укладає з ним договір і надає кредит. Банк-менеджер займається також розподілом відсотків;

• паралельні, що передбачають участь у їх наданні кількох банків.

7. Залежно від порядку погашення:

• поступово (на виплат);

• водночас із закінченням строку кредитного договору;

• відповідно до особливих умов, визначених кредитними договорами.

8. За характером і способом сплати процентів:

- з фіксованою процентною ставкою;
 - з плаваючою процентною ставкою;
 - зі сплатою процентів у міру використання наданих коштів (звичайний кредит);
 - зі сплатою процентів одночасно з отриманням кредиту (дисконтний кредит).
9. За ступенем ризику:
- стандартні;
 - нестандартні, до яких, у свою чергу, належать: кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні.

Кредитні правовідносини між кредитором і позичальником регламентуються на підставі кредитних договорів.

Кредитний договір – це юридичний документ, який визначає взаємні обов'язки і відповідальність між банком і клієнтом з нагоди одержання останнім кредитної послуги. Кредитний договір укладається тільки в письмовому вигляді і не може змінюватися в односторонньому порядку. Кредитні послуги надаються після укладання кредитного договору. Умови договору визначаються для кожного клієнта індивідуально з тим, щоб ступінь ризику був мінімальний. Зміст і перелік умов кредитного договору визначаються за згодою сторін і включають розмір кредиту, умови надання і погашення позичок, розмір відсотків за кредит та інші умови, які не суперечать чинному законодавству.

Договір укладається на один рік і триваліший термін, якщо клієнт користується кредитами постійно або об'єктом кредитування є основні засоби, або на коротший термін при тимчасовій потребі в коштах або наданні окремого кредиту. Кредитний договір вступає в силу з дати надання кредиту позичальнику (дата надходження коштів на рахунок позичальника або дата сплати платіжних документів з позичкового рахунку позичальника) і діє до повного погашення кредиту та сплати відсотків за його користування.

За період становлення банківської системи в Україні розроблені і впроваджені банківські продукти та послуги для юридичних осіб та населення, які притаманні ринковій економіці. Разом з цим, спектр та обсяги кредитних послуг залишаються досить обмеженим – в основному це пряме короткострокове кредитування – тоді як сучасні умови господарювання вимагають нових форм та методів кредитної підтримки.

Протягом останніх років спостерігається тенденція до розширення спектра та обсягів операцій щодо формування ресурсної бази банків. Це проявляється через появу нових, гнучкіших з позиції задоволення потреб клієнтури, депозитних продуктів. Останнім часом банки також звертають увагу на розширення переліку операцій, які приносять комісійні доходи.

3. Фінансові послуги небанківських кредитних установ

До небанківських фінансово-кредитних установ належать інститути спільного інвестування, лізингові компанії, ломбарди, кредитні спілки, пенсійні фонди та страхові компанії. Розглянемо більш докладно діяльність деяких з них на ринку позик.

Як зазначалось раніше, одним з учасників ринку позик є інститути спільного інвестування (далі – ІСІ). ІСІ (корпоративний інвестиційний фонд) формують початковий статутний капітал за рахунок грошових коштів, державних цінних паперів, цінних паперів інших емітентів, що допущені до торгів на фондовій біржі та об'єктів нерухомості необхідних для забезпечення статутної діяльності. Розмір статутного фонду ІСІ не може бути менше розміру, встановленого законодавством для відкритих акціонерних товариств. Активи ІСІ становлять:

- грошові кошти, в тому числі в іноземній валюті, на банківських поточних рахунках та депозитних вкладах;

- об'єкти нерухомості;
- акції;
- облігації підприємств, державні облігації;
- облігації місцевих позик;
- ощадні сертифікати та векселі;
- цінні папери іноземних держав та інших іноземних емітентів (до 20 %);
- корпоративні права;

ІСІ провадить свою діяльність, якщо 60 і більше відсотків середньорічної вартості активів, що належать йому на праві власності вкладені у цінні папери, корпоративні права та нерухомість тощо. Корпоративний інвестиційний фонд не має права:

- емітувати та розміщувати цінні папери, крім акцій;
- залучати позики або кредит у розмірі, що перевищує 10 відсотків його активів;
- надавати активи під заставу в інтересах третіх осіб;
- розміщувати акції за ціною, нижчою від номінальної вартості;
- відмовитись від викупу власних акцій з підстав, не зазначених у законодавстві;
- створювати спеціальні та резервні фонди.

Пенсійні фонди, як небанківські установи, що надають послуги на ринку позик здійснюють інвестування пенсійних активів у:

- депозити та ощадні сертифікати (до 40 %);
- державні облігації (до 5 %);
- муніципальні облігації (до 20 %);
- корпоративні облігації у лістингу (до 40 %);
- акції українських емітентів у лістингу (до 40 %);
- цінні папери іноземних емітентів (до 20 %);
- іпотечні цінні папери (до 40 %);
- об'єкти нерухомості (до 10 %);
- банківські метали (до 10 %);
- інші активи (до 5 %).

Наступним представником небанківських фінансово-кредитних установ на ринку позик є лізингові компанії. Сучасний світовий ринок лізингових послуг

характеризується різноманітністю видів лізингу, моделей лізингових контрактів і юридичних норм, які регулюють лізингові операції.

Українське законодавство допускає застосування таких видів лізингу:

- прямиї;
- непрямий;
- зворотний;
- пайовий;
- міжнародний;
- фінансовий;
- оперативний.

Згідно зі ст. 806 Цивільного кодексу України прямий лізинг виникає у разі, якщо за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі); непрямий лізинг – у разі придбання майна лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов. Відповідно до ч. 2 ст. 292 Господарського кодексу України залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – фінансовий чи оперативний, а за формою здійснення – зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

У Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про лізинг» визначено тільки один вид лізингу – фінансовий. Проте, у світі відомо понад 20 форм і видів лізингу.

Ще однією фінансово-кредитною установою, що здійснює діяльність на ринку позик є ломбарди. Ломбардний кредит – короткотерміновий кредит під заставу рухомого майна, яке можна швидко реалізувати. Застава забезпечує повернення кредиту. Вартість застави, як правило, перевищує суму кредиту. Позичальник зберігає право власності на закладене майно. Якщо кредит не повернено вчасно, право власності переходить до кредитора, який, реалізуючи майно, утримує з виторгу суму боргу та нараховані проценти. Сучасною формою ломбардного кредиту є банківський кредит під заставу депонованих у банку цінних паперів.

До ломбардної операції належить велика кількість дрібних операцій з оцінки ювелірного виробу, що є предметом застави. Середня вага предмета застави складає 5 грамів золота 585 проби, тому зрозуміло, що більша частина чималої собівартості ломбардної операції припадає саме на визначення оцінної вартості ювелірного виробу. До цього треба також додати вартість складських операцій центрального сховища ломбарду та перепродажної підготовки виробів, на які звернуто стягнення.

Принципи формування ставки за ломбардні кредити аналогічні банківським: вони спираються на облікову ставку НБУ. Головні особливості формування ставки за ломбардний кредит: проценти, як правило, нараховуються за кожний день користування кредитом, і вони є значно вищими за банківські, оскільки

видані на короткий термін (від 1 дня до 3-х місяців) та на малу суму позики. Але, на відміну від банків, ломбарди здійснюють складну оцінку дрібного предмета застави та звертають на нього стягнення шляхом примусового продажу.

Одночасно з укладенням кредитного договору підписується договір застави, у якому визначаються суть, розмір і строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, подається опис предмета застави, а також визначаються інші умови, погоджені сторонами договору. Опис предмета застави у договорі застави може подаватися у загальній формі (вказівка на вид заставленого майна тощо).

Оцінка предмета застави здійснюється заставодавцем разом із ломбардом відповідно до звичайних цін, що склалися на момент виникнення права застави, якщо інший порядок оцінки предмета застави не встановлений договором або законом. У разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, ломбард набуває права звернення стягнення на предмет застави.

Якщо предметом застави є дві або більше речей (два або більше прав), стягнення може бути звернене на всі ці речі (права) або на будь-яку з речей (прав) на вибір заставодержателя. Якщо ломбард зверне стягнення на одну річ (одне право), але його вимогу не буде задоволено в повному обсязі, він зберігає право застави на інші речі (права), які є предметом застави.

Реалізація предмета застави, на який звернене стягнення, провадиться шляхом його продажу з публічних торгів, якщо інше не встановлено договором або законом. Порядок реалізації предмета застави з публічних торгів встановлюється законом.

Порядок зберігання речі у ломбарді та її реалізації регулюється ст. 967 і 968 Цивільного кодексу України. Договір зберігання речі, прийнятої ломбардом від фізичної особи, оформлюється видачею іменної квитанції. Ціна речі визначається за домовленістю сторін. Ломбард зобов'язаний страхувати на користь заставодавця за свій рахунок речі, прийняті на зберігання, виходячи з повної суми їх оцінки. Річ, яку заставодавець не забрав із ломбарду після закінчення трьох місяців від дня закінчення строку договору зберігання, може бути продана ломбардом у порядку, встановленому законом.

Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки», кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Інакше кажучи, кредитні спілки є специфічними організаціями фінансової взаємодопомоги громадян, які мають неприбуткову кооперативну основу.

Кредитна спілка є юридичною особою, має самостійний баланс, банківські рахунки, які відкриває і використовує згідно із законодавством у самостійно обраних банківських установах, а також, печатку, штамп та бланки зі своїм найменуванням, власну символіку.

Членами кредитної спілки у тому числі її засновниками, можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які постійно

проживають в Україні, досягли 18 років, не обмежені судом у дієздатності і не перебувають у місцях позбавлення волі. Членство у кредитній спілці настає з дня сплати особою вступного та пайового внесків у порядку, передбаченому статутом кредитної спілки.

Члени кредитної спілки, перш за все, мають право одержувати від кредитної спілки кредити та користуватися іншими послугами, які надаються їм відповідно до статуту спілки, одержувати відсотки на свій пайовий внесок.

Кредитна спілка відповідно до свого статуту:

- надає кредити членам спілки, у тому числі під заставу на умовах їх платності, строковості та збереженості в готівковій та безготівковій формі;
- приймає вступні та пайові внески від членів спілки;
- розподіляє доходи на вклади членів спілки пропорційно до внесених ними коштів;
- створює фонди спілки, в т.ч. позичковий та резервний, зберігає кошти в установах банків;
- виступає поручителем виконання членами спілки зобов'язань перед третіми особами;
- надає позички іншим кредитним спілкам, асоціаціям кредитних спілок за наявності вільних коштів, використовує кошти на потреби розвитку руху кредитних спілок з благодійною метою.

Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 10 % вартості активів кредитної спілки. Кредитна спілка має право самостійно встановлювати:

- розмір плати (відсотків), яка нараховується кредитною спілкою на депозитні внески її членів;
- розмір плати (відсотків) за користування кредитами, наданими кредитною спілкою;
- ціни (тарифи) на послуги, що надаються кредитною спілкою;
- види кредитів, що надаються кредитною спілкою, умови надання та терміни повернення кредитів;
- способи забезпечення кредитних зобов'язань, вимоги щодо забезпечення погашення кредитів.

Доходи кредитної спілки утворюються з надходжень від кредитних операцій, проведення свят, фестивалів, лекцій, тощо після покриття матеріальних втрат, сплати передбачених законодавством України податків та інших платежів. Нерозподілений дохід, що залишається у розпорядженні кредитної спілки за підсумками фінансового року, розподіляється за рішенням загальних зборів, у т.ч. між членами кредитної спілки пропорційно розміру їх пайових внесків у вигляді відсотків.

Для забезпечення фінансової стабільності кредитна спілка утворює резервний фонд. Розмір резервного фонду та порядок його формування визначаються статутом кредитної спілки. Резервний фонд має становити 5 – 15% від коштів кредитної спілки. Кредитна спілка може зберігати кошти резервного фонду на депозитних рахунках у банках.

Оскільки кредит у кредитній спілці можуть отримати лише її учасники, то можна відмітити ще одну специфічну рису – всі її клієнти є її учасниками. Однак, незважаючи на те, що учасниками кредитної спілки є лише фізичні особи, підприємства також можуть отримати кредит через своїх представників, які є її членами. З приводу конкуренції між банками та кредитними спілками, можна сказати, що вона існує у сфері залучення заощаджених коштів фізичних осіб та на ринку споживчого кредитування. У сфері бізнесового мікрокредитування, особливо в селах, кредитні спілки є чи не єдиним джерелом фінансування малих та середніх підприємств. Відповідно до переваг кредитних спілок належить максимальна наблизеність їх до безпосередніх отримувачів послуг, а також можливість позичальника за спрощеною схемою отримати кредит навіть у незначних розмірах.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність ринку банківських послуг?
2. Які є види банківських послуг за традиційністю операцій?
3. Види та особливості кредитних послуг банків.
4. У чому полягає сутність та форми факторингу?
5. Особливості надання трастових послуг банківськими установами України.
6. Особливості створення кредитних спілок в Україні.
7. Що таке лізинг, його види?
8. Ознаки фінансового лізингу та лізингові платежі.
9. Якими були умови становлення та розвитку ринку ломбардних послуг в Україні?
10. Сутність, предмет та об'єкт ломбардної послуги.
11. Що таке ринок інвестиційних послуг?
12. Сутність і класифікація інвестицій.
13. У чому полягає сутність інституту спільного інвестування та його діяльність на ринку позик.
14. Характеристика майна, що є що є предметом застави у ломбарді.
15. Що входить до складу майна та джерел формування доходів кредитної спілки?

ТЕМА 9. Фінансові послуги на фондовому ринку

1. Основи функціонування ринку комерційних послуг із продажу цінних паперів.
2. Види цінних паперів
3. Біржові операції з цінними паперами.

1. Основи функціонування ринку комерційних послуг з продажу цінних паперів

Ринок комерційних послуг із цінних паперів – це система економічних та правових відносин, пов'язаних із обігом цінних паперів. Основним завданням ринку цінних паперів є становлення і закріплення відносин власності, а

головними учасниками цього ринку – комерційні банки, метою яких є одержання прибутку.

Термін «фондовий ринок» і «ринок цінних паперів» стали майже синонімами і не лише в економічній літературі, а і у нормативних документах. За структурою ринок фінансових послуг складається з кількох взаємопов'язаних між собою частин: ринку грошей – сфери обороту грошей і сфери обороту цінних паперів у вигляді купівлі-продажу короткотермінових (до 1 рік) документів (векселів, сертифікатів тощо); ринку капіталів, що в свою чергу, складається з фондового ринку, де перебувають в обігу довгострокові цінні папери (як боргові, так і права власності) і ринку середньо-довгострокових кредитів. Але за об'єктом ринкових відносин можна виділити такий сегмент ринку фінансових послуг як ринок цінних паперів, що в свою чергу поєднує частину сфери ринку грошей, де здійснюється оборот короткотермінових цінних паперів та включає в себе фондовий ринок, сферу обігу довгострокових цінних паперів. Відтак стає зрозумілим, що поняття ринку цінних паперів ширше за своїм економічним змістом за фондовий ринок, хоч значення останнього є справді величезним.

Основою функціонування фондового ринку і ринку цінних паперів є фіктивний капітал. Фіктивний капітал – це титул власності (цінні папери, які являють собою вартість майна емітента) здатний вступати в оборот і обертатись відносно незалежно від руху дійсного капіталу.

Учасниками фондового ринку виступають:

- Емітенти – юридичні особи, органи місцевого самоврядування, держава, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть на себе зобов'язання за цими цінними паперами перед їх власниками.
- Інвестори – фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства.
- Саморегульвні організації – неприбуткові об'єднання професійних учасників фондового ринку.
- Професійні учасники фондового ринку – юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України.

Залежно від того, чи нові цінні папери пропонують для продажу чи емітовані раніше ринок цінних паперів поділяється на первинний та вторинний. А за відповідності законодавству країни фондовий ринок поділяється на офіційний та неофіційний.

Офіційний фондовий ринок представлений фондовою біржею як особливим інституційно-організованим ринком. На ньому обертаються цінні папери найвищого гатунку і виконуються операції професійними учасниками. Фондова біржа виступає як торговельне, професійне, нормативне, технологічне ядро ринку цінних паперів та фінансового ринку. На неофіційному, позабіржовому ринку, здійснюються операції з цінними паперами позабіржової торгівлі. У

цьому разі об'єктом купівлі-продажу стають цінні папери, які з будь-яких причин не включені до котирувальних листів на біржі.

Основними учасниками цього ринку виступають:

- первинні інвестори, тобто власники вільних фінансових ресурсів, які мобілізовані банками і перетворені у позиковий кредит;

- спеціалізовані посередники – кредитно-фінансові організації, що здійснюють безпосереднє залучення (акумуляцію) коштів, перетворення їх у позиковий капітал і подальшу тимчасову передачу його позичальникам на зворотній основі за плату у формі відсотка;

- позичальники – юридичні і фізичні особи, а також держава, що відчувають нестачу у фінансових ресурсах і готові заплатити спеціалізованому посереднику за право тимчасового користування ними.

Сутність фондового ринку і ринку цінних паперів в цілому проявляється у забезпеченні ним таких функцій:

- Здатність акумулювати кошти населення та підприємств (заощаджень, нагромаджень, тимчасово вільного капіталу).

- Створення умов для формування великого капіталу.

- Створення необхідних резервів капіталу, шляхом збільшення частки капітальних вкладень у ВВП та НД, що сприяє оздоровленню й зміцненню фінансової системи держави.

- Залучення вітчизняного та іноземного капіталу в економіку України в результаті створення механізму інвестування й розширення сфери впливу капіталу на економічні процеси.

- Оптимізація галузевої, виробничої та регіональної структури з допомогою переливання капіталу з малорентабельних галузей та регіонів у високорентабельні.

- Збалансування попиту і пропозиції капіталу, а відтак і баланс виробництва та споживання матеріальних цінностей.

- Узгодження майнових державних, інституціональних та індивідуальних інтересів у процесі обігу цінних паперів.

- Сприяння виникненню нових господарських інститутів, що відповідають новим економічним відносинам.

- Стабілізація курсу національної валюти.

- Створення конкуренції системі банківського кредиту, що забезпечує поліпшення якості обслуговування клієнтів.

- Поліпшення систему взаєморозрахунків підприємств, розвиток товарообороту.

- Розвиток самоуправління, зокрема з допомогою випуску муніципальних облігацій.

Безконтрольний та нерегульований фондовий ринок може призводити до таких небажаних наслідків, як монополізація, нерівноправність учасників процесу обігу цінних паперів, непрозорість ринку, недозволене використання закритої інформації тощо.

2. Види цінних паперів

Цінні папери (ЦП) – це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

Відповідно до чинного законодавства в Україні можуть випускатися та обертатися на фондовому ринку такі види ЦП:

1. Основні (боргові та права власності):

- акції;
- облігації підприємств;
- облігації місцевих позик;
- державні облігації України;
- казначейські зобов'язання України;
- ощадні (депозитні) сертифікати;
- інвестиційні сертифікати;
- векселі;
- інші.

2. Похідні ЦП (деривативи)

- форвардні (ф'ючерсні) контракти;
- опціони (варанти);
- депозитарні розписки (свідоцтва).

Основними цінними паперами, що обертуються на фондовому ринку є акції та облігації.

Облігація – борговий ЦП, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього ЦП у передбачений у ньому строк із виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску). Облігації розповсюджуються серед підприємств і громадян на добровільних засадах.

Види облігацій та операцій з ними

1. Державні облігації України

В Україні ринок державних цінних паперів функціонує з 10 березня 1995 року у вигляді облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), які випускаються в дисконтній формі номінальною вартістю 100 гривень на визначений емітентом термін у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів.

Із 1995 р. емітентом державних облігацій визначено Міністерство фінансів України, на яке за дорученням уряду покладено обов'язки щодо здійснення випуску облігацій та гарантування вчасності сплати доходу і погашення облігацій. На Міністерство фінансів України також було покладено обов'язки встановлення цінових умов придбання державних боргових зобов'язань.

Національний банк України виконував обов'язки генерального агента Міністерства фінансів України з обслуговування, розміщення державних облігацій та проведення платежів за ними, а також депозитарію за державними

облігаціями, випущеними у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів, та дилера на вторинному ринку.

Учасниками ринку державних облігацій, крім Міністерства фінансів України та Національного банку України, можуть бути комерційні банки, юридичні та фізичні особи, що є клієнтами комерційних банків, нерезиденти й організаційно оформлені торговельні системи.

Випуск облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) здійснюється на пред'явника у формі, визначеній в умовах випуску, які встановлюються постановами Кабінету Міністрів України. Згідно з ними за дорученням Кабінету Міністрів України Міністерство фінансів здійснює випуск ОВДП, а також виконує обов'язки гаранта вчасності сплати доходу та погашення їх. ОВДП можуть бути об'єктом цивільно-правових угод відповідно до умов випуску.

Відповідно до названого Положення чітко визначено функції Національного банку України на ринку облігацій внутрішньої державної позики, зокрема:

- виконання операцій з обслуговування державного боргу, пов'язаних із розміщенням ОВДП, погашенням їх та виплатою доходу за ними;
- здійснення депозитарної діяльності з ОВДП, включно з обслуговуванням операцій Міністерства фінансів України з ними;
- проведення операцій на відкритому ринку з купівлі та продажу ОВДП з метою регулювання обсягу грошової маси, що перебуває в обігу;
- здійснення рефінансування комерційних банків під заставу ОВДП.

Виконуючи ці функції Національний банк України як генеральний агент з обслуговування ОВДП та проведення платежів за ними здійснює такі операції:

- розсилає повідомлення Міністерства фінансів України про проведення аукціонів;
- здійснює збір заявок від учасників аукціонів та підготовку аналітичної інформації щодо визначення ціни випуску або встановлення рівня доходності при придбанні ОВДП;
- проводить розміщення ОВДП згідно з визначеною Міністерством фінансів України ціною випуску або встановленим рівнем доходності;
- надає учасникам аукціонів інформацію про результати їхнього проведення;
- виконує клірингові розрахунки та організовує проведення платежів за результатами аукціонів.

Окрім того, Національний банк України може купувати облігації внутрішньої державної позики за рахунок власних коштів і продавати їх на вторинному ринку

2. Облігації місцевих позик

Рішення про випуск облігацій місцевих позик (муніципальних облігацій) приймається місцевими радами. В Україні їх емітентами є органи місцевої влади в особі місцевих фінансових управлінь. Муніципальні облігації є серійними і можуть бути з фіксованим або з плаваючим відсотком, дисконтними, з можливою натуральною формою виплати доходу (житло, земля, інші цінні папери)

Способом захисту від підробок таких облігацій є випуск іменних облігацій у безготівковій формі із запровадженням централізованого реєстру і системи видачі інвесторам свідоцтва про право на цільову (напр., житлову) облігацію.

Житлові облігації практично не знецінюються, оскільки кошти, отримані від їхнього розміщення, негайно освоюються будівельниками на будівництво житла, квартири в якому отримують власники облігацій.

Надійність муніципальних облігацій залежить від джерела їх забезпечення:

- стабільні податки на нерухомість та інші місцеві податки;
- майбутні доходи з якогось проекту (майбутні платежі за оренду, комісійні, відрахування від прибутків тих об'єктів, що збудовано;
- загальні зобов'язання (незабезпечені) – за ними стоїть лише авторитет емітента, а кошти від їх розміщення ідуть на фінансування соціальних проектів, що не приносять прибутків.

Надійність муніципальних облігацій зростає, коли гарантами надійності виступають регіональні банки, або великі підприємства.

3. Облігації підприємств

Рішення про випуск таких облігацій приймається емітентом і оформляється протоколом. Вони можуть випускатись підприємствами усіх передбачених форм власності і не дають власникам права на участь в управлінні. Можуть бути іменними і на пред'явника, процентними і безпроцентними (цільовими), що вільно обертаються або з обмеженим колом обігу.

Акціонерні товариства можуть випускати облігації на суму не більше 25% від розміру статутного фонду і лише після повної оплати усіх випущених акцій. Випуск облігацій для поповнення статутного фонду та покриття збитків не допускається.

Громадянами облігації придбаються за рахунок власних коштів, а підприємствами за власні кошти після оплати податків та % за кредит. Вартість виражається в гривнях. Дохід виплачується відповідно до умов випуску. Дохід по цільових облігаціях (безпроцентних) не виплачується, а їх власники мають право придбати відповідні товари або послуги.

По облігаціях підприємств доходи виплачуються за рахунок коштів, що залишаються після розрахунків з бюджетом і сплати інших обов'язкових платежів. Погашення облігацій у визначений строк може проводитись навіть примусово судом.

4. Облігації зовнішніх державних позик України

Це цінні папери, що розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску.

Вони можуть деномінуватись у конвертованій іноземній валюті і бути процентними, дисконтними та можуть бути іменними або на пред'явника, з вільним або обмеженим колом обігу.

Оплачуються виключно в іноземній валюті. Емітентом є держава в особі Мініфіну, кошти від розміщення спрямовуються виключно до Державного бюджету. Рішення про емісію приймає Кабмін для покриття дефіциту

бюджету. Також ним визначається умови випуску, номінал облігації, валюта, строк виплати та розмір доходу, строк погашення тощо.

Первинне розміщення, обслуговування та погашення облігацій здійснює Мінфін, для цього може залучати банки, інвестиційні компанії тощо.

5. Казначейські зобов'язання України

Вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Випускаються такі види:

- довгострокові – від 5 до 10 років;
- середньострокові – від 1 до 5 років;
- короткострокові – до 1 року.

Рішення про випуск довгострокових і середньострокових казначейських зобов'язань приймається Мінфіном України. У рішенні про випуск визначаються умови їх випуску, порядок визначення продажної вартості тощо. Кошти від реалізації спрямовуються на покриття поточних видатків бюджету. Виплата доходу по Казначейських зобов'язаннях та їх погашення здійснюється відповідно до умов їх випуску, затверджених по довгострокових та середньострокових – Кабміном, по короткострокових – Мінфіном.

Іншим найпоширенішим видом цінних паперів є акція.

Акція – це титул власності, цінний папір без устанавленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному фонді акціонерного товариства (АТ), підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства. Згідно із ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» в нашій країні можуть випускатись такі види акцій:

- іменні прості;
- іменні привілейовані;
- на пред'явника прості;
- на пред'явника привілейовані.

Акції акціонерних товариств, що створюються під час приватизації, можуть бути лише **іменними простими**. Фізичні особи можуть бути власниками, як правило, іменних акцій. Обіг іменної акції фіксується у книзі реєстрації акцій, що ведеться товариством. До неї має бути внесено відомості про кожну іменну акцію, включаючи відомості про власника, час придбання акції, а також кількість таких акцій у кожного з акціонерів. По акціях на **пред'явника** у книзі реєструється їх загальна кількість.

Власник акції має право на частину прибутку АТ, на участь в управлінні. Акція є неподільною. Випуск її АТ здійснюється у розмірі статутного фонду, або на всю вартість майна державного підприємства, при його акціонуванні. Додатковий випуск можливий, коли попередні випуски акцій були зареєстровані і всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю не нижче номінальної. Забороняється випуск акцій для покриття збитків.

Дивіденди виплачуються 1 раз на рік, за підсумками роботи АТ, за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні АТ, після сплати податків.

Привілейовані акції даються власникові переважне право на одержання дивідендів, а також на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства в разі його ліквідації. Власники не мають права брати участь в управлінні АТ. Можуть випускатись з фіксованим процентом до номінальної вартості, що виплачується незалежно від розміру отриманого АТ прибутку. Якщо прибутку недостатньо, то виплата – з резервного фонду. Якщо, виплати дивідендів по простих акціях вищі, ніж по привілейованих, то останнім здійснюється доплата. Випуск таких акцій не більше 10 % статутного фонду АТ.

У країнах з розвинутою ринковою економікою акції поділяються:

- спекулятивні акції – акції молодих корпорацій або таких, що не можуть пред'явити курс ЦП за останні 5 років. Такі акції не можуть потрапити на біржу і перебувають в позабіржовому обігу.

- акції з «блакитними корінцями» – випускають лідери галузі. Дивіденди стабільні, інвестиції в них безпечні, з низьким рівнем ризику але з невисокою дохідністю.

- доходні акції – акції компаній, продукція яких завжди користується попитом (життєво необхідні). Дивіденди на них перевищують середній рівень, вартість акцій постійно зростає.

- акції зростання – їх емітують високоприбуткові корпорації, що ведуть НДКР. Дивіденди невисокі, але в майбутньому інвестори сподіваються на значне зростання.

Циклічні акції – характеризуються високою чутливістю до стадій відтворювального циклу або їх емітенти пов'язані з сезонним характером виробництва чи збуту. Вартість цих акцій та дивіденди коливаються відповідно до ритму ділової активності.

Захищені акції – випускають емітенти, що є відносно стійкими до коливань ринкової кон'юнктури, їх акції приносять стабільні дивіденди, їхня вартість зростає.

Вексель фактично є першою і найдавнішою формою цінного паперу, що використовувався в господарському житті як зручний інструмент оформлення розрахункових відносин, засіб платежу та засіб отримання кредиту. Вексель також є дієвим ринковим інструментом, що забезпечує виконання зобов'язань, надається та повернення боргів.

Вексель, відповідно до Закону «Про цінні папери і фондовий ринок», – це боргове зобов'язання, що дає її власнику безумовне право вимагати при настанні терміну платежу від векселедавця простого і акцептанта переказного векселя сплати визначеної векселем суми. Тобто, це зобов'язання, в основі якого лежать лише гроші. Предметом векселя не можуть бути інші зобов'язання, скажімо, розрахунок електроенергією, як у випадку з векселями НДЦ (електричні гроші). Розрахунок яким-небудь майном з векселетримачем може бути здійснено, але це виходить за рамки вексельного права і обумовлюється в окремому порядку господарськими угодами.

Розрізняють векселі простий і переказний. Простий вексель містить просте, нічим не обумовлене зобов'язання векселедавця заплатити власнику векселя після зазначеного терміну певну суму. Переказний вексель (тратта) містить письмову вказівку векселетримача (трасанта), що адресована платнику (трасату), заплатити третій особі (ремітенту) певну суму грошей у визначений термін. Термін обороту тратти – до 90 днів. Переказний вексель повинен мати акцепт – зобов'язання платника (трасата) оплатити цей вексель (тратту) при настанні вказаного в ньому терміну.

Передача векселів здійснюється за допомогою індосаменту – передатного напису. Індосамент виконується на звороті векселя або на додатковому листі (алонжі). У разі використання алонжу, останній повинен бути приклеєний до векселя. Це викликано дією загального для векселів правила: чого нема у векселі, того не існує.

Банки виконують з векселями такі операції:

• видача кредиту за спеціальним позичковим рахунком, забезпеченим векселями;

- інкасування векселів;
- доміляція векселя;
- авальювання векселів;
- акцепт векселів;
- облік векселів.

Спеціальний позиковий рахунок – це рахунок до запитання. Цей кредит має постійний характер. Погашення його може здійснюватись як самим позичальником, так і іншою особою, після чого їм повертається із забезпечення векселя сума погашеного боргу. Якщо ж від самого позичальника кошти не надходять, то на погашення кредиту направляються гроші, які надійшли на оплату векселів.

Інкасування векселів банком – це виконання банком доручення векселетримача при отриманні платежу за векселем при настанні терміну оплати. Отримання в банку готівкових грошей за векселем це інкасація векселя. Банківська черговість, яка полягає в отриманні банком грошей за різними документами (векселями, чеками) від імені та за рахунок своїх клієнтів, називається інкасо.

Доміляція векселя це призначення платником за векселем якої-небудь третьої особи. Вексель, за яким призначено платника, називається доміцільованим векселем. Доміцільований вексель підлягає оплаті третьою особою (доміціліатом) у місці проживання платника або іншому місці. Як правило, платником за векселем призначається банк. У цьому випадку банк у протилежність інкасуванню векселя є не отримувачем платежу, а його платником, тобто він виконує доручення платника за векселем здійснити платіж за даним векселем у встановлений термін.

Акцепт векселя – це підтвердження платником згоди на оплату за переказним векселем. Він висловлюється словами: «Акцептовано», «Прийнято», «Заплатчу», що зроблені на лицьовій стороні векселя. Векселя

акцептовані банком, тобто банківський акцепт, широко застосовуються у зовнішньоторговельних операціях.

Акцептовані банками векселі використовуються при наданні банками позик один одному. Можливий облік (нотація) тратти – її продаж комерційному банку до настання терміну платежу. При цьому необхідний аваль векселя – гарантія платежу авалістом за траттою.

Авалістами, як правило, виступають банки та кредитні установи. Чим вище імідж аваліста, тим надійнішим вважається вексель. Аваль здійснюється у вигляді надпису на векселі або алонжі («Як аваліст за», «Вважати за аваль») і підпис у аваліста. За видачу аваля стягується плата в процентах від суми векселя. Цей процент називається надписним процентом. Підписавши вексель, аваліст відповідає за ним так само, як і той, за кого він підписався.

Облік векселя – це надання вексельного кредиту, за умови викупу його банком у власника до закінчення строку векселя, за вартістю менше номінальної.

Похідні фінансові інструменти (деривативи) – це інструменти, механізм випуску й обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів, або їх можна визначити як контракти, що укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають фіксацію всіх умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з інструментом, який є предметом угоди.

Особливість похідних фінансових паперів (деривативів) полягає в тому, що їх інвестиційна віддача залежить від тих фінансових інструментів, від яких вони походять, тобто їх обіг пов'язаний з обігом базових фінансових активів.

У міжнародній практиці видами деривативів є:

- форвардні та ф'ючерсні контракти;
- опціони;
- своп-контракти;

• фондові варанти, які можна розглядати як різновид опціону на купівлю, що випускаються емітентом разом із власними привілейованими акціями чи облигаціями та надає його власникові право на придбання простих акцій чи облигацій даного емітента протягом певного періоду на заздалегідь узгоджених умовах;

• інвестиційні сертифікати, що є цінними паперами, емітованими інвестиційним фондом чи інвестиційною компанією;

• сурогати цінних паперів – за своєю економічною сутністю є фінансовими інструментами, мають вигляд цінних паперів, але законодавством такими не визнані. До них належать:

*свідоцтва про депонування акцій – це похідний цінний папір, що засвідчує право власності інвестора-резидента на визначену кількість цінних паперів іноземного емітента, загальний обсяг емісії який обліковується в іноземній депозитарній установі;

*білети, що дають право на володіння часткою акції;

*житлові сертифікати – боргові зобов'язання фірм, що спеціалізуються на операціях з нерухомістю або на будівництві житла.

Всі строкові контракти передбачають попередню фіксацію ціни базового інструменту (форварди, ф'ючерси), встановлення фіксованої межі зміни ціни (опціони) або обмін інструментами без урахування поточної ціни з умовою зворотного обміну через деякий час (своп-контракти), але відрізняються за механізмами функціонування.

Фінансові деривативи суттєво різняться за своїми характеристиками – ліквідністю, доступністю, вартістю, ступенем ризику.

3. Біржові операції з цінними паперами

Безконтрольний та нерегульований фондовий ринок може призводити до таких небажаних наслідків, як монополізація, нерівноправність учасників процесу обігу цінних паперів, непрозорість ринку, недозволене використання закритої інформації тощо. Тому регулювання цього ринку здійснюється, перш за все, Державною комісією цінних паперів та фондового ринку, а також на цьому ринку діють саморегульовані організації, серед яких провідне місце займають фондові біржі.

Біржова діяльність на ринку цінних паперів – пов'язана з функціонуванням організаційно оформленого, постійно діючого ринку, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. В сучасному світі функціонує більше ніж 200 фондових бірж. Всі вони мають свої особливості часто досить суттєві. Беручи за критерій визначення правового статусу бірж їх поділяють на три типи: публічно-правові, приватні, змішані.

Відповідно до Закону «Про цінні папери і фондовий ринок» фондова біржа створюється не для одержання прибутку, а займається виключно організацією і укладанням угод купівлі продажу цінних паперів і їх похідних.

Фондова біржа набуває прав юридичної особи з моменту її реєстрації ДКЦПФР. Підставою для діяльності фондової біржі є Свідоцтво про реєстрацію. Засновниками біржі можуть бути не менше 20 торговців цінними паперами. Частка статутного фонду, що належить одному акціонеру не може перевищувати 5 %.

Правила ФБ передбачають:

- види угод, що укладаються на фондовій біржі;
- порядок торгівлі на фондовій біржі;
- умови допуску цінних паперів на фондову біржу;
- умови і порядок формування цін біржового курсу та їх публікації;
- обов'язки членів біржі щодо ведення обліку та інформації, внутрішній розпорядок роботи комісії фондової біржі, порядок їх діяльності;
- види послуг, що надаються фондовій біржі, і розмір плати за них;
- правила ведення розрахунків на фондовій біржі та інші положення.

Функції, які виконує фондова біржа:

- прискорення обігу надлишкового капіталу у вигляді цінних паперів, його акумуляцію для інвестицій у виробничу та соціальну сферу;
- переміщення капіталу з однієї галузі в інші – найефективніші чи соціально значущі;
- акумуляція вільних коштів населення, тимчасове вилучення їх з обігу, що стримує інфляційні процеси, сприяє стабілізації державного бюджету, уможливорює залучення коштів приватних осіб для інвестицій;
- регулювання обігу цінних паперів котируванням, зміною курсу, ринкової вартості;
- відтворення дійсної вартості основних виробничих фондів, рентабельності того чи іншого підприємства.
- організація біржових зборів для проведення гласних публічних торгів;
- визначення ринкової ціни цінних паперів, що котируються на біржі;
- гарантування виконання умов біржових угод, розробка системи розрахунків за укладеними на біржі угодами;
- здійснення біржового арбітражу, розв'язання спірних питань, що виникають по біржових угодах у процесі біржових торгів;
- забезпечення учасників ринку оперативною та аналітичною інформацією про стан та тенденції розвитку фондового ринку.

На фондовій біржі обертаються ЦП акціонерних товариств чи інших емітентів, які пройшли біржову експертизу і включені до біржового списку. Для допуску до обігу та котирування на фондовій біржі ЦП мають пройти процедуру лістингу – включення до списку ЦП, що вже котируються на біржі. На УФБ для проходження процедури лістингу необхідно надати наступні документи: нотаріально завірений статут емітента, зареєстровану інформацію про випуск ЦП, зразок ЦП, якщо випуск в документарній формі, фінансові звіти емітента.

Біржа має право вимагати надання інших документів та організувати аудит незалежними аудиторами. Основними критеріями про прийнятті рішення про включення акцій певної компанії до списку та допуску до котирування на біржі є ступінь інтересу інвесторів до цієї компанії, місце компанії в галузі та її стабільність, належність компанії до галузі, що розвивається, перспективи, які дають можливість і надалі зберігати свої позиції на ринку.

Включення ЦП до лістингу підвищує престиж корпорації зберігати на ринку достойну конкурентну позицію та сприяє встановленню справедливого ціноутворення в результаті котирування. За правилами встановленими на УФБ, у випадку відсутності угод купівлі-продажу на протязі 12 торгів підряд по акція якогось емітента або якщо компанія-емітент на протязі трьох років підряд не виплачує дивідендів, то по таких ЦП проводять процедуру делістингу – виключення із котирувального списку.

Котирування полягає у визначенні курсів ЦП через зосередження попиту та пропозиції, зіставлення лімітів цін замовлень та купівлю і продаж ЦП та встановленні оптимальної ціни, при якій виконується найбільша кількість

замовлень, здійснюється найбільший обіг ЦП. Розрізняють фіксингове котирування, або простий аукціон, та безперервне котирування, або безперервний аукціон.

Переважна більшість угод на біржах здійснюється з повними лотами, де лот характеризує мінімальний стандартний обсяг біржового активу, який може бути куплений чи проданий на біржі.

Порядок проведення операцій на біржі полягає в подачі заявки, укладенні угоди, перевірці параметрів угоди (якщо угода укладається усно або по телефону), здійсненні взаєморозрахунків, виконанні угоди. Угоди, укладені на біржі, обов'язково реєструються біржею або професійним учасником біржової торгівлі, який має на це право.

При проведенні торгів одні заявки брокерів виконуються безпосередньо, інші з тих чи інших причин можуть бути передані спеціалістам для виконання.

Переважна більшість біржових операцій має невиробничий характер і орієнтована на отримання спекулятивного прибутку від використання постійних коливань курсів ЦП. Існує тільки одна біржова операція, яку можна вважати виробничою, – це розміщення нових ЦП. Через біржу може бути проведений також продаж акцій з контрольної позиції або продаж акцій, випущених раніше, у вигляді контрольного пакета в кількості, достатній для зміни контролю над компанією. Допускається закриті розміщення акцій, які випускаються додатково до випущених раніше і вже включених до біржового списку. Якщо кількість додаткових акцій становить більш як 25 % акцій, що вже перебувають в обігу, біржа може вимагати згоди акціонерів компанії на закриті розміщення акцій. Біржа може також вимагати від покупців акцій зобов'язання не перепродавати акції протягом певного періоду часу.

Широке впровадження комп'ютерних технологій у біржовій торгівлі привело до того, що певна кількість біржових операцій виконуються в автоматичному режимі. Зручна і швидкодіюча система комп'ютерного укладення угод, що в цілому сприяє підвищенню ефективності біржового ринку, іноді відіграє негативну роль в моменти втрати біржею рівноваги в результаті спекулятивних операцій.

Крім стандартних послуг по операціях з цінними паперами, фондові біржі забезпечують учасників операцій на фондовому ринку оперативною та аналітичною інформацією про стан фондового ринку та тенденції його розвитку. До 30 % доходів бірж становлять доходи від надання інформаційних послуг. Початок біржовому фондовому ринку в Україні покладено організацією Української фондової біржі (УФБ). Вона заснована у Формі АТ. Засновники (акціонери) – провідні комерційні банки. Кожна акція придбана засновником дає право їм на володіння одним брокерським місцем на біржі. Однак володіння більш, ніж однією акцією можливе тільки за рішенням Біржової ради.

Брокерське місце на УФБ дає право на здійснення операцій з ЦП на біржі, але не дає право на членство в біржі. Особи, які не є засновниками можуть купити у засновника брокерське місце або орендувати.

Для допуску ЦП на біржу емітент подає певні документи, спеціалісти біржі проводять їх експертизу на основі аналізу діяльності емітента. Коли емітент

пройшов експертизу він сплачує платіж біржі у розмірі 0,02 % емісії та укладає договір про підтримання лістингу. ЦП емітента вносяться до біржового реєстру.

Згідно з договором про підтримку лістингу емітент зобов'язаний періодично подавати на біржу інформацію щодо свого фінансового становища, засновників, учасників товариства, структури органів управління, про будь-які зміни в своїй діяльності, які можуть вплинути на вартість ЦП.

На УФБ існує три відділення фікстингового котирування: відділення К1 і К2 – офіційного котирування та відділення К3 – позаофіційного котирування.

Основними вимогами до емітента, що претендує на допуск до котирування у відділеннях К1 і К2 – мінімальний розмір статутного фонду, мінімальна кількість акціонерів, мінімальна середня норма прибутковості активів за останні три роки, мінімальна сума емісії, що пропонується для допуску тощо.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягають особливості ринку комерційних послуг з цінних паперів?
2. Які існують види цінних паперів?
3. Сутність операцій з векселями.
4. Операції з деривативами.
5. У чому полягає сутність первинного та вторинного ринку цінних паперів?
6. Які є правила функціонування фондової біржі?
7. Біржові операції з цінними паперами.
8. У чому полягає сутність лістингу та делістингу?

ТЕМА 10. Фінансові послуги з перейняття ризику

1. Класифікація фінансових ризиків, методи їх зменшення та усунення.
2. Хеджування як важливий спосіб усунення ризиків на фінансовому ринку.
3. Становлення та розвиток ринку страхових послуг в Україні.

1. Класифікація фінансових ризиків, методи їх зменшення та усунення

Поняття ризику характеризує невизначеність настання певних подій у майбутньому, а ступінь ризику відображає міру цієї невизначеності. У ринковій економіці існують різні можливості для інвестиційних вкладень. При виборі інвестором напряму вкладення капіталу одним із головних критеріїв служить оцінка ризику.

Фінансовий ризик – це ризик не отримати задовільний фінансовий результат, його можна трактувати як невизначеність в отриманні майбутніх прибутків. Це також ризик не використати сприятливу ситуацію на ринку, тобто ризик упущених можливостей.

Непередбачуваність процентних ставок та валютних курсів впливає як на вартість фінансування, так і на доходність інвестицій. І якщо для суб'єктів господарювання інвестування коштів пов'язано зі створенням більш-менш стабільного за структурою портфеля цінних паперів, для фінансових посередників залучені на ринку кошти використовуються як для здійснення торгівлі фінансовими ресурсами, так і для надання іншими суб'єктами ринку фінансових послуг, а також для проведення різноманітних фінансових операцій.

До фінансових ризиків належать:

1. Кредитний – це ризик несплати позичальником основного боргу та процентів по ньому.
2. Процентний – це ризик, що відображає невизначеність, пов'язану з рівнем майбутніх процентних ставок.
3. Валютний – це ризик можливих втрат від зміни вартості іноземної валюти щодо національної.
4. Галузевий ризик – ризик, пов'язаний зі специфікою окремих галузей.
5. Операційний ризик – це ризик несприятливих змін валютного курсу за період проведення запланованої валютної операції.
6. Ризик ліквідності – ризик, пов'язаний із можливістю втрат при реалізації цінного папера через зміни оцінки його якості.
7. Інші види фінансових ризиків.

Ефективна стратегія поведінки в умовах ризику дає можливість суб'єктам фінансового ринку успішно здійснювати свою діяльність і досягати поставлених цілей з найменшими втратами. Така стратегія, яку можна назвати стратегією управління ризиком, полягає у виявленні схильності до ризиків; аналізі ризиків та їх оцінюванні; виборі методів управління ризиком; застосуванні вибраних методів; здійсненні фінансового контролю. До основних методів управління ризиком належать:

- ухилення від ризику;
- зниження рівня ризику;
- поглинання та фінансування ризику;
- передача ризику іншій особі.

Кредитний ризик – це ризик несплати позичальником кредиту основному боргу і процентів за його користування. Звідси, під кредитним ризиком слід розуміти ймовірність, а точніше загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недотримання прибутків або збільшення витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій.

Для кожної кредитної операції характерні свої особливості, що визначають ступінь ризику. Так, кредитний ризик може виникати через погіршення фінансового стану позичальника, відсутність належних організаційних здібностей у його керівництва, недостатню підготовку працівника, який приймає рішення про кредитування та інші обставини.

Найзагальніші засоби страхування ризиків у банківській практиці зводяться до їх диверсифікації (тобто розподілу, регулювання структури і розмірів), а також до постійного контролю з боку банку за виконанням необхідних співвідношень і

нормативів (наприклад, нормативу максимального розміру ризику на одного позичальника, нормативу великих кредитних ризиків, які встановлюються центральним банком) та здійснення у разі необхідності заходів з їх коригування.

Управління кредитним ризиком (його мінімізація) здійснюється за допомогою таких заходів:

- лімітування кредитів;
- диверсифікації портфеля позичок банку;
- контролю за використанням кредиту та оперативності під час стягнення боргу;
- страхування кредитних операцій;
- достатнього та якісного забезпечення наданих кредитів;
- аналізу кредитоспроможності позичальника.

Ухвалюючи рішення про інвестування у цінні папери в певний початковий період, інвестор має на увазі, що прибутковість цінних паперів і відтак прибутковість портфеля в майбутні періоди невідомі. Ширше застосування у фінансових менеджерів знайшов альтернативний підхід під назвою Модель Оцінки Капітальних Активів – МОКА. Модель використовує лінійну кореляцію між прибутками за ринковими активами і ринковим індексом прибутковості.

2. Хеджування як важливий спосіб усунення ризиків на фінансовому ринку

За економічним змістом ринок похідних фінансових інструментів – це сукупність економічних відносин щодо перерозподілу ризиків, які виникають у процесі обміну фінансовими інструментами чи товарами. Призначення та основна функція строкового ринку полягає у формуванні механізмів хеджування (мінімізації) цінових ризиків.

Водночас з виникненням біржової форми торгівлі похідними фінансовими інструментами створюються сприятливі умови для проведення операцій спекулятивного характеру. Учасниками торгівлі можуть бути не лише юридичні особи – банки, корпорації, інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди, але й фізичні особи. Організація біржової форми торгівлі спрощує проведення операцій спекулятивного характеру, дозволяючи укладати угоди в значних обсягах у будь-який час. На практиці багато учасників одночасно здійснюють обидва типи операцій (хеджування та спекуляція).

Функції деривативів:

1. Створення механізмів для проведення операцій хеджування цінових ризиків;
2. Надання можливостей біржовим спекулянтам гарантувати свої прогнози і здійснювати спекулятивні операції з метою отримання доходу від різниці в цінах.

До деривативів належать:

Форвардний контракт – це угода між двома контрагентами про умови здійснення операції з базовим інструментом (активом), яка відбудеться в майбутньому. Найчастіше такі операції набувають форми купівлі чи продажу

обумовленої кількості конкретного виду базових інструментів за фіксованою ціною на визначену дату в майбутньому.

В умовах форвардного контракту можуть передбачатись штрафні санкції за його невиконання. Контрагент може вибрати сплату штрафу при певній ситуації на ринку, тому теоретично не існує гарантій виконання форвардного контракту. Форварди укладаються, як правило, з метою реальної поставки (купівлі чи продажу) відповідного активу для страхування від можливих несприятливих цінових змін на даний актив.

Страхування з допомогою форвардного контракту полягає в перенесенні операції з реального ринку на ринок строкових угод. Форвардний контракт означає для виробника гарантований продаж продукції у визначений момент у майбутньому за наперед обумовленою ціною, для покупця – гарантоване надходження продукції в потрібний для нього момент із наперед визначеними грошовими витратами на її придбання.

Ф'ючерсний контракт – це угода між продавцем або покупцем, з одного боку, і кліринговою палатою ф'ючерсної біржі, з іншого, про поставку (прийняття) стандартної кількості базових інструментів за узгодженою ціною на конкретну дату в майбутньому. Особливості ф'ючерсних контрактів та організації ф'ючерсної торгівлі дають можливість легко ліквідувати зайняту на ринку позицію укладанням офсетної (зворотної) угоди. Отже, кожен учасник ф'ючерсної торгівлі має два шляхи виходу з ринку:

- закриття позиції через укладення офсетної угоди;
- поставка або прийняття фінансових інструментів, які були предметом ф'ючерсної угоди.

Ф'ючерси належать до короткострокових похідних фінансових інструментів, строки обігу контрактів на міжнародних біржах базуються на кварталному циклі, тобто терміни їх здійснення – це березень, червень, вересень, грудень. Конкретні умови і правила здійснення торгівлі різними типами ф'ючерсних контрактів визначаються ф'ючерсною біржею.

Опціон — один із видів строкових угод, які можуть укладатися як на біржовому, так і на позабіржовому ринках. Різновидами опціонів є:

1. Опціон put (на продаж) дає власнику (покупцю) опціону право на продаж через визначений час за наперед обумовленою ціною певного виду фінансового чи іншого активу. Продавець опціону put зобов'язаний купити такий актив у покупця опціону.

2. Опціон call (на купівлю) дає власнику право на купівлю через визначений час за наперед обумовленою ціною певного активу, який йому зобов'язаний продати продавець опціону.

Опціонні угоди укладаються як на біржовому, так і на позабіржовому ринках.

Своп-контракт – це угода між контрагентами про обмін (один або кілька) певної кількості базових інструментів на визначених умовах у майбутньому. Як і більшість інших фінансових деривативів, своп-контракти частіше за все укладаються в розрахунку на умовну суму, що передбачає лише обмін різницями в цінах базових інструментів, а не самими інструментами. Як правило, за умовами угоди проводиться серія зустрічних платежів протягом періоду дії або

один обмін у момент відкриття контракту з умовою проведення зворотної операції на час закінчення свопу. Умовні суми, які обмінюються в свопі, можуть бути однаковими або змінюватися.

Суб'єктами ринку похідних фінансових інструментів є:

- хеджери – це учасники ринку, які проводять операції з деривативами з метою зниження (уникнення) цінового ризику, пов'язаного з володінням базовими інструментами.

- спекулянти (трейдери, торговці) – це учасники ринку, які формують певні очікування на основі прогнозування майбутнього та використання їх для одержання прибутку від різниці в ціні купівлі та продажу фінансових інструментів чи товарів.

Призначення та основна функція строкового ринку полягає у формуванні механізмів хеджування (мінімізації) цінових ризиків. Це дає можливість суб'єктам господарської діяльності стати незалежними від кон'юнктури ринку та забезпечує їх фінансову стабільність. Строковий ринок за формою організації поділяється на **біржовий**, де обертаються стандартизовані інструменти — ф'ючерси та біржові опціони, та **позабіржовий**, де обертаються форварди, своп-контракти та позабіржові опціони.

Учасники форвардного ринку підпадають під кредитний ризик, оскільки кожна із сторін може не виконати угоду, хоча, як правило, і передбачено штрафні санкції за невиконання умов угоди. На ф'ючерсному ринку функціонують клірингові палати, які гарантують виконання ф'ючерсних угод.

Хеджування за допомогою ф'ючерсних контрактів полягає в паралельному проведенні операцій на ринку спот та строковому ринку. Хеджування за допомогою форвардних контрактів полягає в перенесенні операції з реального ринку на ринок строкових угод. Форвардні угоди укладаються за домовленістю сторін на будь-яку кількість будь-якого базового активу. Якщо проводиться хеджування на ф'ючерсному ринку то можуть не збігатися з потрібними обсяг базового активу, безпосередньо сам базовий актив чи дата поставки.

Створення глобальної мережі ф'ючерсних бірж і встановлення зв'язків між ними дозволяє здійснювати торгівлю деривативами цілодобово. Це полегшує доступ на біржі, оскільки учасники одержують можливість регулювати свої позиції навіть після закінчення робочого дня на окремих біржах. Крім того, трейдери, які мають відкриті позиції на одній біржі, можуть урівноважити їх позиціями на іншій біржі. Ці процеси глобалізації та інтеграції призводять до того, що події економічного чи політичного порядку, які відбуваються в одній частині світу, безпосередньо впливають на кон'юнктуру фінансових ринків в інших частинах світу.

3. Становлення та розвиток ринку страхових послуг в Україні

Становлення й подальший розвиток ринкової економіки зумовлює необхідність формування страхового ринку як особливої соціально-економічної структури, цілісної системи економічних відносин, що виникають у процесі купівлі-продажу специфічного товару – страхового захисту, і в межах якого (страхового ринку) виникає попит та пропозиція, встановлюється ціна на даний товар.

Об'єктивна основа здійснення і розвитку страхового ринку полягає в необхідності надання грошової допомоги потерпілим у разі непередбачених, несприятливих обставин. Інакше кажучи, страховий ринок – це форма організації грошового обігу щодо формування і розподілу страхового фонду для забезпечення страхового захисту суспільства.

Основними учасниками страхового ринку є продавці у вигляді страхових компаній, страховиків, які реалізують страховий продукт (страховий захист), покупці у вигляді юридичних і фізичних осіб, страхувальників, які придбали страховий продукт і посередники у вигляді маклерів і страхових агентів.

Інтерес до ринку страхових послуг в Україні зумовлений всезростаючою роллю нормального режиму страхування в забезпеченні економічної безпеки як суб'єктів господарювання, так і окремих громадян. Безумовно, це можливо лише при наявності чітко відпрацьованої законодавчої бази, потужних страхових компаній, широкого переліку їх послуг, сучасних технологій страхового бізнесу, гарантій своєчасної та в потрібному обсязі виплати необхідних компенсацій і зацікавленості в потенційних клієнтах.

Поворотним пунктом у розвитку страхового ринку України, його демократизації став 1988 рік. В Україні до цього страховий ринок був монополізований системою Держстраху. Сама назва цієї організації говорить про те, що її діяльність регулюється державою, а основними напрямками діяльності було соціальне і майнове страхування. У 1988 році були створені перші альтернативні системі Держстраху СРСР страхові організації.

У травні 1993 року було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування», який складає на той час основу страхового законодавства та був спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення захисту майнових інтересів громадян, підприємств, установ, організацій. Декретом на базі Державної Комерційної страхової організації була створена НАСК «Оранта», головним акціонером якої залишилася держава. Цей документ дав можливість зупинити будівництво фінансових «пірамід» на ринку страхових послуг.

У кінці цього ж року було утворено Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю. На початок 1994 року організаційно було сформовано національну систему страхування з операторами-страховиками, до якої протягом 1994-1996рр. входили близько 800 господарських товариств, створених, як правило, у формі акціонерних товариств закритого типу.

У червні 1995 р. Верховна Рада схвалила проект Закону України «Про страхування» у першому читанні. Остаточо парламент прийняв Закон аж у березні 1996 р., і він набув чинності у квітні 1996 р. Законом було встановлено жорсткіші правила гри на страховому ринку, мінімальні вимоги до статутного фонду страховиків на рівні 100 тис. ЕКЮ, а також порядок розрахунку нормативного запасу платоспроможності страховика залежно від обсягів отриманих страхових платежів (здійснених страхових виплат).

Нове страхове законодавство дало можливість здійснити заходи щодо гармонізації видів страхування до прийнятих у світі страхових традицій. Правила страхування, відповідно до яких здійснюється укладання договорів

страхування, були адаптовані до нового переліку видів страхування (всього 17 видів), який із середини 80-х був запроваджений у країнах ЄС.

Подальший розвиток страхового ринку пов'язаний з ліквідацією Укрстрахнагляду і передачею його завдань і функцій у лютому 2000 р. Міністерству фінансів України, а точніше Департаменту фінансових установ і ринків. Такі зміни у структурі державного нагляду за страховою діяльністю пов'язані із Указом Президента України «Про зміни у структурі Центральних органів виконавчої влади» від 15 грудня 1999 р.

У липні 2001 р. був прийнятий Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», згідно з яким фінансовий ринок України має бути поділений між трьома наглядовими органами: нагляд за банківськими установами буде здійснювати Національний банк України, за фондовим ринком – Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, за небанківськими установами (у т.ч. за страховими компаніями) – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Держфінпослуг).

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2001 р. № 98 затверджено Програму розвитку страхового ринку України на 2001 – 2004 р. Ця Програма передбачала збільшення мінімального розміру статутного фонду страхової компанії з 1 червня 2001р. – до 500 тис. євро, з 1 січня 2003 р. – до 1 млн євро; для страховиків, які здійснюють страхування життя з 1 січня 2002 р. – до 750 тис. євро та з 1 січня 2003 р. – до 1,5 млн євро. Варто зазначити, що всі внески у статутні фонди страхових компаній повинні вноситися виключно грошима, у тому числі і в іноземній валюті.

У зв'язку з недосконалістю існуючого страхового законодавства та назрілими проблемами правового регулювання у галузі страхування 4 жовтня 2001 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування», яким запроваджено нові вимоги до статутного фонду, страхових резервів тощо.

Отже, можна виділити такі етапи розвитку страхового ринку України:

- демонополізація страхування в СРСР (1988-1991 рр.);
- формування страхового ринку України (1991—1993 рр.);
- розвиток та функціонування страхового ринку України після прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» (1993-1996 рр.);
- розвиток страхового ринку України після прийняття Закону України «Про страхування» (1996–2000 рр.);
- реформування державного нагляду за страховою діяльністю та подальший розвиток страхового ринку (2001 р. і понині).

Страховий ринок України має невикористані резерви. У країні застраховано близько 10 % ризиків, тоді як у більшості розвинутих країн цей показник становить 90–95 %. Частка українського страхового ринку в загальноєвропейському обсязі страхових послуг становить 0,05 %, хоча Україна становить 7 % населення Європи. Страхова галузь забезпечує перерозподіл лише 0,9 % ВВП (у розвинутих країнах цей показник становить 8 – 12 % ВВП), що свідчить про потенційні можливості її подальшого розвитку та про те, що

страховий ринок не акумулює значного обсягу інвестиційних ресурсів та не справляє відчутного впливу на процес перерозподілу ВВП.

Страхова компанія – спеціалізована фінансова організація, діяльність якої повинна регулюватися державою. Тільки після отримання спеціального дозволу – ліцензії в Міністерстві фінансів України – у державному органі виконавчої влади, який займається державним регулюванням страхової діяльності на території України і здійснює нагляд за діяльністю страхових компаній, страхова компанія має право займатися безпосередньо страхуванням.

Ліцензія – документ, який підтверджує право на проведення конкретних видів страхування (перестраховування) при дотриманні правил страхової діяльності. Ліцензування – видача страховим організаціям дозволу на право здійснення тих чи інших видів страхування. Умови ліцензування передбачають механізм попереднього контролю за достатністю власних ресурсів, включаючи статутний капітал.

Для отримання ліцензії юридична особа, яка створена у формі акціонерного, повного, командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю згідно з Законом України «Про господарські товариства» повинна відповідати вимогам ст.2 Закону України «Про страхування», а саме:

- учасників страховика повинно бути не менше трьох;
- страхова діяльність в Україні здійснюється виключно страховиками – резидентами України;
- при створенні страховика або збільшенні зареєстрованого статутного фонду статутний фонд повинен бути сплачений виключно у грошовій формі;
- загальний розмір внесків страховика до статутних фондів інших страховиків України не може перевищувати 30 % його власного статутного фонду, в тому числі розмір внеску до статутного фонду окремого страховика не може перевищувати 10 %.

Крім цього, забороняється використовувати для формування статутного фонду векселі, кошти страхових резервів, а також кошти, отримані в кредит, позику та під заставу, і вносити нематеріальні активи.

Страховики, які отримали ліцензію на страхування життя, не мають права займатися іншими видами страхування. Ліцензії на проведення страхування життя видаються без зазначення в них строку дії.

Кабінет Міністрів України встановлює розмір плати за видачу ліцензій на проведення конкретних видів страхування. Для отримання ліцензії страховик зобов'язаний подати до Уповноваженого органу заяву, до якої додаються:

- копії установчих документів та копія свідоцтва про реєстрацію;
- довідки банків або висновки аудиторських форм (аудиторів), що підтверджують розмір сплаченого статутного фонду;
- довідка про фінансовий стан засновників страховика, підтверджена аудитором (аудиторською фірмою), якщо страховик створений у формі повного чи командитного товариства, або товариства з обмеженою відповідальністю;
- правила (умови) страхування;

- економічне обґрунтування запланованої страхової (перестраховальної) діяльності;
- інформація про учасників страховика, голову виконавчого органу та його заступників, копія диплома голови виконавчого органу страховика або його першого заступника про вищу економічну або юридичну освіту, копія диплома головного бухгалтера страховика про вищу економічну освіту, інформація про наявність відповідних сертифікатів у випадках, передбачених Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.

Орган страхового нагляду згідно з чинним законодавством зобов'язаний розглянути клопотання страховика про видачу йому ліцензії у термін, що не перевищує 30 календарних днів з часу отримання всіх передбачених статтею 38 Закону України «Про страхування» документів.

Якщо страховик вносить якісь зміни в документи, необхідні для отримання ліцензії, то він зобов'язаний повідомити орган страхового нагляду у десятиденний термін з часу реєстрації цих змін у встановленому порядку.

Орган страхового нагляду може відмовити страховику у видачі ліцензії на проведення тих чи інших видів страхування. Підставою для відмови у видачі юридичній особі ліцензії на проведення страхової діяльності може бути невідповідність документів, що додаються до заяви, вимогам чинного законодавства України.

Про відмову у видачі ліцензії орган страхового нагляду повідомляє юридичну особу в письмовій формі із зазначенням причин відмови. Спори про відмову у видачі або відкликанні ліцензії розглядаються у судовому порядку.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке фінансовий ризик? Які є види фінансових ризиків?
2. Які є методи визначення фінансових ризиків?
3. Способи усунення фінансових ризиків.
4. У чому полягає сутність хеджування та його застосування для усунення фінансових ризиків?
5. Як здійснюється хеджування за допомогою форвардних та ф'ючерсних контрактів?
6. Характеристика становлення і розвитку страхового ринку в Україні.
7. У чому полягає сутність державного регулювання страхової справи?
8. Особливості реєстрації та ліцензування страховиків.
9. Стратегічні напрямки розвитку ринку страхових послуг.

ТЕМА 11. Інфраструктура ринку фінансових послуг

1. Сукупність елементів інфраструктури ринку фінансових послуг.
2. Особливості організації та функціонування інфраструктури ринку цінних паперів
3. Види інформації та джерела її отримання на ринку фінансових послуг.

1. Сукупність елементів інфраструктури ринку фінансових послуг

Інфраструктура ринку фінансових послуг покликана забезпечувати можливість реалізації економічних інтересів суб'єктів економіки, сприяти координації усіх їхніх економічних дій, допомагати їм інтегруватись у світовий економічний та фінансовий простір. Складність вивчення та аналізу просторової організації інфраструктури фінансового ринку пов'язана з багатосегментністю останнього. Цей процес ускладнює відсутність однозначного трактування поняття «інфраструктура ринку фінансових послуг». Для чіткого розуміння поняття «інфраструктура фінансового ринку» проаналізуємо методологічні підходи щодо трактування економічної сутності базових понять: «інфраструктура», «ринкова інфраструктура». Голіков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. розглядають інфраструктуру як сукупність галузей господарства, що обслуговують виробництво і населення. Особливістю інфраструктури є її «гнучкість», що дозволяє їй швидко реагувати на зміни умов виробництва та життя населення. До певного рівня вона сприяє розвитку господарства, підвищенню його ефективності. Якщо цей рівень перевищує допустимий, то необхідно вдосконалювати інфраструктуру. Під ринковою інфраструктурою автори пропонують розуміти весь комплекс елементів і видів діяльності, які створюють організаційно-економічні умови для функціонування ринкового механізму. Основними її елементами виступають: фонди розвитку й підтримки; комерційні банки; аудиторські фірми; лізинги; асоціації підприємців; товарні біржі; торговельні будинки; біржі праці; фондові біржі; центри інформаційного обслуговування; бізнес-центри тощо. Об'єкти ринкової інфраструктури здійснюють правове та економічне консультування підприємців і захист їхніх інтересів у різних структурах, забезпечують фінансову підтримку, кредитування разом з лізингом, аудитом, страхуванням нових господарських формувань, сприяють матеріально-технічному забезпеченню та реалізації продукції підприємств, регулюють рух робочої сили тощо. Мороз А. М. визначає ринкову інфраструктуру як сукупність (в ідеальному випадку – комплекс) установ, організацій та інших суб'єктів сфери обігу, що забезпечують необхідні умови функціонування ринкової економіки у даній країні чи регіоні. Залежно від видів ринку, вона поділяється на інфраструктуру ринку капіталу, ринку засобів виробництва, ринку праці. Ринкова інфраструктура, за Комаринським Я., – це система установ і організацій (банків, бірж, страхових компаній, консультаційних та інформаційно-маркетингових фірм тощо), які забезпечують вільний рух товарів і послуг на ринку. Бланк І. А. використовує поняття інвестиційної інфраструктури, що включає найбільш важливі галузі економіки, установи і засоби, що безпосередньо забезпечують процес безперервного здійснення інвестицій. Вказані трактування «інфраструктури» та «ринкової інфраструктури» не можуть бути використані без попередніх серйозних обумовлень.

По-перше, в сучасних умовах значення не виробничих галузей вже не можна зводити до виконання ними деяких допоміжних функцій, як наприклад, «обслуговування». У розвинених країнах «третинний сектор» (сфера послуг у

всій її багатоманітності) перетворюється у провідну сферу зайнятості. По-друге, необхідно відійти від галузевого підходу, що зводиться до виділення «головних» і «другорядних» галузей. Ринкова інфраструктура може бути правильно зрозуміла і класифікована тільки на основі макроекономічного підходу, згідно з яким інфраструктура в ринковій економічній системі не обслуговує, а забезпечує нормальне функціонування всієї економіки. По-третє, характеризуючи ринкову інфраструктуру, слід виходити з того, що на розвиток економіки впливають не тільки об'єктивні, але й суб'єктивні фактори, причому роль останніх у сучасних умовах зростає. Тому до складу інфраструктури слід включати не тільки матеріальні елементи. Інфраструктура – це сукупність елементів, що забезпечують безперерйне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів певної відносно самостійної системи й оптимізують їх взаємодію. У макроекономічному розумінні ринкова інфраструктура носить не обслуговуючий, а забезпечуючий характер щодо всієї економіки країни. Тому, в макроекономічному розумінні, ринкова інфраструктура – це підсистема ринкової економічної системи, сукупність елементів якої забезпечує функціонування взаємозв'язків між господарчими суб'єктами; оптимізує рух товарно-грошових потоків і носить не обслуговуючий, а забезпечуючий характер щодо економіки країни. Ринкова економіка – це товарно-грошова економіка. Забезпечення просування товарно-грошових потоків здійснюють відповідні інститути загального та спеціального призначення. Вони утворюють інституційний елемент ринкової інфраструктури. Стан інститутів ринкової інфраструктури неоднорідний як із кількісної, так і з якісної точок зору. Зміст ринкової інфраструктури не може бути зведений до сукупності лише інституціональних елементів. У сучасній ринковій інфраструктурі прийнято виділяти інформаційний елемент. Це інформаційні мережі та потоки, асоціації чи добровільні об'єднання, що представляють інтереси інших інститутів «знизу» (наприклад, Асоціація українських банків), а також інститути, що забезпечують зворотний зв'язок між суб'єктами ринкових відносин (наприклад, засоби масової інформації). Суб'єктивним є третій – законодавчий елемент, під яким розуміють відповідну частину господарського законодавства, що регламентує як діяльність інститутів ринкової інфраструктури, так і поведінку суб'єктів ринкових відносин. По суті, він задає «правила гри» в ринковій економіці. Соціальний елемент відображає рівень ринкового мислення (менталітет) населення і його готовність діяти за правилами і закономірностями функціонування ринку. Саме ці елементи визначають цілісність і завершеність як ринкової інфраструктури в цілому, так і окремих її елементів.

Розглянемо інфраструктуру ринку фінансових послуг, з точки зору її розміщення, в декількох контекстах. По-перше, ринк фінансових послуг та його інфраструктуру як певну автономну систему, з припущенням, що його автономність не абсолютна, тому що в реальному житті ринок фінансових послуг не існує ізольовано від усієї економіки. По-друге, будемо розрізняти глобальну (розглядатиметься на національному рівні) і локальну інфраструктуру ринку фінансових послуг (на рівні окремих регіонів та територіально-адміністративних утворень). Діяльність інфраструктури у

внутрішній системі ринку фінансових послуг сприяє формуванню попиту на фінансові послуги, зростанню обсягу асортименту пропозиції фінансових продуктів. До внутрішньої системи фінансового ринку відносять фінансовий і кадровий потенціал, наявність і довіру клієнтів, уміння співпрацювати з фінансовими інститутами, якість маркетингової діяльності та ефективність стратегічних рішень. Фінансові інститути ринку фінансових послуг реалізують свої економічні інтереси з урахуванням дій різних факторів зовнішнього середовища, причому на деякі з них він може опосередковано впливати, дія ж інших факторів виходить за межі впливу інститутів, і він повинен пристосовуватись до них. До факторів, на які може впливати фінансовий інститут, належать: ринковий попит, конкуренція, рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку (окремого сегменту фінансового ринку). До неконтрольованих факторів, що впливають на формування інфраструктури ринку фінансових послуг, належать: загальноекономічна ситуація в регіоні, країні та за її межами; рівень життя та заощадливості населення; кон'юнктура фінансового ринку; демографічна ситуація тощо. Дія цих факторів визначає поведінку фінансових інститутів у ринковому середовищі, формує стратегію і тактику, окреслює можливості просування на ринку фінансових послуг у межах певної території. Аналізуючи стан розвитку ринкової інфраструктури ринку фінансових послуг України, слід визнати, що ринковою її ще важко назвати. Існуюча інфраструктура ринку фінансових послуг є перехідною, незрілою, несформованою, причому в кожному з елементів, які формують її зміст. До елементів інфраструктури ринку фінансових послуг належать: правове інформативне забезпечення; інформаційна мережа; інституційна мережа (кредитно-фінансова система); система підготовки кадрів (страхові сюрвейсери, андеррайтери), наукове обслуговування; аудиторська мережа; професійна етика і мова, менталітет населення. Інформаційна складова характеризується низьким рівнем професійного аналізу та рекомендацій на основі використання сучасних інформаційних систем, особливо в галузі українізації діловодства та технічного аналізу діяльності сегментів ринку фінансових послуг. Сучасні можливості, наприклад, банківських інформаційних систем забезпечують:

- клірингові операції (взаємні розрахунки банків);
- торгові операції та маркетинг, управління касовими ресурсами;
- управління діяльністю банку;
- кредитні операції, включаючи аналіз заявок клієнтів на їх кредитоспроможність;
- системи електронних платежів;
- використання банківських автоматів;
- банківські операції по телефону і обслуговування вдома;
- використання різних платіжних карток;
- електронну пошту і канцелярію;
- безпаперовий документообіг у банку і при взаємодіях центр – філіали, банк - клієнти;
- фондовий ринок і операції з цінними паперами;
- аналіз інвестицій і фінансового ринку;

– автоматизацію розрахунків у торгових точках. Автоматизація банківської справи передбачає широке використання комп'ютерних інформаційних систем у банках, автоматизацію обробки платіжних документів у відділах, які працюють з клієнтами, в операційних відділах, а також автоматизацію фінансових операцій у рамках міжнародного банківського бізнесу. І найважливіше те, що банківські комп'ютерні системи відрізняються від інших, у першу чергу тим, що інформація, яка опрацьовується ними, повинна бути надійно захищеною від сторонніх зазіхань, а сама система повинна мати властивості підвищеної життєвості та безвідмовності в роботі.

Законодавче забезпечення діяльності суб'єктів ринку фінансових послуг характеризується низькою ефективністю. Причиною цього є недостатньо розвинена законодавча база та її нестійкість, а також часті перегляди «правил гри» на фінансовому ринку. Із-за відсутності в законодавчих та наукових виданнях, засобах масової інформації чіткого трактування сутності поняття «ринку фінансових послуг», проблемою є відслідковування інформаційних потоків, що дають можливість оцінити та спрогнозувати ситуацію, що складається на певних сегментах та територіальних проявах ринку фінансових послуг. Соціальний моніторинг фінансових можливостей та інвестиційних уподобань населення регіонів показує, що рівень економічного, а особливо «біржового» мислення і сприйняття ринкового фінансового механізму громадянами України далекий від того, який вимагається для включення соціальної активності мас у функціональну систему ринку фінансових послуг. Наднизькі показники забезпечення населення комерційно-фінансовою інформацією щодо діяльності фінансових посередників на регіональних фінансових ринках та певний інформаційний вакуум, що спостерігається в регіонах України, призводять до часткової присутності на ринку фінансових послуг потенційного інвестора економіки – населення. Для розбудови інфраструктури таких сегментів ринку фінансових послуг, як грошовий і кредитний ринок, необхідно посилити ринкові процеси в регіонах та роль у них місцевих органів самоврядування, активізувати створення стабільного і сприятливого для їх розвитку законодавства, здорового конкурентного середовища, сприяти поверненню довіри з боку населення і суб'єктів підприємницької діяльності; при підтримці з боку держави розвивати мережу філій і активізувати інвестиційну діяльність банків та інших фінансово-кредитних установ, що найбільш пристосовані до інвестиційної діяльності, створити спеціальну банківську установу, основною метою якої було б питання довгострокового кредитування. Удосконалення інфраструктури ринку фінансових послуг України у просторовому вимірі передбачає у перспективі розширення кількості та якості системи небанківських інститутів, кожен окремих елемент якої лежить в основі функціонального механізму того чи іншого сегмента ринку фінансових послуг. Вся небанківська частина інституційної складової ринку фінансових послуг характеризується ще меншою впорядкованістю та керованістю порівняно з банківською сферою. Як правило, до складу небанківських фінансових інститутів належать страхові компанії, державні пенсійні фонди, недержавні пенсійні фонди, пенсійні фонди (каси)

підприємств, інвестиційні фонди та компанії, трастові компанії, фондові біржі, валютні біржі, депозитарії, реєстратори, ломбарди, кредитні спілки тощо. Характерною рисою цього сегмента є «хвороба ростою».

2. Особливості організації та функціонування інфраструктури ринку цінних паперів

Проблема створення ринкових інститутів, які не є суб'єктами ринку цінних паперів (як, наприклад, емітенти, інвестори та фінансові посередники), а належать до його інфраструктури, особливо загострилася в Україні у зв'язку з розвитком масової приватизації та активним формуванням вторинного ринку цінних паперів. Як відомо, поділяється ринок цінних паперів на певну кількість простіших ринків: біржовий і позабіржовий, первинний і вторинний. Усі вони існують у залежності та взаємозв'язку між собою, доповнюють один одного, прискорюють обіг сукупного капіталу, сприяють розвитку, розподілу та перерозподілу власності та грошей.

Ринок цінних паперів має складну структуру, де перехрещуються інтереси багатьох учасників, кожен з певною інфраструктурною та функціональною особливістю, властивістю та метою діяльності. До них належать: емітенти – це держава або якась юридична особа, що має право відповідно до закону випускати цінні папери, та інвестори. Інвестори: інституціональні інвестори (пенсійні фонди, поштові фонди, страхові компанії, торгові та фінансові будинки, трастові компанії, інвестиційні фонди тощо), які, відповідно до закону працюють із власними або залученими коштами на фондовому ринку; банки та акціонерні товариства, що працюють із власними коштами або прибутком; усі юридичні та фізичні особи, які мають вільні кошти і можуть придбати на них цінні папери (до речі, фізичній особі для цього потрібно мати мінімум 1 000 дол. США). До учасників фондового ринку належать посередники – це юридичні та фізичні особи, які отримали відповідний сертифікат, що надає їм права проводити операції з цінними паперами на біржовому та позабіржовому ринках.

Крім названих активних учасників фондового ринку, є пасивні. Це юридичні особи, які безпосередньо не проводять емісії, не вкладають коштів у цінні папери, але роблять розрахунки та реєструють рух цінних паперів. До них належать реєстратори угод із цінними паперами, які повідомляють емітентам та інвесторам про стан фондового ринку та рух їхніх цінних паперів, а також депозитарії, де міститься інформація про рух цінних паперів та розрахунки на підставі електронних записів. Вторинний обіг цінних паперів неможливо налагодити без впровадження на ринку цінних паперів системи установ, що здійснюють реєстрацію прав власності на цінні папери, облік цих цінних паперів та розрахунково-клірингові операції з ними. Світові стандарти сучасного ринку цінних паперів передбачають обов'язкову наявність у країні, де випускаються та перебувають в обігу цінні папери, депозитаріїв, реєстраторів (для іменних цінних паперів) та розрахунково-клірингових банків чи корпорацій. Цілісність ринку забезпечується функціонуванням єдиної

біржової системи, що діє під егідою Національної фондової біржі, систем Національного депозитарію та клірингу (розрахунків) за цінними паперами.

Сьогодні інституційну базу інфраструктури ринку цінних паперів, крім банків, складають: Українська фондова біржа (УФБ), що має філії в усіх обласних центрах; позабіржова фондова торговельна система (ПФТС); Східно-Український фондовий центр (Харків); Київська міжнародна фондова біржа (КМФБ); Донецька фондова біржа; фондова секція Української міжбанківської валютної біржі (УМВБ); Український і регіональні центри сертифікатних аукціонів; Київська універсальна біржа (КУБ), що веде торги з деяких видів цінних паперів; УЦСА; позабіржові торгово-інформаційні системи (ТІС); реєстратори та зберігачі цінних паперів; депозитарії; депозитарно-клірингові компанії; Центральний депозитарій державних цінних паперів; ФДМ України; Професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв (ПАРД); Асоціація торговців цінними паперами, Українська асоціація інвестиційного бізнесу, Національна агенція з управління державними пакетами акцій приватизованих підприємств; інвестиційні компанії; інформаційно-консалтингові майданчики, створено 27 регіональних відділень Фонду державного майна в областях України і регіональне відділення в АР Крим. Значна роль в інфраструктурі ринку цінних паперів відводиться реєстраторам, зберігачам та депозитаріям.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480 – IV від 23.02.2006 р. професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями цінними паперами – господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками.

Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами включає:

- Брокерську діяльність – укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи. Статутний капітал брокера повинен бути не менше 300 тис. грн.
- Дилерську діяльність – укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом. Статутний капітал дилера має бути не менше 120 тис. грн.
- Андеррайтинг – розміщення цінних паперів торговцем цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок емітента. Андеррайтером може бути інвестиційний банк або інший торговець цінними паперами. Статутний капітал – не менше 600 тис. грн.
- Діяльність з управління цінними паперами – діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління цінними паперами та грошовими коштами. Статутний капітал – не менше 300 тис. грн.

Одним із видів діяльності на ринку фінансових послуг є діяльність біржі, яка спрямована на створення в Україні централізованого ринку цінних паперів, який підлягає державному регулюванню і характерними ознаками якого мають бути котирування цінних паперів, ліквідність, відкритість, прозорість, гласність

ринкової інформації з метою задоволення запитів кожного вкладника, довіра з боку широких верств населення.

Функціонування централізованого ринку ЦП неможливе без брокерських контор. **Брокерською конторою фондової біржі** є господарське товариство (ТОВ), яке має дозвіл на здійснення діяльності з ЦП, є членом або підрозділом члена фондової біржі, власником брокерського місця чи орендарем брокерського місця та зареєстроване на фондовій біржі.

Брокерська контора має право:

- укладати угоди з купівлі-продажу цінних паперів від свого імені і за свій рахунок, а також від імені і за рахунок осіб, які не мають права на укладання угод на біржі;

- користуватися всіма видами послуг, що надаються біржею;
- виконувати інші види правочинних дій, що супроводжують угоду.

Головним агентом брокерської контори є брокер, який укладає угоди (біржові контракти) між покупцями і продавцями товарів, ЦП, валют, інших цінностей. Брокер здійснює біржові операції за дорученням та за рахунок клієнтів, отримуючи за посередництво певну плату (брокерську комісію).

Фондовий ринок України, крім єдиної національної біржі, повинен мати ще два провідних елементи – єдиний кліринговий банк та єдиний Центральний депозитарій.

Національний депозитарій України

Для спрощення процедури передачі цінних паперів від одного власника до іншого, збільшення гарантій для власників цінних паперів щодо обліку прав на цінні папери їх зберігання створюється Національна депозитарна система.

Для забезпечення функціонування єдиної системи депозитарного обліку у формі відкритого акціонерного товариства в Україні створено Національний депозитарій. Законодавство про Національну депозитарну систему складається із Закону «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» та інших законодавчих актів. Перелік цінних паперів, що обслуговуються Національною депозитарною системою, встановлює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, вона є також уповноваженим органом управління часткою держави у статутному фонді Національного депозитарію.

Національна депозитарна система складається з двох рівнів.

Нижній рівень – це зберігачі, які ведуть розрахунки власників цінних паперів, та реєстратори власників іменних цінних паперів.

Верхній рівень – це Національний депозитарій України і депозитарії, що ведуть розрахунки для зберігачів та здійснюють кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів.

Учасники Національної депозитарної системи:

- прямі учасники – депозитарії, зберігачі, реєстратори власників іменних цінних паперів;
- опосередковані учасники – організатори торгівлі цінними паперами, банки, торговці цінними паперами та емітенти.

Фондова біржа чи учасники організаційно оформленого позабіржового ринку можуть бути засновниками депозитарію. Клієнтами депозитарію є зберігачі, які уклали з ним депозитарний договір, емітенти щодо рахунків власних емісій, а також інші депозитарії.

Зберігачі цінних паперів. Комерційні банки, які мають дозвіл на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів, і торговці ЦП при наявності відповідного дозволу мають право бути зберігачами, проводити за дорученням власника операції з депонованими ЦП і здійснювати інші депозитарну діяльність, пов'язану з обігом ЦП, за винятком клірингу та розрахунків за угодами щодо ЦП.

У статутному фонді зберігача частка іншого зберігача або торговця цінними паперами, інвестиційного інвестора не може перевищувати 5 %. Зберігач не може бути інвестиційним керуючим депонента, який є інституційним інвестором.

Реєстратори власників іменних цінних паперів. Реєстратор – юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, який одержав у встановленому порядку дозвіл на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів. Юридичні особи можуть одержати дозвіл на ведення реєстрів власників іменних ЦП, якщо реєстраційна діяльність передбачена їх статутом. Органи державної влади не можуть бути засновниками або учасниками реєстратора. Центри сертифікованих аукціонів і їх правонаступники не можуть вести реєстри і бути засновниками та учасниками реєстратора.

Частка емітента цінних паперів у статутному фонді реєстратора не може перевищувати 10 %. Емітент може вести власний реєстр самостійно, якщо кількість власників цінних паперів не перевищує кількості, визначеної ДКЦПФР.

Оплата послуг депозитарію, зберігача, реєстратора здійснюється за тарифами, які вони самі встановлюють.

Юридичні особи, які згідно із Законом є учасниками Національної депозитарної системи, здійснюють такі види діяльності:

- зберігання й обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах та операцій емітента щодо випущених ним ЦП;
- кліринг та розрахунки за угодами щодо ЦП;
- ведення реєстрів власників іменних ЦП.

Обслуговування обігу державних ЦП, у тому числі депозитарну діяльність щодо цих паперів здійснює НБУ.

Кліринговий банк є важливим учасником централізованої системи електронного обігу цінних паперів, він здійснює кліринг операцій з цінними паперами. Оскільки біржа – небанківська установа, вона є тільки місцем проведення торгів, котирування та реєстрації угод, то здійснювати платежі за угодами можуть спеціалізовані банки, де відкриваються рахунки учасників угод.

Кліринговий банк обслуговує розрахунки між учасниками біржових угод за системою «оплата проти поставки». Оплата за ЦП здійснюється одночасно з передачею паперів, а переказ платежу має відбутися щонайпізніше наприкінці

дня, визначеного для виконання угод. Будь-яка торговельна угода обов'язково здійснюється за посередництвом Клірингового банку та Депозитарію, які беруть на себе зобов'язання щодо переміщення цінних паперів і грошей між торговцями-професіоналами.

Позабіржовий ринок існує тому, що для котирування ЦП на біржі існують певні обмеження. На ньому створюються торговельно-інформаційні системи установ, мета яких – впорядкування цього ринку, підвищення його ефективності та прозорості. Позабіржовий ринок сприяє розвитку послуг інвестиційного консультування, управління портфелем цінних паперів, що в свою чергу наблизить фондовий ринок до інтересів невеликих інвесторів.

Прикладом таких само регульованих організацій є асоціація торгівців цінними паперами та спеціалізовані торговельні системи; так контроль за обігом цінних паперів на позабіржовому ринку США здійснює Національна асоціація торгівців цінними паперами. В Україні ці функції виконує Позабіржова Фондова Торговельна Система (ПФТС) та південноукраїнська торговельно-інформаційна система (ПТИС) та деякі інші організації.

Обіг цінних паперів в Україні забезпечують торговці ЦП, представлені: СПД, для яких цей вид діяльності є виключним (65,4 %), комерційними банками (17,1 %), інвестиційними компаніями (17,5 %).

Поза межами фондових бірж в нашій країні здійснюється реалізація основної частини вперше емітованих цінних паперів і практично вся вторинна торгівля. Нерозвиненість біржової торгівлі можна пояснити пропозиціями на біржових торгах акцій неліквідних підприємств, незадовільним станом самих цінних паперів, що виставляються на продаж, небажанням чи неспроможністю українських компаній дотримуватись правил відкритого звітування, необхідного для роботи на біржі тощо.

4. Види інформації та джерела її отримання на ринку фінансових послуг

Фінансова установа зобов'язана вести облік своїх операцій та надавати звітність згідно з вимогами законів та нормативно-правових актів державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг. Фінансова звітність забезпечує потреби користувачів щодо:

- придбання, продажу і володіння цінними паперами;
- участі в капіталі підприємства;
- оцінки якості управління;
- оцінка здатності фінансової установи своєчасно виконати свої зобов'язання;
- забезпечення зобов'язань фінансової установи;
- визначення суми дивідендів, які підлягають розподілу;
- інших рішень.

Інформація, що підлягає розкриттю, наводиться безпосередньо у фінансових звітах або примітках до них. Фінансові установи зобов'язані подавати квартальну та річну фінансову звітність органам, до сфери управління яких вони належать, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам) відповідно до

установчих документів, якщо інше не передбачено законодавством. Термін подання фінансової звітності встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Звітність фінансових установ не становить комерційної таємниці, крім випадків, передбачених законодавством. Банки, довірчі товариства, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди, інвестиційні компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та інші фінансові установи – зобов'язані не пізніше 1 червня наступного за звітним року оприлюднити річну фінансову звітність та консолідовану звітність шляхом публікації у періодичних виданнях або розповсюдження її у вигляді окремих друкованих видань.

Законами України з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг передбачено право доступу клієнта до інформації щодо діяльності фінансової установи. Фінансові установи зобов'язані на вимогу клієнта надавати таку інформацію:

- відомості про фінансові показники діяльності фінансової установи та її економічний стан, які підлягають обов'язковому оприлюдненню;
- перелік керівників фінансової установи та її окремих підрозділів;
- перелік послуг, що надаються фінансовою установою;
- ціну, тарифи фінансових послуг;
- кількість акцій фінансової установи, які знаходяться у власності членів виконавчого органу та перелік осіб, частки яких у статутному капіталі перевищують 5 %;
- іншу інформацію щодо надання фінансових послуг та інформацію, право на отримання якої закріплено в законах України.

Фінансовим установам заборонено поширення у будь-якій формі реклами та іншої інформації, що містить неправдиві відомості про їх діяльність у сфері фінансових послуг.

Запитання для самоконтролю

1. Передумови виникнення послуг в торгівлі цінними паперами.
2. У чому полягає сутність та мета створення національної депозитарної системи?
3. У чому полягає діяльність реєстраторів на ринку цінних паперів?
4. Що являє собою діяльність зберігачів на ринку цінних паперів?
5. Кліринговий банк та його операції.
6. Які види послуг існують на позабіржового ринку цінних паперів?
7. Види інформації та джерела її отримання на ринку фінансових послуг.

ТЕМА 12. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг

1. Механізм державного регулювання ринку фінансових послуг.
2. Права і функції Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
3. Структура та організаційні засади роботи Держкомфінпослуг.

1. Механізм державного регулювання ринку фінансових послуг

Функціонування будь-якого ринку в сучасних умовах неможливо собі уявити без законодавчої бази регулювання та впливу держави. Саме держава визначає і контролює правові основи ринкових відносин, насамперед права власності, установлює базові правила економічних відносин учасників ринку.

В ході історичного розвитку склалося так, що еволюція регулювання ринку фінансових послуг, особливо ринку цінних паперів, здійснювалась шляхом посилення втручання держави з одночасним збереженням і підтримкою ринку. Хоча досить поширеною є точка зору, що зловживання на фондовому ринку були однією з причин найглибшого спаду в світовій економіці початку 30-х років ХХ ст., при якому скорочення виробництва становило в окремих країнах 50 %, а рівень безробіття досягав 30 %.

В Україні ринкові процеси відбуваються на фоні гострої нестачі інвестиційних ресурсів, необхідних для розвитку економіки. Питання гарантування прав та визначення законодавчих рамок інвестиційної діяльності повинно бути однією з пріоритетних функцій держави і суспільства.

Уряд в будь-якій країні прямо чи опосередковано регулює ринок фінансових послуг через законодавче забезпечення його функціонування, регулювання та визначення правил емісії і обігу цінних паперів, ліцензування професійної діяльності учасників і посередників фінансового ринку, контроль за здійсненням їх професійної діяльності, захист прав інвесторів, контроль за виконанням антимонопольного законодавства та системою ціноутворення на ринках фінансових послуг

Мета державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні

1. Проведення єдиної та ефективної державної політики у фінансовій сфері.
2. Захист інтересів інвесторів ринку фінансових послуг.
3. Створення сприятливих умов для функціонування та розвитку ринку фінансових послуг.
4. Створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринку фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства.
5. Забезпечення рівних можливостей для доступу до ринку фінансових послуг та захист прав учасників.
6. Додержання учасниками ринку фінансових послуг вимог законодавства.
7. Запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринку фінансових послуг.
8. Сприяння інтеграції в європейський та світовий фінансовий ринки.

Шляхи державного регулювання ринку фінансових послуг

- Ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності на ринку фінансових послуг.
- Нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ.
- Нагляд за діяльністю фінансових установ.
- Застосування уповноваженими державними органами заходів впливу.

- Проведення інших заходів з державного регулювання ринку фінансових послуг.

Роль ринку фінансових послуг у фінансово-економічній ситуації, що склалась в Україні надзвичайно важлива. Ринок фінансових послуг дає необмежені можливості для інвестицій і тому постійно перебуває у центрі уваги Верховної Ради, Президента та Уряду.

2. Права і функції Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначено основні права Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, а саме:

1) вимагати під час реєстрації фінансових установ та ліцензування їх діяльності документи, визначені законодавством України;

2) одержувати в установленому порядку від фінансових установ звітність та іншу інформацію згідно із законодавством, а від підприємств, установ (у тому числі банків), організацій та громадян - інформацію, необхідну для виконання покладених на Комісію завдань;

3) здійснювати інспектування фінансових установ, а також їх споріднених та афілійованих осіб. Періодичність інспектування встановлюється Комісією залежно від типу фінансової установи;

4) залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності (за погодженням з їхніми керівниками), консультативних та експертних організацій до розгляду питань, що належать до її компетенції, а також зовнішніх експертів, які мають відповідну кваліфікацію, до проведення перевірок (інспектування) фінансових установ;

5) вимагати від посадових осіб фінансових установ, діяльність яких підлягає регулюванню і нагляду з боку Комісії, надання пояснень, необхідної інформації та документів;

6) досліджувати дані про клієнта фінансової установи тільки з метою виконання завдань нагляду;

7) встановлювати порядок та форму ведення обліку договорів страхування і вимог (заяв) страхувальників щодо виплати страхової суми або страхового відшкодування;

8) проводити перевірки, у тому числі тематичні та зустрічні перевірки щодо правильності застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність і достовірності їх звітності за показниками, що характеризують виконання договорів страхування; призначати не частіше одного разу на рік проведення за рахунок страховика додаткової обов'язкової аудиторської перевірки з визначенням аудитора;

9) видавати приписи страховикам про усунення виявлених порушень законодавства про страхову діяльність, а у разі їх невиконання зупиняти чи обмежувати дію ліцензій цих страховиків до усунення виявлених порушень або

приймати рішення про відкликання ліцензій та виключення з державного реєстру страховиків (перестраховиків);

10) видавати приписи страховим посередникам про усунення виявлених порушень законодавства, а у разі їх невиконання приймати рішення про виключення страхового або перестрахового брокера з державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;

11) одержувати в установленому порядку від аварійних комісарів інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань, у тому числі інформацію про обставини і причини страхового випадку та заподіяну шкоду;

12) застосовувати до фінансових установ, які не дотримуються законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність з надання фінансових послуг, такі заходи впливу:

- зобов'язати порушника вжити заходів до усунення порушення;
- вимагати скликання позачергових зборів учасників фінансової установи;
- накладати штрафи відповідно до закону;
- тимчасово зупиняти дію або анулювати ліцензію на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг;
- відсторонювати керівництво від управління фінансовою установою та призначати її тимчасову адміністрацію;
- затверджувати план відновлення фінансової стабільності фінансової установи;

- порушувати питання про ліквідацію фінансової установи;

13) призначати проведення примусової санації фінансової установи у випадках та порядку, встановлених законом;

14) звертатися до суду з позовом про скасування, державної реєстрації страховика (перестраховика) або страхового посередника у випадках, передбачених законом;

15) засновувати друковані засоби масової інформації, а також висвітлювати питання розвитку та функціонування ринків фінансових послуг в інших засобах масової інформації;

16) одержувати в установленому порядку від органів статистики, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, документи та матеріали, необхідні для виконання покладених завдань;

17) користуватися базами даних Національного банку України, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які ведуться з метою регулювання ринків фінансових послуг і забезпечення діяльності фінансових установ, та надавати відповідну інформацію зазначеним органам;

18) утворювати у разі потреби за погодженням з Національним банком України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольним комітетом України, міністерствами та іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади комісії та робочі групи;

19) у межах співробітництва з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями іноземних держав:

- надавати та одержувати інформацію з питань нагляду за фінансовими ринками і установами, яка не становить державної таємниці та не призводить до розголошення професійної таємниці;

- надавати інформацію стосовно діяльності окремих фінансових установ у випадках і у порядку, встановлених у відповідних міжнародних договорах, учасником яких є Україна;

- брати участь у міжнародних конференціях, симпозіумах, семінарах, зустрічах, нарадах з питань, що належать до її компетенції;

- представляти Кабінет Міністрів України за його дорученням у міжнародних організаціях та укладати у межах своїх повноважень міжнародні договори.

До виключної компетенції Комісії як колегіального органу належить:

- 1) прийняття рішень про погодження концепцій та програм розвитку ринків фінансових послуг, проектів законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, що розробляються Комісією;

- 2) затвердження нормативно-правових актів, обов'язкових для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринків фінансових послуг, їх об'єднаннями, з питань, які належать до її компетенції;

- 3) затвердження регламенту роботи Комісії та положень про департаменти;

- 4) прийняття рішень про утворення територіальних управлінь, затвердження положень про них;

- 5) надання у визначених законом випадках статусу саморегульованих організацій об'єднанням учасників ринків фінансових послуг, діяльність яких підлягає регулюванню і нагляду з боку Комісії;

- 6) прийняття рішень про відсторонення керівництва від управління фінансовою установою у разі недодержання законів та інших нормативно-правових актів України, що регулюють діяльність з надання фінансових послуг, призначення тимчасової адміністрації та її керівника;

- 7) прийняття рішення про утворення Консультаційно-експертної ради;

- 8) схвалення рішень директорів департаментів Комісії про включення фінансових установ до Державного реєстру фінансових установ або виключення з нього, а також видачу, зупинення або анулювання ліцензій на надання фінансових послуг;

- 9) затвердження планів роботи та річних звітів про діяльність Комісії;

- 10) затвердження ліцензійних умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, порядку здійснення контролю за їх додержанням;

- 11) визначення порядку ведення реєстру аудиторів, яким надається право на проведення аудиторських перевірок фінансових установ;

- 12) визначення порядку реєстрації страхових та перестрахових брокерів;

- 13) установлення кваліфікаційних вимог до осіб, які провадять діяльність на страховому ринку, в тому числі тих, які можуть займатися актуарними розрахунками;

14) встановлення форми свідоцтва про державну реєстрацію кредитної спілки, визначення засобів масової інформації, в яких кредитна спілка розмішує дані про її державну реєстрацію;

15) делегування саморегульвнй організації кредитних спілок певних повноважень та у разі необхідності припинення або відкликання їх включно до позбавлення асоціації кредитних спілок статусу саморегульвнй організації;

16) заснування в установленому порядку друкованих засобів масової інформації з метою висвітлення питань реалізації державної політики у сфері розвитку та функціонування ринків фінансових послуг.

3. Структура та організаційні засади роботи Держкомфінпослуг

Структура центрального апарату Комісії визначається Положенням про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг. Керівний склад Комісії утворюють Голова, три заступники Голови, директори департаментів, управлінь і відділів другого рівня управління.

Відповідно до Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг Голова Комісії здійснює покладені на нього такі функції:

- здійснює керівництво поточною роботою Комісії та вирішує інші питання її діяльності, за винятком тих, що належать до виключної компетенції Комісії;

- діє від імені Комісії без довіреності у межах, установлених законодавством;

- представляє Комісію у відносинах з державними органами іноземних держав з питань нагляду за діяльністю фінансових установ, міжнародними організаціями, уповноваженими установами іноземних держав та забезпечує налагодження співробітництва з ними;

- організовує наради, забезпечує співпрацю та координацію діяльності Комісії з Національним банком України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, іншими центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- видає накази, розпорядження та доручення з питань, що належать до його компетенції;

- затверджує структуру центрального апарату Комісії;

- забезпечує формування та реалізацію кадрової політики в Комісії, приймає на роботу і звільняє з роботи працівників, заохочує їх та накладає дисциплінарні стягнення;

- вносить у встановленому порядку пропозиції щодо призначення на посади першого заступника та заступників Голови Комісії, членів Комісії–директорів департаментів;

- визначає розподіл обов'язків між членами Комісії;

- забезпечує проведення внутрішнього контролю та аудиту, контролює розгляд скарг учасників ринку і споживачів фінансових послуг та реагування на них;

- у разі потреби скасовує рішення директорів департаментів та інших посадових осіб Комісії, за винятком рішень про включення фінансових установ

до Державного реєстру фінансових установ або виключення з нього, а також про видачу, зупинення або анулювання ліцензій на надання фінансових послуг;

- виконує інші повноваження відповідно до законодавства.

Директор департаменту Комісії відповідає за організацію та здійснення функцій регулювання та нагляду за діяльністю окремих видів фінансових установ та ринків фінансових послуг, що належать до наглядової компетенції очолюваного ним департаменту.

Структура центрального апарату Комісії складається з 6 департаментів, 11 управлінь і 23 відділів, які здійснюють регулювання ринків фінансових послуг і нагляд за діяльністю окремих видів фінансових установ, а також 2 управлінь і 4 відділів організаційного та матеріально-технічного забезпечення роботи Комісії.

Так, метою діяльності Департаменту державного регулювання та розвитку ринків фінансових послуг є: вирішення системних проблем функціонування ринків фінансових послуг та формування стратегії їх розвитку, створення нормальних умов для розвитку бізнесу, приведення діяльності фінансових установ у відповідність до норм та стандартів, з урахуванням євроінтеграційних процесів, а також поступове стимулювання підвищення ролі небанківських фінансових установ в економіці України.

Департамент страхового нагляду відповідно до покладених на нього завдань та в межах своєї компетенції:

- ухвалює рішення про реєстрацію страховиків та внесення їх до Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків);
- здійснює ліцензування діяльності страховиків;
- веде державний реєстр страхових та перестрахових брокерів;
- реєструє при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування правила страхування та зміни та/або доповнення до цих правил;
- здійснює контроль за платоспроможністю страховиків та достовірністю інформації, яку вони надають Комісії;
- аналізує інформацію про стан та перспективи розвитку ринків фінансових послуг;
- проводить виїзні та безвиїзні перевірки діяльності страховиків та страхових посередників;
- надсилає страховикам обов'язкові до виконання розпорядження щодо усунення порушень законодавства та вимагає надання необхідних документів;
- у разі порушення законодавства, що регулює діяльність з надання фінансових послуг, застосовує заходи впливу, якщо їх застосування не належать до компетенції Комісії;
- готує пропозиції та рішення Комісії про відсторонення керівництва від управління страховими компаніями у разі недодержання законодавства, призначає тимчасову адміністрацію, а також про схвалення рішень про включення фінансових установ до Державного реєстру фінансових установ або виключення з нього та видачу, зупинення, анулювання та поновлення ліцензій на надання фінансових послуг.

Департамент нагляду за недержавними пенсійними фондами виконує такі основні функції:

- здійснює державне регулювання і нагляд за діяльністю суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;
- розробляє та подає на розгляд Комісії проекти рішень стосовно реєстрації, ліцензування, інспектування, діяльності, звітності суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;
- за наказом (дорученням) Голови Комісії або за власною ініціативою надає пропозиції відповідним структурним підрозділам (посадовим особам згідно з розподілом обов'язків) Комісії в межах своєї компетенції;
- виконує інші функції відповідно до покладених на Департамент завдань.

До наглядової юрисдикції Департаменту нагляду за недержавними пенсійними фондами входять недержавні пенсійні фонди, адміністратори пенсійних фондів та інші фінансові установи в межах повноважень покладених на Департамент. У процесі нагляду Департамент реалізує всі складові наглядового циклу: реєстрація недержавних пенсійних фондів; ліцензування адміністраторів пенсійних фондів; безвізний нагляд – збір та аналіз звітності, візний нагляд – проводиться силами працівників відповідного підрозділу Департаменту та територіальних управлінь Комісії, правозастосування – надання приписів щодо усунення порушень законодавства, накладання штрафів, призупинення або анулювання ліцензії, відсторонення керівництва установи і призначення тимчасової адміністрації.

Основними функціями Департаменту нагляду за кредитними установами є:

- здійснення державного регулювання і нагляду за діяльністю кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, ломбардів та інших небанківських кредитних установ;
- розробка та подання на розгляд Комісії проектів рішень стосовно реєстрації, ліцензування, інспектування, діяльності, звітності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, ломбардів та інших кредитних установ;
- надання за наказом (дорученням) Голови Комісії або за власною ініціативою пропозицій відповідним структурним підрозділам (посадовим особам згідно з розподілом обов'язків) Комісії в межах своєї компетенції;
- виконує інші функції відповідно до покладених на Департамент завдань.

До наглядової юрисдикції Департаменту належать кредитні спілки, об'єднані кредитні спілки, ломбарди та інші небанківські кредитні установи. У процесі нагляду Департамент реалізує всі складові наглядового циклу: реєстрація кредитної установи (у випадку кредитних спілок – державна реєстрація як юридичної особи та реєстрація як фінансової установи, у випадку інших небанківських кредитних установ – реєстрація як фінансової установи); ліцензування діяльності небанківських кредитних установ у передбачених законодавством випадках; безвізний нагляд (збір та аналіз звітності з метою визначення характеру та обсягу операцій), візний нагляд (проводиться силами працівників відповідного підрозділу Департаменту та територіальних управлінь Комісії) та правозастосування (надання приписів щодо усунення порушень

законодавства, вимога скликання позачергових зборів учасників установи, накладання штрафів, призупинення або анулювання ліцензії, відсторонення керівництва установи і призначення тимчасової адміністрації, затвердження примусових програм фінансового оздоровлення і, у випадку необхідності, ініціювання позову до суду щодо ліквідації установи).

До основних функцій Департаменту нагляду за фінансовими компаніями належать:

- здійснення державного регулювання та нагляду за діяльністю фінансових компаній;
- взаємодія з іншими структурними підрозділами центрального апарату Комісії та її територіальними управліннями;
- аналіз інформації про стан та перспективи розвитку ринків фінансових послуг;
- аналіз стану дотримання законодавства фінансовими компаніями та надання відповідних пропозицій;
- виконання інших функцій відповідно до покладених на Департамент завдань.

До наглядової юрисдикції Департаменту входять довірчі товариства, лізингові, факторингові компанії та інші суб'єкти підприємницької діяльності, які надають окремі види фінансових послуг (далі – фінансові компанії);

У процесі нагляду Департамент здійснює реєстрацію фінансових компаній, ліцензування їх діяльності у передбачених чинним законодавством випадках; безвізний нагляд – збір і аналіз звітності та інформації з метою визначення характеру та обсягу операцій, виїзний нагляд – проводиться працівниками відповідного підрозділу Департаменту та територіальними управліннями Комісії та правозастосування (надання приписів про усунення порушень чинного законодавства, вимога скликання позачергових зборів учасників фінансової установи, призупинення або анулювання ліцензій, накладання штрафів, відсторонення керівництва від управління фінансовою установою та призначення тимчасової адміністрації, затвердження планів відновлення фінансової стабільності фінансової установи та у випадку необхідності, ініціювання позову до суду щодо ліквідації установи).

Система територіальних управлінь Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг складається із 8 регіональних органів, кожний з яких контролює відповідну територію країни.

Порядок роботи регіональних органів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг визначається Загальним положенням про територіальне управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, затвердженим розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України 24 липня 2003 р. № 9.

Основними завданнями територіального управління є:

- 1) забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері надання фінансових послуг у відповідному регіоні;

2) забезпечення, в межах своїх повноважень, взаємодії Комісії з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та іншими органами державної влади з питань розвитку та функціонування ринків фінансових послуг у регіоні;

3) здійснення в регіоні державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і додержанням вимог законодавства у цій сфері;

4) захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування, в межах компетенції, заходів впливу з метою запобігання порушень законодавства на ринках фінансових послуг та їх припинення;

5) узагальнення практики застосування законодавства України з питань регулювання ринків фінансових послуг, розроблення і внесення пропозицій щодо його вдосконалення.

Голова Управління призначається на посаду та звільняється з посади наказом Голови Комісії у встановленому законодавством порядку. Головою Управління призначається особа, яка має бездоганну ділову репутацію, вищу освіту та досвід роботи за фахом не менше, ніж три роки. Голова Управління підпорядковується одному із заступників Голови Комісії відповідно до розподілу обов'язків. Голова Управління має право брати участь у засіданнях Комісії з правом дорадчого голосу. У разі відсутності голови Управління його повноваження виконує заступник голови або інший працівник Управління згідно з наказом Голови Комісії.

Запитання для самоконтролю

1. У чому сутність механізму державного регулювання ринку фінансових послуг?

2. У чому полягає мета державного регулювання ринку фінансових послуг?

3. Шляхи державного регулювання ринку фінансових послуг.

4. Які права має Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг?

5. У чому полягає завдання Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг?

6. Структура державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

7. Які є основні функції Департаменту державного регулювання та розвитку ринків фінансових послуг?

8. Основні функції Департаменту страхового нагляду.

9. Основні функції Департаменту нагляду за недержавними пенсійними фондами.

10. Які є основні функції Департаменту нагляду за кредитними установами?

11. Основні функції Департаменту нагляду за фінансовими компаніями.

ЧАСТИНА 3

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття є одним з найважливіших етапів навчального процесу. Вони сприяють засвоєнню студентами теоретичного матеріалу і поглиблюють знання дисципліни. Практичні заняття можуть проводитись під керівництвом викладача чи асистента в аудиторії і є формою навчання, яка передбачає обмін думками по темі заняття, допомагають розвивати мислення та формувати погляди студентів на проблеми дисципліни, що вивчається.

При підготовці до практичного заняття студент повинен опрацювати теоретичний матеріал з певної теми, ознайомившись з рекомендованою літературою, розглянути питання, які виносяться на самостійне вивчення та підготуватись до обговорення питань, що виносяться на практичне заняття та до вирішення практичних завдань.

Тема 1 . Ринок фінансових послуг та його роль в економіці

План

1. Сутність і класифікація послуг в ринковій економіці.
2. Поняття та функції ринку фінансових послуг.
3. Становлення ринку фінансових послуг в Україні.
4. Право на здійснення операцій із надання фінансових послуг.
5. Умови здійснення операцій з надання фінансових послуг.

Література [1, 2, 3, 4, 5, 6, 13, 14].

Тестові завдання

1. За економічною природою ринок фінансових послуг – це:

а) це економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів.

б) грошовий ринок, до якого належать ринки короткострокових цінних паперів та інших фінансових інструментів, валютний ринок, ринок позичкового капіталу;

в) мережа спеціальних інститутів, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції на гроші як специфічний товар;

г) система економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів.

2. Хто на ринку фінансових послуг може виступати у ролі емітента?:

а) фізичні та юридичні особи;

б) суб'єкти господарювання;

в) домашні господарства;

г) юридичні особи.

3. На ринку фінансових послуг може виступати чи виступає у ролі інвестора:

- а) фізичні та юридичні особи;
- б) суб'єкти господарювання;
- в) домашні господарства;
- г) юридичні особи.

4. Які функції виконує держава на ринках фінансових послуг?:

- а) консультаційні;
- б) інформаційні;
- в) регулювання та контролю;
- г) перерозподілу коштів між суб'єктами господарювання.

5. Головною функцією ринку фінансових послуг є:

- а) купівля-продаж фінансових інструментів;
- б) регулювання обмінного курсу валют;
- в) розподіл грошових потоків всередині країни;
- г) трансформація нездіючих грошових коштів в позиковий капітал.

6. Фінансові інститути, залучаючи вільні грошові кошти, відіграють роль:

- а) позичальника;
- б) посередника;
- г) інвестора.

7. До основних суб'єктів ринку фінансових послуг належать:

- а) фінансові інститути, держава, комерційні організації;
- б) фінансові інститути, домашні господарства, підприємства, суспільні організації;
- в) домашні господарства, підприємства, фінансові інститути, держава.

8. Міжнародний фінансовий ринок – це:

- а) ринок, здійснення операцій на якому не підпадають під регулювання жодної країни та має свої специфічні особливості;
- б) ринок, здійснення операцій на якому визначається законодавством США;
- в) ринок, здійснення операцій на якому визначається національними законодавчими актами;
- г) ринок, здійснення операцій на якому визначається нормативними актами країн, що входять до ЄС.

9. За інституційною структурою ринок фінансових послуг включає:

- а) банківську систему та систему спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів;
- б) систему спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів та систему фондових інститутів;
- в) кредитну систему та систему фондових інститутів;
- г) усі відповіді правильні.

Тема 2. Суб'єкти ринку фінансових послуг

План

1. Власники і користувачі фінансових ресурсів.
2. Фінансові посередники на ринку фінансових послуг.

3. Роль НБУ у регулюванні ринків фінансових послуг.
4. Діяльність Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на ринку фінансових послуг.
5. Діяльність державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

Література [1, 3, 9, 13, 14, 19, 22].

Тестові завдання

1. Державне регулювання ринку фінансових послуг здійснюється:

- а) Міністерством фінансів України;
- б) Національним банком України;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Державною Комісією з цінних паперів України;
- ґ) Фондом державного майна України;
- д) зазначене в пунктах а), б), г), ґ);
- е) зазначене в пунктах а), б), в), г), ґ).

2. Основною установою, що регулює ринок цінних паперів, є:

- а) Національний банк України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Державна Комісія з цінних паперів України;
- г) Фонд державного майна України;
- ґ) Міністерство фінансів України.

3. Які функції виконує держава на ринку фінансових послуг?:

- а) консультативні;
- б) інформаційні;
- в) регулювання та контролю;
- г) перерозподілу коштів між суб'єктами господарювання.

4. До повноважень НБУ в сфері регулювання фінансового ринку належить:

- а) видання нормативних актів щодо ведення валютних операцій;
- б) купівля банківського золота та іноземної валюти;
- в) видача та відкликання ліцензій на здійснення операцій з валютними цінностями;
- г) встановлення лімітів відкритої валютної позиції банків при купівлі-продажу іноземної валюти.

5. Державне регулювання фондового ринку здійснюється через:

- а) спеціальні державні органи (комісії);
- б) законодавчі та нормативні акти;
- в) відповідальних осіб на виборних основах;
- г) депутатів;
- ґ) саморегульовані організації;
- д) НБУ, Міністерство фінансів, Державну податкову адміністрацію.

6. Головним органом державного регулювання ринку фінансових послуг є:

- а) Національний банк України;
- б) Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку;
- в) Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг;
- г) Фонд Держмайна;
- ґ) Міністерство фінансів.

7. Які з наведених функцій виконує НБУ як орган державного регулювання:

- а) емісійний центр готівкового обороту;
- б) банк банків;
- в) орган банківського регулювання та нагляду;
- г) банкір і фінансовий агент уряду;
- ґ) провідник монетарної політики.

8. Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики терміном до:

- а) 15 липня відповідного року;
- б) 15 серпня відповідного року;
- в) 15 вересня відповідного року;
- г) 15 жовтня відповідного року;
- ґ) 15 листопада відповідного року.

9. Саморегульовані організації – це:

а) добровільне об'єднання професійних учасників фінансового ринку, яке не має на меті одержання прибутку і створюється з метою захисту інтересів своїх членів;

б) добровільне об'єднання професійних учасників фінансового ринку, яке має на меті одержання прибутку і має право займатись підприємницькою діяльністю;

в) добровільне об'єднання професійних учасників фінансового ринку, яке не має на меті одержання прибутку і має право втручатись у діяльність її членів.

10. До наднаціональних органів регулювання фінансових ринків належать:

- а) Позабіржова Фондова Торговельна Система;
- б) Південноукраїнська торговельно-інформаційна система;
- в) Міжнародна організація комісії з цінних паперів;
- г) Група 30; р) вірні а) і б); д) вірні в) і г).

11. Основною установою, що регулює функціонування ринку цінних паперів є:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Національний банк України;
- в) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- г) Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України.

Тема 3. Поняття і класифікація фінансового посередництва

План

1. Сутність і роль фінансових посередників.

2. Класифікація фінансових посередників.
3. Організаційні правила діяльності фінансових установ.
4. Ліцензування діяльності фінансових установ.

Література [1, 2, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 14].

Тестові завдання

1. Фінансові інститути, залучаючи вільні грошові кошти, відіграють роль:

- а) позичальника;
- б) посередника;
- г) інвестора.

2. Лізингова компанія – це:

- а) об'єкт лізингу;
- б) інвестиційний керуючий;
- в) лізингоотримувач;
- г) лізингодавець.

3. Яке визначення Ви вважаєте вірним?:

- а) банк – це посередник грошового ринку;
- б) банк – це підприємство, яке виготовляє гроші;
- в) банк – це фінансова установа, що бере участь в процесі створення кредитних і депозитних грошей;
- г) банк – це місце, де акумулюються заощадження населення;
- г) разом а) і в).

4. Інвестиційні компанії – це:

- а) різновиди кредитно-фінансових інститутів, які акумулюють грошові кошти приватних інвесторів шляхом емісії власних паперів та розміщують їх в акції та облігації підприємств в своїй країні та за кордоном;
- б) державні організації, що здійснюють страхування банківських депозитів, контроль і регулювання діяльності банків;
- в) кредитні установи, що позичають гроші під заставу рухомого майна;
- г) фінансові посередники, що спеціалізуються на купівлі у фірм права на вимогу боргу.

5. Чим відрізняється діяльність ощадних банків від діяльності універсальних комерційних банків?

- а) сукупністю операцій, що виконують банки;
- б) орієнтацією на обслуговування фізичних осіб;
- в) відсутністю у переліку цілей досягнення максимального прибутку;
- г) нічим не відрізняються.

6. Банки, які спеціалізуються на видачі довгострокових позичок під заставу нерухомості мають назву:

- а) універсальні;
- б) емісійні;
- в) іпотечні; г) центральні.

7. Які з наведених функцій є спільними для комерційних і центральних банків?

- а) обслуговування платіжного обороту;
- б) емісія грошей;
- в) кредитування суб'єктів господарської діяльності;
- г) валютне регулювання.

8. Інвестиційні банки – це:

- а) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;
- б) різновид комерційних банків, які здійснюють довгострокове кредитування та інвестування капіталовкладень в різні галузі економіки;
- в) різновид комерційних банків, які мобілізують дрібні вклади для наступного інвестування різних галузей економіки;
- г) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

9. Ощадний банк – це:

- а) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;
- б) різновид комерційних банків, які здійснюють довгострокове кредитування та інвестування капіталовкладень в різні галузі економіки;
- в) різновид комерційних банків, які мобілізують дрібні вклади для подальшого інвестування різних галузей економіки;
- г) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

10. Страхова компанія – це:

- а) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;
- б) різновид комерційних банків, які здійснюють довгострокове кредитування та інвестування капіталовкладень в різні галузі економіки;
- в) різновид комерційних банків, які мобілізують дрібні вклади для подальшого інвестування різних галузей економіки;
- г) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

11. До складу кредитних установ України входять:

- а) Національний банк;
- б) Міністерство фінансів;
- в) страхові компанії;
- г) пенсійні фонди.

12. Пенсійний фонд – це:

- а) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за рахунок внесків працюючих громадян та роботодавців;
- б) фінансові установи, які здійснюють операції з нерухомістю;
- в) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;

г) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

Тема 4. Інституційна структура ринку фінансових послуг

План

4. Сутність інституційної структури ринку фінансових послуг та її елементи.
2. Банківська система як елемент інституційної структури ринку фінансових послуг.
3. Небанківські фінансово-кредитні інститути:
 - а). Договірні фінансово-кредитні установи.
 - б). Інвестиційні фінансово-кредитні установи.
4. Характеристика посередників фондового ринку.

Література [1, 2, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 14].

Тестові завдання

1. Яке визначення Ви вважаєте вірним?:

- а) банк – це посередник грошового ринку;
- б) банк – це підприємство, яке виготовляє гроші;
- в) банк – це фінансова установа, що бере участь в процесі створення кредитних і депозитних грошей;
- г) банк – це місце, де акумулюються заощадження населення;
- г) разом а) і в).

2. Інвестиційні банки – це:

- а) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;
- б) різновид комерційних банків, які здійснюють довгострокове кредитування та інвестування капіталовкладень в різні галузі економіки;
- в) різновид комерційних банків, які мобілізують дрібні вклади для подальшого інвестування різних галузей економіки;
- г) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

3. Ощадний банк – це:

- а) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;
- б) різновид комерційних банків, які здійснюють довгострокове кредитування та інвестування капіталовкладень в різні галузі економіки;
- в) різновид комерційних банків, які мобілізують дрібні вклади для подальшого інвестування різних галузей економіки;
- г) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

4. Лізингова компанія – це:

- а) об'єкт лізингу;

- б) інвестиційний керуючий;
- в) лізингоотримувач;
- г) лізингодавець.

5. Інвестиційні компанії – це:

а) різновиди кредитно-фінансових інститутів, які акумулюють грошові кошти приватних інвесторів шляхом емісії власних паперів та розміщують їх в акції та облігації підприємств в своїй країні та за кордоном;

б) державні організації, що здійснюють страхування банківських депозитів, контроль і регулювання діяльності банків;

в) кредитні установи, що позичають гроші під заставу рухомого майна;

г) фінансові посередники, що спеціалізуються на купівлі у фірм права на вимогу боргу.

6. Страхова компанія – це:

а) різновид банків спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;

б) різновид комерційних банків, які здійснюють довгострокове кредитування та інвестування капіталовкладень в різні галузі економіки;

в) різновид комерційних банків, які мобілізують дрібні вклади для подальшого інвестування різних галузей економіки;

г) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

7. Пенсійний фонд – це:

а) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за рахунок внесків працюючих громадян та роботодавців;

б) фінансові установи, які здійснюють операції з нерухомістю;

в) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси держави для здійснення її зовнішньоекономічної діяльності;

г) різновид установ спеціального призначення, які мобілізують фінансові ресурси за допомогою продажу страхових полісів.

8. Торговці цінними паперами мають право здійснювати такі види діяльності:

а) випускати цінні папери;

б) комісійну діяльність з цінними паперами;

в) комерційну діяльність з цінними паперами;

г) зазначене в пунктах а), б), в).

9. Депозитарна діяльність передбачає:

а) надання послуг щодо зберігання цінних паперів;

б) відкриття та ведення розрахунків цінними паперами, включаючи кліринг;

в) обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів;

г) зазначене в пунктах а), в);

г) зазначене в пунктах а), б), в).

10. Реєстратори та депозитарії належать до групи:

а) основних учасників ринку цінних паперів;

б) головних учасників ринку цінних паперів;

в) допоміжних учасників ринку цінних паперів.

Тема 5. Сегментарна структура ринку фінансових послуг

План

1. Організаційна структура ринку фінансових послуг.
2. Сегментація ринку фінансових послуг.
3. Характеристика окремих сегментів ринку фінансових послуг:
 - а) Ринок банківських послуг.
 - б) Ринок комерційних послуг з цінних паперів.
 - с) Ринок інвестиційних послуг.
 - д) Ринок лізингових послуг.
 - е) Ринок ломбардних послуг.
 - ф) Ринок послуг з обміну валют.
 - г) Ринок страхових послуг.
4. Фінансові інструменти ринку фінансових послуг.

Література [1, 2, 4, 6, 10, 13, 14, 15, 18].

Тестові завдання

1. Яка сукупність операцій характеризує діяльність комерційного банку?

- а) касові, депозитні, кредитні операції;
- б) розрахункові, кредитні, інвестиційні, валютні операції;
- в) депозитні, кредитні, розрахунково-касові операції;
- г) депозитні, кредитні, розрахунково-касові, інвестиційні операції.

2. Які види операцій є головними для комерційного банку?

- а) депозитні, кредитні;
- б) розрахунково-касові;
- в) разом а) і б);
- г) інвестиційні, трастові.

3. Операції фізичних чи юридичних осіб з отриманням коштів від юридичної фінансової установи під заставу товарів чи інших цінностей характеризуються як:

- а) фінансовий кредит;
- б) ломбардна операція;
- в) лізингова операція;
- г) фінансовий селенг.

4. Як здійснюється посередницька діяльність інвестиційної компанії?

- а) шляхом акумуляції коштів юридичних та фізичних осіб (вклади, депозити) та розміщення їх у прибуткові активи;
- б) виступає посередником між різними інвесторами;
- в) виступає посередником між індивідуальними інвесторами та позичальниками;
- г) разом а) і в).

5. На валютному ринку відбуваються такі операції:

- а) з опціоном і «спот»;
- б) форвардні і ф'ючерсні;

- в) конверсійні;
- г) всі разом.

6. До фінансових інструментів власності належать:

- а) облігації;
- б) акції;
- в) казначейські зобов'язання;
- г) варанти.

7. До фінансових інструментів позики належать:

- а) облігації, векселі, акції;
- б) облігації, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати;
- в) кредити, депозити, боргові цінні папери, деривативи;
- г) всі відповіді вірні.

8. До похідних фінансових інструментів належать:

- а) векселі, казначейські зобов'язання;
- б) кредити, депозити;
- в) варанти, форвардні угоди, опціонні угоди;
- г) всі відповіді вірні.

9. Гарантоване розміщення цінних паперів здійснюють:

- а) венчурні фонди;
- б) інвестиційні банки;
- в) інвестиційні компанії;
- г) інвестиційні фонди;
- г) трасти (довірчі товариства);
- д) зазначене в пунктах а), б), в), г), г);
- е) зазначене в пунктах б), в), г);

Тема 6. Фінансові послуги на грошовому ринку

План

1. Особливості функціонування грошового ринку.
2. Послуги для здійснення депозитних операцій.
3. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків.
4. Порядок здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.
5. Операції з інструментами грошового ринку.
6. Короткострокові депозитні та кредитні операції операції на міжбанківському ринку.
7. Діяльність НБУ на грошовому ринку.

Література [1, 2, 3, 5, 13, 14, 21, 22].

Тестові завдання

1. Чим відрізняється ринок грошей від ринку капіталу?:

- а) ринок грошей і ринок капіталу – це різні назви одного поняття;

б) ринок грошей – складова частина фінансового ринку як і ринок капіталу. На ринку грошей здійснюють обіг короткострокові активи, на ринку капіталу – довгострокові;

в) фінансовий ринок поєднує ринок цінних паперів і ринок довгострокових банківських позичок, ринок грошей включає в себе грошовий ринок короткострокових позичок і фінансових активів;

г) ринок грошей поєднує валютний і фінансовий ринок, одночасно він є частиною грошового ринку.

2. Функціями грошового ринку є:

а) забезпечення ліквідності короткострокових вкладень;

б) формування ринку грошей як засобу платежу;

в) касове виконання державного бюджету

г) забезпечення міжнародного переміщення капіталу.

3. Депозитні операції, які мають право здійснювати уповноважені банки, реалізуються на підставі:

а) наказу Міністерства фінансів України;

б) ліцензії Національного банку;

в) спільного дозволу Міністерства фінансів і Національного банку;

г) ліцензії Державної Комісії з цінних паперів і фондового ринку.

4. При розрахунках майбутньої вартості вкладень терміном на 1 рік:

а) результати розрахунків за формулами простих і складних відсотків рівні;

б) результат при використанні простого відсотка більший;

в) результат при використанні складного відсотка більший.

5. Міжбанківський переказ грошей в межах України, ініційований за допомогою спеціального платіжного засобу, проводиться незалежно від того, в якій валюті відкрито рахунок клієнта:

а) лише у валюті України;

б) лише в тій валюті, в якій відкрито рахунок клієнта;

в) у валюті на вибір і на вимогу клієнта.

6. До якого виду операцій належить одержання позики на міжбанківському ринку?

а) до активних;

б) до послуг;

в) до пасивних;

г) до активно-пасивних.

7. Підвищення вартості грошової одиниці – це;

а) ревальвація;

б) деномінація;

в) рефінансування;

г) реновація.

8. Операції фізичних чи юридичних осіб з отриманням коштів від юридичної фінансової установи під заставу товарів чи інших цінностей характеризуються як:

а) фінансовий кредит;

б) ломбардна операція;

- в) лізингова операція;
- г) фінансовий селенг.

9. Ставку облікового відсотка встановлює:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Національний банк України;
- в) Кабінет Міністрів України.

10. Які види процентних ставок пов'язані з діяльністю грошового ринку?:

- а) облікова, банківська, міжбанківська;
- б) депозитна, позикова;
- в) облігаційна;
- г) всі разом.

11. До якого виду операцій належить одержання позики на міжбанківському ринку?:

- а) до активних;
- б) до послуг;
- в) до пасивних;
- г) до активно-пасивних.

12. Вексель – це:

- а) доручення банку покупця, адресоване до банку постачальника здійснити оплату рахунків постачальника;
- б) інструмент комерційного кредиту;
- в) форма розрахунку, за допомогою якої здійснюються платежі;
- г) письмове зобов'язання відповідної форми, яке надає право його власнику вимагати сплати відповідної суми у відповідний термін.

13. Доміцильований вексель – це вексель:

- а) який сплачується негайно за рахунок коштів платника, заздалегідь депонованих у його банку;
- б) в якому вказане конкретне місце платежу;
- в) який існує в бездокументарній формі;
- г) який сплачується за рахунок третьої особи.

14. Ставка LIBOR – це :

- а) середня міжбанківська відсоткова ставка за депозитами на Лондонському міжбанківському ринку;
- б) середня міжбанківська відсоткова ставка за кредитами на Лондонському міжбанківському ринку.

15. Ощадні сертифікати можуть емітувати:

- а) інвестиційні фонди і компанії;
- б) банки;
- в) пенсійні фонди;
- г) будь-які фінансові посередники;
- г) будь-які підприємства і організації.

16. Операція, яка складається з двох частин і при якій укладається генеральна угода між учасниками ринку про продаж (купівлю) цінних

паперів на певний строк із зобов'язанням зворотного продажу (купівлі) у визначений термін та задалегідь обумовленою ціною, – це:

- а) операція з дисконтом;
- б) операція РЕПО;
- в) операція з фіксованим прибутком;
- г) операція з премією.

Задачі та завдання

1. Компанії Х потрібно збільшити обсяг свого обігового капіталу на 10 000 грн. Розглядаються два альтернативні варіанти:

- а) взяти кредит в банку під 18 % річних;
 - б) емітувати 12 %-й вексель з витратами на розміщення в 500 грн.
- Який варіант вигідніший?

2. Внесок у розмірі 20 тис. грн був вкладений в банк 25 травня 2003 р. по ставці 20 % річних. 12 липня банк понизив ставку по внесках до 10 %. 15 липня рахунок був закритий. Визначте суму нарахованих відсотків.

3. Вексель на суму 18 тис. грн, виданий 14.05 терміном погашення 20.11 цього ж року був взятий до обліку в банк 10.10 за обліковою ставкою 36 % річних способом 365/360. На номінальну вартість векселя передбачено нарахування простих відсотків із ставкою 25% річних способом 365/365. Знайдіть суму, отриману векселедержателем.

4. Ощадний сертифікат номіналом 350 тис. грн з нарахуванням відсотків за ставкою 24 % річних і терміном півроку було куплено за 10 днів до погашення і продано через 5 днів. Значення ставок відсотків за депозитами в моменти купівлі та продажу становили 20 % і 18 % річних, відповідно. Визначте дохід від операції купівлі-продажу при розрахунковій кількості днів на рік – 360.

5. Клієнт звернувся в банк 16.03 для отримання ломбардного кредиту, передавши під заставу 150 од. цінних паперів. Величина позички – 75 % поточної курсової вартості. Процентна ставка – 20 % річних, а затрати банку по обслуговуванню боргу – 200 грн. Визначте величину кредиту, яку може отримати клієнт, якщо ринкова ціна цінного паперу – 500 грн, а термін існування позички 10 днів.

6. Комерційний банк залучив кошти з таких джерел:

депозити фізичних осіб на таких умовах:

- 3 місяці – 15 % річних – 200 тис. грн;
- 6 місяців – 18 % річних – 500 тис. грн;
- 1 рік – 22 % річних – 300 тис. грн.

При цьому відрахування до резервного фонду – 15 % від суми залучених коштів, витрати на маркетингові заходи – 5 % від суми залучених коштів.

депозити юридичних осіб на таких умовах:

- 3 місяці – 15 % річних – 600 тис. грн;
- 6 місяців – 17 % річних – 700 тис. грн;
- 9 місяців – 18 % річних – 500 тис. грн;

1 рік – 20 % річних – 200 тис. грн.

Маркетингові заходи вимагають витрат у розмірі 3 % від суми залучених коштів.

Залучені кошти комерційний банк може розподілити таким чином:

• *видати – кредит на міжбанківському ринку на умовах:*

3 місяці – 16 % річних – 450 тис.грн;

6 місяців – 18 % річних – 300 тис.грн;

9 місяців – 19 % річних – 250 тис.грн;

1 рік – 22 % річних – 300 тис.грн.

• *видати – комерційні кредити за заявками, що надійшли в банк:*

3 місяці – 500 тис. грн. – 25 % річних;

6 місяців – 900 тис. грн. – 27 % річних;

1 рік – 300 тис. грн. – 29 % річних.

Завдання. Комерційний банк розраховує за допомогою даних операцій покрити збитки, що виникли від операцій на фондовому ринку в сумі 2 млн. грн. Чи отримає комерційний банк достатній для цього прибуток? Оберіть найприбутковіший варіант.

Тема 7. Фінансові послуги на валютному ринку

План

1. Сутність і класифікація валютних ринків.
2. Класифікація послуг валютного ринку.
3. Конверсійні операції на валютному ринку:
 - а) поточні конверсійні операції на валютному ринку;
 - б) строкові конверсійні операції, що проводяться на офіційному ринку;
 - в) строкові конверсійні операції, що проводяться на неофіційному ринку;
 - г) валютний арбітраж та його види.
4. Депозитні і кредитні операції на валютному ринку.
5. Державне регулювання валютного ринку.

Література [3, 11, 12, 13, 14].

Тестові завдання

1. Євро – це:

- а) будь-яка конвертована валюта, депонована в закордонному банку;
- б) валюта країн Європейського Союзу, що включає: німецьку марку, голландський гульден, австрійський шилінг, бельгійський франк, французький франк;
- в) єдина валюта колишніх країн Ради економічної взаємодопомоги;
- г) валюта країн Північноатлантичного блоку НАТО.

2. Як встановлюється в Україні валютний курс?

- а) указом Президента України;

- б) шляхом проведення торгів на валютній біржі;
- в) постановою Кабінету Міністрів України;
- г) постановою Міністерства фінансів.

3. При перевищенні на валютних торгах попиту на національну валюту над пропозицією, валютний курс:

- а) зростає;
- б) падає;
- в) не змінюється;
- г) змінюється незалежно від цього.

4. Спеціальні права запозичення – це:

- а) міжнародна рахункова грошова одиниця, що емітується МВФ;
- б) це кредити, за яких країна не має своєї квоти на кредит;
- в) це кредити, що не контролюються МВФ;
- г) це кредити, за яких країна має свою квоту на кредит, яка не залежить від обсягу експорту й імпорту в країні.

5. Євровалюта – це:

- а) будь-яка конвертована валюта, депонована в закордонному банку;
- б) валюта країн Європейського Союзу, що включає: німецьку марку, голландський гульден, австрійський шилінг, бельгійський франк, французький франк;
- в) єдина валюта колишніх країн Ради економічної взаємодопомоги;
- г) вірної відповіді немає.

6. Змінний курс – це:

- а) курс валюти, що вільно підвищується і знижується незалежно від попиту і пропозиції;
- б) курс валюти, що вільно підвищується і знижується залежно від попиту і пропозиції;
- в) курс валюти, що штучно підвищується і знижується указами уряду;
- г) вірної відповіді немає.

7. Фіксований курс – це:

- а) офіційно встановлене співвідношення між національними валютами, засноване на визначених попитом і пропозицією валютних паритетях;
- б) офіційно встановлене співвідношення між національними валютами, засноване на визначених у законодавчому порядку валютних паритетях;
- в) вільно встановлене співвідношення між національними валютами, засноване на визначених попитом і пропозицією валютних паритетях;
- г) вірної відповіді немає.

8. Валютна інтервенція – це:

- а) дії банків закордонних країн, спрямовані на підтримку курсу національної грошової одиниці;
- б) дії центрального банку на валютному ринку, спрямовані на підтримку курсу національної грошової одиниці;
- в) дії центрального банку на валютному ринку, спрямовані на підтримку курсу грошової одиниці іншої країни;

г) дії банків закордонних кран, спрямовані на підтримку курсу грошової одиниці інших країн.

9. На валютному ринку відбуваються такі операції:

- а) з опціоном і «спот»;
- б) форвардні і ф'ючерсні;
- в) конверсійні;
- г) всі разом.

10. В міжнародних розрахунках «інкасо» має такі особливості:

- а) як правило, має документальний характер, тобто банки приймають на інкасо доручення експортерів при наявності комерційних документів;
- б) розрахункові документи акцептуються імпортером у попередньому порядку;
- в) широко застосовується кредит: експортеру – у вигляді дисконту векселя; імпортеру – у вигляді підтоварних позик;
- г) правильної відповіді немає.

11. Міжнародний фінансовий ринок – це:

- а) ринок, здійснення операцій на якому не підпадають під регулювання жодної країни та має свої специфічні особливості;
- б) ринок, здійснення операцій на якому визначається законодавством США;
- в) ринок, здійснення операцій на якому визначається національними законодавчими актами;
- г) ринок, здійснення операцій на якому визначається нормативними актами країн, що входять до ЄС.

12. Якого року було засновано МВФ:

- а) 1921 р.;
- б) 1944 р.;
- в) 1976 р.

13. З якого року Україна є членом МВФ:

- а) 1992 р.;
- б) 1996 р.;
- в) 2000 р.

14. Які функції виконує МВФ:

- а) зміна грошової системи країни;
- б) регулювання обсягів експортно-імпортних операцій країни;
- в) консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин.

15. Мета діяльності Світового банку:

- а) зменшення розміру державного боргу;
- б) зменшення інфляції;
- в) зменшення бідності.

16. Яка з організацій Світового банку здійснює страхування капіталовкладень від політичного ризику?

- а) міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів;
- б) міжнародна асоціація розвитку;
- в) багатостороння агенція гарантування інвестицій.

17. Регіональні міжнародні фінансово-кредитні установи:

- а) Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- б) Міжамериканський банк розвитку;
- в) Міжнародна фінансова корпорація.

18. Форми угод за операціями «спот»:

- а) сьогодні – на сьогодні;
- б) учора на завтра;
- в) учора на сьогодні;
- г) позавчора на сьогодні.

Задачі та завдання

2. Курс спот складає: 1 долар США = 7,98 гривні. Процентна ставка по 3-місячних депозитах у доларах складає 5,18 %, в гривнях – 15,25 %. Визначте форвардний курс гривні на 3 місяці.

3. Обчисліть теоретичний форвардний курс долара для форвардного контракту з датою поставки через місяць, якщо курс спот продажу долара на ринку становить 7, 871 грн/дол., ставка розміщення на 1 міс. доларів – 15 %, ставка залучення на 1 міс. гривні – 25 % річних.

4. Курс долара США до гр. од. певної країни рівний 1880 гр. од. Процентні ставки на грошовому ринку дорівнюють 20 % за операціями в гр. од. і 15 % за операціями в доларах США. Визначте теоретичні 90-денний та 180-денний форвардний курси долара США до гр. од.

5. Розрахуйте крос-курс японської єни до австралійського долара. Курс австралійського долара до долара США – 0,7050, курс японської єни – 116,780.

6. Спекулянт купив опціон пут на євро по 0,02 дол. за одиницю валюти. Ціна використання опціону – 0,48 дол. Курс спот до часу виконання – 0,44 дол. Загальний обсяг опціону дорівнює 62500 євро. Визначте чистий прибуток за опціоном пут.

Тема 8. Фінансові послуги на ринку позик

План

- 1. Сутність і структура ринку позик.
- 2. Фінансові послуги банків на ринку позик.
- 3. Фінансові послуги небанківських кредитних установ на ринку позик.
- 4. Сутність, види і послуги інститутів спільного інвестування на ринку позик.
- 5. Сутність і види лізингу.
- 6. Сутність ломбардів та їх послуги на ринку позик.
- 7. Сутність кредитних спілок та їх послуги на ринку позик.

Література [2, 6, 7, 10, 13, 14, 18, 20, 22].

Тестові завдання

1. Операції фізичних чи юридичних осіб з отриманням коштів від юридичної фінансової установи під заставу товарів чи інших цінностей характеризуються як:

- а) фінансовий кредит;
- б) ломбардна операція;
- в) лізингова операція;
- г) фінансовий селенг.

2. Фізичні особи можуть впроваджувати такі форми кредиту:

- а) банківський та комерційний;
- б) іпотечний;
- в) споживчий кредит тільки в національній валюті;
- г) споживчий кредит в національній та іноземній валюті.

3. Комерційним банкам забороняється безпосередня діяльність у сфері:

- а) торгівлі;
- б) страхування;
- в) матеріального виробництва;
- г) зазначене у пунктах а) та в);
- г) зазначене у пунктах а), б), в).

4. Основним показником оцінки доцільності реалізації інвестиційного проекту є:

- а) чиста дисконтована вартість капіталу (NPV - метод);
- б) рівень доходності капіталу (PI - метод);
- в) внутрішня норма окупності проекту (IRR - метод);
- г) термін окупності (PBP - метод).

5. Лізингова компанія – це:

- а) об'єкт лізингу;
- б) інвестиційний керуючий;
- в) лізингоотримувач (рентер);
- г) лізингодонадавач (ліссор).

6. Чи можуть інвестиційні фонди та компанії емітувати облігації та векселі:

- а) так, можуть необмежено;
- б) ні;
- в) можуть в обсягах згідно з ліцензією ДКЦПФР;
- г) можуть в межах 50 % статутного фонду за відсутності збитків.

7. Інвестиційний керуючий, який працює з інвестфондами і компаніями – це:

- а) фізична особа;
- б) юридична особа, що ліцензована і працює на фінансовому ринку;
- в) будь-яка юридична особа.

8. Як здійснюється посередницька діяльність інвестиційної компанії?

а) шляхом акумуляції коштів юридичних та фізичних осіб (вклади, депозити) та розміщення їх у прибуткові активи;

- б) виступає посередником між різними інвесторами;
- в) виступає посередником між індивідуальними інвесторами та позичальниками;
- г) разом а) і в).

9. Чи можуть інвестиційні фонди та компанії емітувати облигації та векселі:

- а) так, можуть необмежено;
- б) ні;
- в) можуть в обсягах згідно з ліцензією ДКЦПФР;
- г) можуть в межах 50 % статутного фонду за відсутності збитків.

10. Емітентом інвестиційних сертифікатів пайових інвестиційних фондів (ПФів) може виступати:

- а) безпосередньо ПФ;
- б) компанія з управління активами цього фонду;
- в) компанія-юридичний радник цього фонду.

Задачі та завдання

1. Автомобіль коштує 7 000 у. о. Яку суму грошей треба покласти в банк сьогодні під 12% річних терміном на 3 роки, щоб зібрати необхідні кошти на придбання автомобіля:

- а) 4 500 у.о.;
- б) 4 800 у.о.;
- в) 5 000 у.о.;
- г) 5 100 у.о.

2. АТ має вільні кошти в сумі 50 000 у.о. і збирається їх депонувати в один з двох банків на вибір за умовами:

- а) Банк А: строк вкладу – 2 роки, 22% річних, виплата % – щорічно;
- б) Банк Б: строк вкладу – 2 роки, 23% річних, виплата % – поквартально.

Який варіант вигідніший?

3. Скільки Ви отримаєте грошей через 2 роки від депозитного розміщення сьогодні 1 500 у. о. під 15% річних при складній формі процентних нарахувань:

- а) 1 950 у. о.;
- б) 3 450 у. о.;
- в) 1 983,75 у. о.;
- г) 3 840 у. о.;
- д) 1 993,25 у. о.

4. Лізингодавець передає обладнання підприємству – лізингодержувачу терміном на 5 років на умовах фінансового лізингу. Вартість обладнання становить 100 тис. грн. Річна норма амортизації складає 15 %, розмір щорічної маржі лізингодавця – 3 %, щорічний страховий платіж складає 2 %. Для фінансування угоди лізингодавець залучає банківський кредит на 5 років в сумі 100 тис. грн під 30 % річних із щорічним погашенням відсотків та основної суми боргу (при цьому відсотки нараховуються на непогашену суму боргу). Розрахуйте лізинговий платіж в перший рік.

5. Трастова компанія залучила кошти населення в сумі 3,5 млн. грн на таких умовах:

- 3 місяці – 30 % річних – 1,5 млн. грн;

6 місяців – 32 % річних – 800 тис. грн;

1 рік – 35 % річних – 1,2 млн. грн.

При цьому витрати на маркетингові заходи складають 20 % від суми залучених коштів. Кошти, що залишилися, компанія планує вкласти під *інвестиційні проекти*:

1 проект – 600 тис. грн – 9 місяців – 33 % річних;

2 проект – 700 тис. грн – 6 місяців – 34 % річних;

3 проект – 200 тис. грн – 6 місяців – 35 % річних;

4 проект – 500 тис. грн – 3 місяці – 36 % річних.

Вільні кошти, що залишилися, трастова компанія може вкласти в комерційний банк на депозитний рахунок на таких умовах:

3 місяці – 16 % річних;

6 місяців – 18 % річних;

9 місяців – 19 % річних;

1 рік – 20 % річних.

Завдання:

Чи отримає трастова компанія прибуток від даних операцій? Оберіть найприбутковіший варіант.

6. Дві фірми-партнери по бізнесу зацікавлені в отриманні грошових коштів, які кожна з них планує вкласти в інвестиційні проекти.

Перша фірма випустила цінні папери (облігації) на суму 2 млн. грн і змогла отримати 1,7 млн. грн на рік.

Друга фірма взяла кредит в комерційному банку в сумі 2 млн. грн на 1 рік під 45 % річних.

Перша фірма вклала отримані кошти таким чином:

– 500 тис. грн видала комерційний кредит на 9 місяців під 32 %;

– 1 млн. грн вклала в 1-й інвестиційний проект під 34 % річних на 6 місяців;

– 200 тис. грн вклала у 2-й інвестиційний проект на 6 місяців під 33 % річних.

Друга фірма всі залучені кошти вклала в 3 проекти:

– 950 тисяч грн на 9 місяців під 31 % річних;

– 350 тисяч грн на 7 місяців під 34 % річних;

– 700 тисяч грн на 10 місяців під 32 % річних.

Завдання:

Підрахуйте, яка з фірм провела більш вигідні операції.

Тема 9. Фінансові послуги на фондовому ринку

План

1. Основи функціонування ринку комерційних послуг із цінних паперів.
2. Види цінних паперів з якими проводяться операції на фондовому ринку.
2. Види облігацій і операції з ними.
3. Види акцій і операції з ними.
4. Сутність та види операцій з векселями.

5. Види похідних цінних паперів.
6. Операції з похідними цінними паперами на біржі .
7. Операції з похідними цінними паперами на неофіційному ринку.

Література [5, 8, 9, 13, 14, 16, 19, 20].

Тестові завдання

1. Біржовий ринок виступає частиною:

- а) первинного ринку цінних паперів;
- б) вторинного ринку цінних паперів.

2. Андеррайтинг – це:

- а) підписка на цінні папери, які розміщуються на фондовому ринку;
- б) страхування від неприємних змін ринкової кон'юнктури;
- в) складова частина грошового обороту;
- г) строкові валютні операції на біржовому ринку.

3. На первинному ринку цінних паперів функціонують:

- а) андеррайтери;
- б) дилери;
- в) брокери;
- г) маклери.

4. Основною установою, що регулює функціонування ринку цінних паперів є:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Національний банк України;
- в) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- г) Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України.

5. Гарантоване розміщення цінних паперів визначається як:

- а) хеджування;
- б) андеррайтинг;
- в) сек'юритизація;
- г) кліринг.

6. Спеціальний запис на цінному папері, що засвідчує перехід права володіння (власності) за цим документом до іншої особи, визначається як:

- а) акцепт;
- б) трансферт;
- в) індосамент;
- г) авізо;
- г) аваль;
- д) варант.

7. На відміну від дилера брокер:

- а) отримує комісійні, а не зарплату;
- б) отримує бонусну винагороду за попередньою домовленістю;
- в) заключає угоди на вимоги і за рахунок клієнтів, а не від свого імені і за свій рахунок;
- г) тільки купує активи на вимогу клієнта;
- г) тільки продає активи на вимогу клієнта.

8. Емітентами цінних паперів згідно з законодавством України можуть бути:

- а) юридичні і фізичні особи;
- б) держава;
- в) тільки юридичні особи;
- г) зазначене в пунктах а), б);
- г) зазначене в пунктах а), б), в).

9. Форму випуску цінних паперів (документарну чи бездокументарну) визначає:

- а) Державна Комісія з цінних паперів;
- б) Національний банк України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) емітент;
- г) інвестор.

10. Акція, дивіденди за якою гарантуються, є:

- а) проста; б) привілейована;
- в) іменна; г) кумулятивна;
- д) «золота».

11. Ощадні сертифікати можуть емітувати:

- а) інвестиційні фонди і компанії;
- б) банки;
- в) пенсійні фонди;
- г) будь-які фінансові посередники;
- г) будь-які підприємства і організації.

12. Номінальну ціну цінних паперів, що випускаються в обіг, визначають:

- а) Державна Комісія з цінних паперів;
- б) Державне казначейство;
- в) Міністерство фінансів;
- г) емітент;
- г) інвестори (покупці на ринку).

13. Чи може підприємство емітувати акції і облігації для покриття збитків:

- а) так;
- б) ні;
- в) може, якщо є дозвіл ДКЦПФР;
- г) може, якщо розмір збитків не перевищує 5 % статутного фонду.

14. Строк обігу облігації визначається:

- а) не більше одного року;
- б) не більше трьох років;
- в) не більше десяти років;
- г) в особливих випадках до 30 років;
- г) бажанням (позицією) емітента.

15. Облігація належить до групи:

- а) боргових цінних паперів;

- б) пайових цінних паперів;
- в) похідних цінних паперів.

16. Відповідно до законодавства України для створення фондової біржі кількість її засновників повинна складати не менше:

- а) 20 торговців цінними паперами;
- б) 30 торговців цінними паперами;
- в) 35 торговців цінними паперами;
- г) 40 торговців цінними паперами.

17. Стандартний документ, укладений як стандартизований контракт, який закріплює право його власника на придбання від емітента чи на продаж емітентом зазначеної кількості базового активу у визначений термін за фіксованою при укладанні ціною, визначається як:

- а) ф'ючерсний контракт;
- б) опціон;
- в) варант;
- г) дериватив;
- г) індосамент.

18. Стандартний документ, укладений як стандартизований контракт, який закріплює право його власника на придбання від емітента чи на продаж емітентом зазначеної кількості базового активу у визначений термін за фіксованою при укладанні ціною, визначається як:

- а) ф'ючерсний контракт;
- б) опціон;
- в) варант;
- г) дериватив;
- г) індосамент.

19. Функції похідних цінних паперів полягають у :

- а) забезпеченні поточних потреб фондового ринку;
- б) забезпеченні виконання основними паперами своїх функцій;
- в) встановленні ціни на базовий актив;
- г) урівноважуванні попиту й пропозиції на строковому ринку.

20. Внутрішня вартість опціону – це:

- а) доход власника опціону, який він отримає в кінці терміну контракту за умови зростання ціни на базовий актив;
- б) доход власника опціону, який він отримає при його перепродажу;
- в) доход власника опціону, який він міг би отримати за умови негайної реалізації базового активу за поточною ринковою ціною.

21. Документ, що засвідчує право власності на відповідний цінний папір, – це:

- а) опціон;
- б) ф'ючерс;
- в) варант;
- г) сертифікат цінного паперу.

22. Середній показник біржової активності, який узагальнює динаміку цін на цінні папери і свідчить про зміни в рівні цін за певний час, - це:

- а) курсова ціна;
- б) котирувальна ціна;
- в) біржовий індекс;
- г) середньозважена ціна.

23. Які фондові індекси характеризують стан певного внутрішнього ринку цінних паперів?

- а) інтернаціональні;
- б) інтегральні;
- в) секторні;
- г) субсекторні.

24. Перший фондовий індекс, який було розраховано і використано на основі узагальнення даних українського фондового ринку – це: а) L-індекс;

- б) ПФТС – індекс;
- в) КАС – 20 (s);
- г) rgo U – 50.

25. Фондова біржа припиняє діяльність у разі, якщо кількість її членів менше:

- а) 5; б) 10;
- в) 20; г) 50.

26. Лістинг – це:

- а) список членів фондової біржі;
- б) котирування акцій;
- в) котирування всіх цінних паперів, на які є попит;
- г) правила допуску цінних паперів до біржової торгівлі.

27. Організований фондовий ринок України – це:

- а) сукупність біржових торговельних майданчиків;
- б) сукупність позабіржових торговельних майданчиків;
- в) сукупність частини біржових і всіх позабіржових торговельних угод;
- г) сукупність біржових і частини позабіржових торговельних майданчиків.

28. Індекс Доу-Джонса (Dow-Jones) – це:

- а) індекс Нью-Йоркської фондової біржі;
- б) індекс Американської фондової біржі;
- в) індекс Токійської фондової біржі;
- г) індекс Франкфуртської фондової біржі.

29. Хто з названих учасників фондового ринку грає на зниження цін:

- а) «бики»;
- б) «ведмеді»;
- в) скальпери;
- г) трейдери.

Задачі та завдання

1. Визначити поточну вартість 5-річної облигації номінальна вартість якої 11 тис. грн, якщо купонна ставка її складає 8 % і проценти будуть сплачені при погашенні облигації.

2. Номінальна вартість акції 1000 грн, рівень дивідендів 20 %, очікувана курсова вартість акції в кінці періоду її реалізації 1200 грн, ринкова норма доходності – 18 %, період використання акції 5 років, періодичність виплати дивідендів – один раз на рік. Визначте поточну вартість акції.

3. Підприємство придбало 3 роки тому пакет акцій за ціною 20 тис. грн за кожен. Поточна ринкова ціна акції становить 32 тис. грн, а сума отриманих дивідендів на 1 акцію за цей період – 2,5 тис. грн. Визначте кінцеву доходність акції.

4. Ринкова ціна акції дорівнює 106 грн. од. за штуку, ціна передплати на акції за варантом – 105 грн. од. На один варант можна купити 100 акцій. Визначте вартість варанта.

5. Курс акцій компанії складає 4000 грн. од. Гравець, що розраховує на підвищення курсу акцій, купує опціон на покупку акцій за фіксованою ціною 4200 грн. од., сплативши при цьому премію 500 грн. од. за акцію. Визначте результати угоди, якщо курс акцій після закінчення терміну опціону становитиме 5000 грн. од.

6. Фірма має у своєму розпорядженні 5 млн. грн вільних грошових засобів. На зборах керівництва компанії прийнято рішення частину коштів – 2,5 млн грн – вкласти до фондового ринку. Фірмі запропонували пакет цінних паперів, що продаються на умовах тільки покупки всього пакета разом. До портфеля входять:

- Облігації державного підприємства, що продаються на 10 місяців за умови нарахування 30 % річних на суму 1 млн. грн.
- Облігації фірми 1 на суму 300 тис. грн, що продаються на 9 місяців при плануванні виплати дивідендів в розмірі 40 % річних.
- Облігації фірми 2 на суму 1,2 млн. грн, що продаються на 10 місяців при плануванні виплати дивідендів в розмірі 35 % річних.

Кошти, що залишилися, фірма планує розподілити таким чином:

- вкласти в інвестиційний проект суму 800 тис. грн на 8 місяців під 32 % річних;
- видати комерційний кредит на 9 місяців 2 тижні в сумі 1 млн. грн під 37% річних.
- отримані після операції кошти і невкладені кошти фірма спрямовує до комерційного банку на депозитний рахунок за таких умов: 2 тижні – 22 % річних; за кожне збільшення терміну зберігання коштів на 2 тижні комерційний банк додає 0,2 % річних. Рахуємо: 1 місяць = 4 тижням.

Завдання:

Фірма планує заробити на даних операціях не менше 3 млн. грн. Чи вдасться їй це?

Тема 10. Фінансові послуги з перейняття ризику

План

1. Сутність і класифікація фінансових ризиків.
2. Методи оцінки і усунення фінансових ризиків.

3. Хеджування як важливий спосіб усунення ризиків на фінансовому ринку.
4. Хеджування за допомогою форвардних та ф'ючерсних контрактів.
5. Характеристика становлення і розвитку страхового ринку в Україні.
6. Сутність державного регулювання страхової справи.
7. Особливості реєстрації та ліцензування страховиків.
8. Стратегічні напрямки розвитку ринку страхових послуг.

Література [4, 5, 8, 9, 13, 14, 15, 17, 20].

Тестові завдання

1. Модель оцінки поточної вартості акцій з постійним зростанням дивідендів відома як:

- а) модель Дюпона;
- б) модель Гордона;
- в) модель Фішера;
- г) Модель Шарпа.

2. Стратегія управління ризиком містить у собі такі елементи:

- а) використання всіх можливих засобів уникнення ризику, який призводить до значних збитків;
- б) контроль ризику та мінімізація сум імовірних збитків, якщо немає можливості уникнути його повністю;
- в) страхування ризику в разі неможливості його уникнути;
- г) всі разом.

3. Порівняння ставок прибутку з позичок або інвестицій з різними періодами виплат проводять із застосуванням:

- а) періодичної відсоткової ставки;
- б) ефективної(еквівалентної) відсоткової ставки;
- в) номінальної (котирувальної) відсоткової ставки.

4. Хеджування – це:

- а) страхування від неприємних змін ринкової кон'юнктури;
- б) операції обміну однієї валюти на іншу;
- в) операції з векселями та іншими цінними паперами;
- г) система безготівкових розрахунків за товари, цінні папери та надані послуги шляхом заліку взаємних вимог.

5. При біржовому хеджуванні використовується поняття базис. Що це означає:

- а) найменшу ціну;
- б) різницю між найбільшою і найменшою цінами;
- в) різницю між ринковою та біржовою цінами;
- г) постійну ціну.

6. Функції похідних цінних паперів полягають у :

- а) забезпеченні поточних потреб фондового ринку;
- б) забезпеченні виконання основними паперами своїх функцій;
- в) встановленні ціни на базовий актив;

г) урівноважуванні попиту й пропозиції на строковому ринку.

7. Документ, що засвідчує право власності на відповідний цінний папір,

– це:

- а) опціон;
- б) ф'ючерс;
- в) варант;
- г) сертифікат цінного паперу.

8. Похідний цінний папір, який може випускатися при здачі товарів на склад для зберігання, це:

- а) ордер;
- б) опціон;
- в) квитанція;
- г) варант.

9. В основу організації страхової справи покладено:

- а) дію закону «великих» чисел;
- б) передбачувані результати середньоматематичного очікування;
- в) правила шахової гри;
- г) зазначене в пунктах а), б);
- г) зазначене в пунктах а), б), в).

10. У світовій практиці страхування фінансових ризиків називають:

- а) хеджування;
- б) таргетування;
- в) фіксинг;
- г) флоатинг.

11. Чикагська спеціалізована біржа опціонів і ф'ючерсів заснована в:

- а) 1894 р.; б) 1905 р.; в) 1930 р.; г) 1982 р.

12. Страхувальники-резиденти згідно з укладеними договорами страхування мають право вносити платежі лише:

- а) у грошовій одиниці України;
- б) у вільноконвертованій валюті;
- в) у будь-якій валюті на власний розсуд.

13. В основу організації страхової справи покладено:

- а) дію закону «великих» чисел;
- б) передбачувані результати середньоматематичного очікування;
- в) правила шахової гри;
- г) зазначене в пунктах а), б);
- г) зазначене в пунктах а), б), в).

14. Чи мають бути включені в інформацію про емісію акцій підприємств відомості про можливі фактори ризику:

- а) так; б) ні; в) за бажанням емітента.

15. Страхувальники-резиденти згідно з укладеними договорами страхування мають право вносити платежі лише:

- а) у грошовій одиниці України;
- б) у вільноконвертованій валюті;
- в) у будь-якій валюті на власний розсуд.

16. Доходність безризикових активів найчастіше співпадає з:

- а) темпом інфляції;

- б) доходністю державних цінних паперів;
- в) доходністю від операцій з нерухомістю;
- г) тезаврацією заощаджень шляхом купівлі долара США.

17. Інвестор найімовірніше може стати банкрутом у разі, коли коефіцієнт бета (міра ринку) дорівнює:

- а) – 0,1-0,2;
- б) – 0,5-0,6;
- в) – 0,9-1,0;
- г) – 1,5-1,6.

18. Ротація цінних паперів характерна для такого методу управління фондовим портфелем:

- а) активного;
- б) пасивного;
- в) активного і пасивного;
- г) жодна відповідь не вірна.

Задачі та завдання

1. Курс акцій компанії складає 4000 гр. од. Гравець, що розраховує на пониження курсу акцій, купує опціон на їхній продаж за ціною 3700 гр. од., сплативши при цьому премію 500 гр. од. за акцію. Визначити результати угоди, якщо курс акцій після закінчення терміну опціону становитиме 3000 гр. од.
2. Позичальник має намір через 2 міс. Взяти позику у кредитора А на 3 міс. У розмірі 5 млн. дол. Прагнучи уникнути процентного ризику, він фіксує ставку кредитування, укладаючи з банком Б угоду про ФПС (форвардну процентну ставку), виступаючи в ній покупцем. Банк Б визначає ФПС у розмірі 8,65 % річних. Якщо через 2 місяці поточна ринкова ставка становитиме 8,75 %, то яку розрахункову суму сплачує банк клієнту на дату погашення.

Тема 11. Інфраструктура ринку фінансових послуг

План

1. Поняття і елементи інфраструктури ринку фінансових послуг.
2. Види професійної діяльності на ринку фінансових послуг.
3. Види інформації та джерела її отримання на ринку фінансових послуг.

Література [1, 2, 5, 6, 13, 14, 19].

Тестові завдання

1. Інфраструктурні інститути, які спеціалізуються на виконанні функцій зберігання цінних паперів та обліку прав власності, – це:

- а) реєстратори;
- б) клірингово-розрахункові установи;
- в) довірчі товариства (трасти);
- г) депозитарії.

2. Депозитарні операції, які мають право здійснювати уповноважені банки, реалізуються на основі:

- а) дозволу Національного банку;
- б) дозволу Кабінету Міністрів України;

- в) наказу Міністерства фінансів України;
- г) ліцензії Державної Комісії з цінних паперів і фондового ринку.

3. Національна депозитарна система складається з:

- а) одного рівня;
- б) двох рівнів;
- в) трьох рівнів.

4. Торговці цінними паперами мають право здійснювати такі види діяльності:

- а) випускати цінні папери;
- б) комісійну діяльність з цінними паперами;
- в) комерційну діяльність з цінними паперами;
- г) зазначене в пунктах а), б), в).

5. Депозитарна діяльність передбачає:

- а) надання послуг щодо зберігання цінних паперів;
- б) відкриття та ведення розрахунків цінними паперами, включаючи кліринг;
- в) обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів;
- г) зазначене в пунктах а), в);
- г) зазначене в пунктах а), б), в).

6. Реєстратори та депозитарії належать до групи:

- а) основних учасників ринку цінних паперів;
- б) головних учасників ринку цінних паперів;
- в) допоміжних учасників ринку цінних паперів.

7. Інфраструктурні інститути, які спеціалізуються на виконанні функцій зберігання цінних паперів та обліку прав власності, – це:

- а) реєстратори;
- б) клірингово-розрахункові установи;
- в) довірчі товариства (трасти);
- г) депозитарії.

8. Функції нагляду за процесами переходу права власності на випущені цінні папери виконують:

- а) агенти з трансферту;
- б) інститути-регулятори;
- в) депозитарії;
- г) довірчі товариства (трасти).

9. Послуги, пов'язані зі збором, фіксацією, обробкою, зберіганням та наданням даних щодо іменних цінних паперів, їх емітентів і власників, визначається як:

- а) діяльність з управління цінними паперами;
- б) розрахунково-клірингова діяльність;
- в) діяльність з ведення реєстру власників іменних цінних паперів;
- г) депозитарна діяльність;
- д) діяльність з організації торгівлі на ринку цінних паперів.

10. Емітент може вести свій реєстр власників іменних цінних паперів, якщо кількість цих власників не перевищує:

- а) 50;
- б) 100;

в) 500; г) 1000.

11. Частка одного учасника в статутному фонді депозитарію не може перевищувати:

- а) 10%; б) 20%;
- в) 25%; г) 30%.

12. Оцінювачами майна можуть бути:

- а) громадяни України, які мають відповідний фаховий атестат (свідоцтво);
- б) іноземні громадяни, які мають відповідний фаховий атестат (свідоцтво);
- в) особи без громадянства, які мають відповідний фаховий атестат (свідоцтво);
- г) зазначене в пп. а) – в).

Тема 12. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг

План

1. Механізм державного регулювання ринків фінансових послуг.
2. Завдання та функції Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
3. Структура центрального апарату Держкомфінпослуг.
4. Мета діяльності та завдання Департаменту державного регулювання та розвитку ринків фінансових послуг.
5. Мета та завдання Департаменту страхового нагляду.
6. Мета та завдання Департаменту нагляду за недержавними пенсійними фондами.
7. Мета та завдання Департаменту нагляду за кредитними установами.
8. Мета та завдання Департаменту нагляду за фінансовими компаніями.
9. Організаційні засади роботи територіального управління Держкомфінпослуг.

Література [1,3, 9, 12, 13, 14].

Тестові завдання

1. Які функції виконує держава на ринку фінансових послуг?

- а) консультаційні;
- б) інформаційні;
- в) регулювання та контролю;
- г) перерозподілу коштів між суб'єктами господарювання.

2. Державне регулювання ринку фінансових послуг здійснюється:

- а) Міністерством фінансів України;
- б) Національним банком України;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Державною Комісією з цінних паперів України;
- г) Фондом державного майна України;
- д) зазначене в пунктах а), б), г), г);
- е) зазначене в пунктах а), б), в), г), г).

3. Державне регулювання ринку фінансових послуг це:

а) економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів;

б) об'єднання в єдину систему певних методів та інструментів, об'єктів і суб'єктів, що дозволяють упорядкувати діяльність усіх його учасників і операцій між ними шляхом встановлення державою певних вимог та правил задля підтримки рівноваги взаємних інтересів усіх учасників;

в) мережа спеціальних інститутів, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції на гроші як специфічний товар;

г) система економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів.

4. Суб'єктами державного регулювання на ринку фінансових послуг є:

а) Національний банк України;

б) Кабінет Міністрів України;

в) Державна Комісія з цінних паперів України;

г) Фонд державного майна України;

г) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

5. Об'єктами державного регулювання ринку фінансових послуг є:

а) кон'юнктура ринку фінансових послуг;

б) діяльність фінансових установ;

в) фінансові, страхові, кредитні відносини;

г) інтереси клієнтів фінансових установ;

г) всі відповіді вірні;

д) всі відповіді не вірні.

6. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг не має в своєму складі:

а) Департамент страхового нагляду;

б) Департамент нагляду за недержавними пенсійними фондами;

в) Департамент нагляду за кредитними установами;

г) Департамент нагляду за ринком цінних паперів.

7. Система територіальних управлінь Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг складається з:

а) 24 регіональних управлінь;

б) 25 регіональних управлінь;

в) 8 регіональних управлінь;

г) 10 регіональних управлінь.

8. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг здійснює ліцензування:

а) банків;

б) страхової діяльності;

в) діяльності недержавних пенсійних фондів;

г) діяльності кредитних спілок.

ЧАСТИНА 4

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

У вивченні фінансових дисциплін, у тому числі і теоретичного курсу «Ринок фінансових послуг», надзвичайно важливу роль відіграє не тільки активна участь студентів на лекційних, семінарських і практичних заняттях, а й їх самостійна робота. Поєднання усіх форм вузівського навчального процесу дасть можливість забезпечити підготовку висококваліфікованих спеціалістів у галузі фінансів, здатних ефективно працювати в умовах ринкової економіки.

Самостійна робота студента має своєю метою розширити й поглибити теоретичні і практичні знання у сфері ринку фінансових послуг; набути уміння застосувати теоретичні знання при вирішенні конкретних завдань із фінансово-економічної практики; шукати сучасні наукові досягнення і застосовувати їх при організації державного регулювання фінансових відносин у всіх ланках фінансової системи, зокрема, ринку фінансових послуг.

У процесі самостійної роботи над курсом «Ринок фінансових послуг» студент повинен оволодіти як загальнонауковими методами узагальнення факторів, так і специфічними статистичними та економіко-математичними методами аналізу фінансових відносин.

Самостійна робота студента над літературними джерелами виробить у нього аналітичне мислення, сформує власний погляд щодо теоретичних і практичних фінансових проблем, навчить його робити обґрунтовані висновки й пропозиції під час вирішення актуальних питань функціонування ринку фінансових послуг.

У роботі над навчально-програмним матеріалом дуже важливим є вміння студента самостійно підбирати літературні джерела з будь-якого проблемного питання функціонування ринку фінансових послуг ринку як у теоретичному, так і в практичному аспекті. Метою самостійної роботи студентів під час виконання курсу «Ринок фінансових послуг» є поглиблення і закріплення набутих знань, застосування їх у практичній діяльності.

Результати самостійно вивчених питань оформляються студентом у вигляді доповіді за однією із запропонованих тем на вибір студента. Доповіді обговорюються під час проведення практичних занять.

Тема 1. Ринок фінансових послуг та його роль в економіці

Питання для самостійного вивчення

1. Специфіка надання фінансових послуг на фінансовому ринку.
2. Пропозиція і попит на фінансові послуги.
3. Вплив факторів ринкового оточення на розвиток фінансових послуг.
4. Асортимент фінансових послуг.
5. Методи прогнозування ринку фінансових послуг.
6. Вимоги до фінансових послуг з боку населення та з боку підприємств.
7. Перспективні напрямки розвитку ринку фінансових послуг.

Теми доповідей

1. Ринок фінансових послуг як складова економіки України.
2. Аналіз стану розвитку ринку фінансових послуг України.
3. Перспективи розвитку ринку фінансових послуг України.
4. Аналіз привабливості ринку фінансових послуг України.
5. Новітні технології та проблеми розвитку ринку фінансових послуг.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає особливість надання послуг на ринку фінансових послуг?
2. Як впливають фактори ринкового оточення на розвиток ринку фінансових послуг?
3. Які є види фінансових послуг?
4. Які є методи прогнозування розвитку ринку фінансових послуг?
5. Які вимоги висувають до ринку фінансових послуг споживачі?

Література [1, 2, 3, 4, 5, 6, 13, 14].

Тема 2. Суб'єкти ринку фінансових послуг

Питання для самостійного вивчення

1. Постачальники і споживачі фінансових послуг.
2. Роль фінансових посередників при проведенні операцій з надання фінансових послуг.
3. Роль НБУ на ринку фінансових послуг.
4. Роль Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на ринку фінансових послуг.
5. Становлення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні.

Теми доповідей

1. Функції і завдання НБУ на ринку фінансових послуг України.
2. Функції і завдання Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на ринку фінансових послуг України.
3. Функції і завдання Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні.

Запитання для самоперевірки

1. Хто є постачальниками та споживачами фінансових послуг?
2. Які функції виконує НБУ на ринку фінансових послуг?
3. У чому полягає роль Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на ринку фінансових послуг?
4. У чому полягають завдання Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні?

Література [1, 3, 9, 13, 14, 19, 22].

Тема 3. Поняття і класифікація фінансового посередництва

Питання для самостійного вивчення

1. Розвиток ринку фінансового посередництва в Україні.
2. Спільні та відмінні риси банківських та небанківських фінансово-кредитних установ України.
3. Методи проведення аналізу фінансового стану установ, які пропонують фінансові послуги.
4. Порядок створення та реєстрації фінансових установ.
5. Порядок ліквідації фінансових установ.

Теми доповідей

1. Представницькі послуги фінансових посередників.
2. Комісійне обслуговування клієнтів фінансовими посередниками.
3. Ліцензування діяльності фінансових посередників на ринку фінансових послуг.
4. Особливості ліцензування страхової справи.

Запитання для самоперевірки

1. Які є банківські і небанківські посередники на ринку фінансових послуг?
2. Які існують методи проведення аналізу фінансового стану установ, які пропонують фінансові послуги?
3. У чому полягає сутність представницьких послуг фінансових посередників?
4. Що таке комісійне обслуговування клієнтів фінансовими посередниками?

Література [1, 2, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 14].

Тема 4. Інституційна структура ринку фінансових послуг

Питання для самостійного вивчення

1. Інститути спільного інвестування та їх роль на ринку фінансових послуг.
2. Кредитні спілки та їх роль на ринку фінансового посередництва.
3. Страхові компанії та їх роль на ринку фінансових послуг.
4. Факторингові та лізингові компанії на ринку фінансових послуг.

Теми доповідей

1. Класифікація інститутів спільного інвестування.
2. Ломбарди як елемент інституційної структури ринку фінансових послуг.
3. Недержавні пенсійні фонди: особливості створення та функціонування.
4. Посередники ринку цінних паперів.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке пайові та корпоративні інвестиційні фонди?
2. Що таке венчурні інвестиційні фонди?

3. У чому особливість організаційних форм кредитних спілок?
4. Які є організаційно-правові форми страхових компаній?
5. Хто може здійснювати посередницьку діяльність на первинному ринку цінних паперів?
6. Хто здійснює посередницьку діяльність на вторинному ринку цінних паперів ?

Література [1, 2, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 14].

Тема 5. Сегментарна структура ринку фінансових послуг

Питання для самостійного вивчення

1. Структура ринку фінансових послуг.
2. Характеристика ринку трастових послуг.
3. Характеристика ринку розрахунково-клірингових послуг.
4. Характеристика ринку лізингових послуг.
5. Характеристика ринку факторингових послуг.
6. Характеристика послуг андерайтингу.
7. Послуги інвестиційного проектування.

Теми доповідей

1. Сутність та види лізингу.
2. Особливості надання факторингових послуг.
3. Роль андерайтингу на первинному ринку цінних паперів.
4. Сутність та особливості надання розрахунково-клірингових послуг.

Запитання для самоперевірки

1. Які елементи включає структура ринку фінансових послуг?
2. Що являють собою трастові послуги?
3. Що являють собою клірингові послуги?
4. Що таке послуги андерайтингу?
5. У чому полягає сутність послуг інвестиційного проектування?

Література [1, 2, 4, 6, 10, 13, 14, 15, 18].

Тема 6. Фінансові послуги на грошовому ринку

Питання для самостійного вивчення

1. Організація та особливості функціонування грошового ринку України
2. Фінансові операції на депозитному ринку країн з розвинутою ринковою економікою.
3. Механізм міжбанківських кореспондентських відносин.

Теми доповідей

1. Банківські операції з вексялями.
2. Особливості розміщення депозитних сертифікатів на міжнародних ринках капіталу.
3. Банківські послуги в сфері міжнародних переказів грошей.
4. Застосування пластикових банківських карток: види і ефективність.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягають особливості функціонування грошового ринку в Україні?
2. Які існують фінансові операції на депозитному ринку в Україні?
3. У чому сутність послуг з розміщення депозитних сертифікатів на міжнародних ринках капіталу?
4. Які банківські послуги існують у сфері міжнародних переказів грошей?

Література [1, 2, 3, 5, 13, 14, 21, 22].

Тема 7. Фінансові послуги на валютному ринку

Питання для самостійного вивчення

1. Фінансові технології валютного ринку.
2. Валютне регулювання в країнах з розвинутою ринковою економікою.
3. Особливості валютного ринку в Україні.

Теми доповідей

1. Валютний арбітраж.
2. Особливості здійснення операцій з обміну валюти на міжбанківському валютному ринку.
3. Форвардні операції з валютою на міжбанківському ринку.

Запитання для самоперевірки

1. У чому сутність і які фінансові технології існують на фінансовому ринку?
2. Як здійснюється валютне регулювання в країнах з розвинутою економікою?
3. Що таке валютний арбітраж і які види його існують?
4. У чому відмінність форвардних та ф'ючерсних операцій на валютному ринку?

Література [3, 11, 12, 13, 14].

Тема 8. Фінансові послуги на ринку позичок

Питання для самостійного вивчення

1. Послуги інвестиційних банків.

2. Можливості фінансового інвестування економіки України. Інвестиційні послуги.

3. Трастові, конверсійні та інші фінансові послуги на ринку позичок.
4. Банківське посередництво на ринку державних облігацій.
5. Міжнародні кредитні операції комерційних банків.
6. Особливості обслуговування в недержавних пенсійних фондах.

Теми доповідей

1. Інвестиційне обслуговування в комерційних банках (купівля, продаж цінних паперів).
2. Іпотечне кредитування.
3. Взаємні фонди: особливості акумулювання вільних коштів.
4. Ломбардні послуги на фінансовому ринку.
5. Особливості пайових та корпоративних інвестиційних фондів.

Запитання для самоперевірки

1. Які послуги надають інвестиційні банки?
2. У чому сутність трастових та конверсійних операцій?
3. У чому особливості іпотечного кредитування?
4. Що таке пайові та корпоративні інвестиційні фонди?

Література [2, 6, 7, 10, 13, 14, 18, 20, 22].

Тема 9. Фінансові послуги на фондовому ринку

Питання для самостійного вивчення

1. Розвиток фондових бірж в країнах з розвинутою економікою.
2. Становлення фондових бірж в Україні.
3. Позабіржова торгівля цінними паперами.

Теми доповідей

1. Торговельно-інформаційна система на фондовому ринку: діапазон надання послуги.
2. Біржові стратегії на ринку ф'ючерсів та опціонів.
3. Фінансові спекуляції і необхідність їх обмеження.

Запитання для самоперевірки

1. Які послуги надає торговельно-інформаційна система на фондовому ринку?
2. Що являє собою позабіржова торгівля цінними паперами?
3. У чому сутність біржових спекуляцій на ринку цінних паперів?
4. Що таке ринок опціонів?

Література [5, 8, 9, 13, 14, 16, 19, 20].

Тема 10. Фінансові послуги з перейняття ризику

Питання для самостійного вивчення

1. Оцінка фінансових ризиків і орієнтири безпеки для учасників.
2. Фінансові деривативи в Україні.
3. Розвиток хеджування на сучасному етапі.
4. Історія виникнення та розвитку ринку строкових угод.

Теми доповідей

1. Оцінка портфеля за критеріями доходності, ризику і ліквідності.
2. Організація хеджування за допомогою похідних фінансових інструментів.
3. Свop-контракти та їх види.
4. Особливості розвитку ринку страхових послуг України.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке фінансові ризики та методи їх оцінки?
2. Які фінансові деривативи існують в Україні?
3. Що таке хеджування і для чого воно застосовується?
4. У чому особливості розвитку ринку страхових послуг в Україні?

Література [4, 5, 8, 9, 13, 14, 15, 17, 20].

Тема 11. Інфраструктура ринку фінансових послуг

Питання для самостійного вивчення

1. Послуги портфельного консультанта: типи і етапи формування портфеля фінансових активів і зобов'язань.
2. Інформаційне забезпечення ринку фінансових послуг та вимоги до інформації, яка пов'язана з фінансовими установами.
3. Шляхи розробки нової послуги та аналіз її перспективності.

Теми доповідей

1. Депозитарні послуги комерційних банків.
2. Реєстраторські послуги на ринку цінних паперів.
3. Клірингові послуги на фінансових ринках.

Запитання для самоперевірки

1. Хто такий портфельний консультант і які послуги він надає?
2. Що таке депозитарні послуги?
3. Що таке реєстраторські послуги?

4. Які вимоги висуваються до інформації, яка пов'язана з фінансовими установами?

Література [1, 2, 5, 6, 13, 14, 19].

Тема 12. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг

Питання для самостійного вивчення

1. Основні завдання Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
2. Основні функції і права Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
3. Структура Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
4. Мета створення Державного Реєстру фінансових установ та інформація, що вноситься до нього.

Теми доповідей

1. Функції та права Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг у частині страхової діяльності.
2. Сутність державного регулювання страхової справи.
3. Особливості реєстрації та ліцензування страховиків.

Запитання для самоперевірки

1. Які елементи містить структура Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг?
2. У чому полягають основні завдання, функції та права Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг?
3. У чому особливості державної реєстрації страхової справи?
4. У чому полягає мета створення Державного Реєстру фінансових установ?

Література [1, 3, 9, 12, 13, 14].

Оцінювання доповідей

Оцінка «відмінно» виставляється за умови, що тему доповіді повністю розкрито; студент показує глибокі знання використаної основної та додаткової літератури, висловлює своє ставлення до поглядів на дану проблему.

Оцінка «добре» виставляється за таких самих умов, що й оцінка «відмінно», але якщо студент у викладенні матеріалу допускає неточності та помилки.

Оцінка «задовільно» виставляється за умови, коли студент в основному розкрив тему доповіді, показує знання використаної літератури, але допускає грубі помилки.

Оцінка «задовільно» виставляється за умови, коли тему доповіді не розкрито, студент не розуміє основної суті питання, не може зробити висновки та узагальнення.

ЧАСТИНА 5

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Методичні рекомендації та завдання до виконання контрольних робіт призначені для студентів заочної форм навчання спеціальності «Фінанси і кредит».

Метою виконання контрольної роботи є закріплення знань отриманих при вивченні курсу, та в результаті самостійного вивчення дисципліни. В процесі виконання контрольної роботи студенти повинні показати знання сфери фінансового ринку, розуміння процесів, що відбуваються у цьому секторі економіки, показати вміння користуватись нормативною базою та літературними джерелами з дисципліни, що вивчається.

Контрольна робота є самостійно підготовленою роботою на обрану тему, яка повинна показати ступінь засвоєння самостійно розглянутого студентом матеріалу, уміння застосовувати навички узагальнювати базові питання дисципліни, застосовувати методи фінансового аналізу для оцінки статистичної інформації тощо.

Контрольна робота складається з трьох теоретичних питань. Варіант контрольної роботи студент обирає відповідно до свого порядкового номера за списком у журналі академічної групи.

Теоретична частина передбачає відповіді на теоретичні питання у письмовій формі. Обсяг відповіді на одне питання – 5-10 сторінок друкованого тексту. Етапами виконання контрольної роботи є:

- 1) вибір варіанта завдання;
- 2) підбір літератури для розкриття теоретичних питань;
- 3) підготовка відповідей на теоретичні питання;
- 4) розв'язання практичних завдань;
- 5) підготовка списку використаної літератури, вступу та висновків по роботі.

Рекомендується така структура контрольної роботи:

1. Титульний лист.
2. Зміст.
3. Вступ.
4. Основна частина, що складається з трьох теоретичних питань.
6. Висновки.
7. Перелік використаних літературних джерел (бібліографія).
8. Додатки (таблиці, схеми, форми звітності тощо).

Загальний обсяг роботи має бути у межах 25 друкованих сторінок.

Контрольна робота має бути виконана та подана на кафедру для рецензування не пізніше, ніж за 2 тижні до екзаменаційної сесії. Студенти, які не виконали контрольну роботу, або виконали незадовільно, до складання іспиту не допускаються.

Теми контрольної роботи

В – 1

1. Структура ринку послуг і місце ринку фінансових послуг в цій структурі.
2. Види банківських послуг за традиційністю операцій.
3. Характеристика майна, що є предметом застави у ломбарді.

В – 2

1. Фактори, що впливають на зростання торгівлі фінансовими послугами.
2. Етапи становлення ринку банківських послуг в незалежній Україні.
3. Порядок ліцензування ломбардів в Україні.

В – 3

1. Сутність та структура ринку фінансових послуг.
2. Види банківських послуг за традиційністю операцій.
3. Особливості створення кредитних спілок в Україні.

В – 4

1. Об'єкти та суб'єкти ринку фінансових послуг.
2. Сутність та форми факторингу.
3. Майно та джерела формування доходів кредитної спілки.

В – 5

1. Функції ринку фінансових послуг.
2. Особливості надання трастових послуг банківськими установами України.
3. Умови створення резервного фонду кредитної спілки.

В – 6

1. Чинники, що впливають на становлення ринку фінансових послуг в Україні.
2. Характеристика становлення і розвитку страхового ринку в Україні.
3. Основні законодавчі акти, що регулюють діяльність кредитної спілки.

В – 7

1. Напрямки розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг.
2. Основні функції і права Державної комісії з регулювання ринків.
3. Передумови виникнення послуг в торгівлі цінними паперами.

В – 8.

1. Порядок укладання угоди про фінансові послуги.
2. Сутність державного регулювання страхової справи.
3. Сутність валютного арбітражу та його види.

В – 9

1. Роль фінансових посередників при проведенні операцій з надання фінансових послуг.
2. Особливості реєстрації та ліцензування страховиків.
3. Порядок емісії платіжних карток.

В – 10

1. Види фінансових посередників, які функціонують на сучасному ринку фінансових послуг.

2. Стратегічні напрямки розвитку ринку страхових послуг.
3. Здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.

В – 11

1. Порядок набуття підприємством статусу фінансової установи.
2. Характеристика ринку інвестиційних послуг.
3. Особливості ринку комерційних послуг з цінних паперів.

В – 12

1. Мета створення Державного Реєстру фінансових установ.
2. Етапи становлення ринку банківських послуг в незалежній Україні.
3. Особливості створення кредитних спілок в Україні.

В – 13

1. Основні вимоги щодо формування фінансової звітності фінансових установ.

2. Сутність інституту спільного інвестування.
3. Сутність первинного та вторинного фондового ринку.

В – 14

1. Основні заходи щодо запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом.

2. Особливості пайових та корпоративних інвестиційних фондів.
3. Етапи процесу первинного розміщення цінних паперів.

В – 15

1. Порядок ліквідації фінансових установ.
2. Економічний зміст лізингу, його види.
3. Права брокерської контори на фондовій біржі.

В – 16

1. Які основні завдання виконує Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

2. Ознаки фінансового лізингу.
3. Мета створення національної депозитарної системи.

В – 17

1. Основні функціональні обов'язки Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

2. Елементи договору фінансового лізингу.
3. Умови проведення операцій на міжбанківському валютному ринку.

В – 18

1. Основні права Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
2. Склад лізингових платежів.
3. Особливості здійснення операцій з обміну валюти на міжбанківському

В – 19

1. Структура Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
2. Характеристика корпоративних інвестиційних фондів.
3. Вимоги до організації роботи в обмінних пунктах України.

В – 20

1. Сутність ринку банківських послуг.
2. Історичні умови становлення та розвитку ринку ломбардних послуг в світі та Україні.
3. Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні.

ЧАСТИНА 6

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО ВИКОНАННЯ Й ТЕМИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота є самостійною науково-практичною роботою студента, що підводить підсумки набутих ним знань, умінь та навичок з певної дисципліни і передбачена навчальним планом. У курсовій роботі студент повинен засвідчити, що він оволодів необхідними теоретичними знаннями та навичками їх практичного застосування в конкретних умовах, з певної дисципліни. У зв'язку з цим робота повинна виконуватись на основі результатів дослідження однієї або кількох актуальних проблем і містити конкретні пропозиції.

Курсова робота – це результат самостійного дослідження студента за обраною системою. Вона передбачає глибоке вивчення робіт з дисципліни по якій виконується курсова робота, системний відбір та аналіз фактичного матеріалу, узагальнення явищ фінансової діяльності, вміння робити самостійні висновки.

Метою курсової роботи є:

- поглибити, систематизувати і закріпити знання, набуті протягом процесу вивчення певної дисципліни;
- поглиблене вивчення студентом однієї з конкретних проблем у галузі фінансів і більш ґрунтовне оволодіння навичками самостійної науково-дослідницької роботи;
- одержання нових результатів у вигляді наукових узагальнень, висновків, формулювання конкретних пропозицій і рекомендацій щодо їх вирішення;
- виявляти здібності студента його уміння підбирати, систематизувати та аналізувати необхідну інформацію про діяльність об'єкта дослідження;
- закріпити володіння системним підходом, сучасною методологією, методичним апаратом, інструментарієм та технологічними прийомами обґрунтування управлінських рішень, впровадження рекомендацій на конкретних об'єктах.

Студент повинен продемонструвати здатність проводити діагностику, визначати проблеми та встановлювати причини їх виникнення, генерувати пропозиції щодо альтернативних шляхів їх вирішення, оцінювати та обирати найдієвіші організаційні і господарські заходи, аргументовано та переконливо захищати свої розробки.

Головними завданнями написання та захисту курсової роботи є:

- вивчення або поглиблення та узагальнення теоретико-методологічних засад з обраного напрямку дослідження;
- проведення діагностики ситуації із застосуванням сучасного інструментарію;

- розробка й оцінка альтернативних підходів до вирішення визначених проблем на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях;
- обґрунтування запропонованих рішень з використанням ситуаційного аналізу;

Основні етапи виконання курсової роботи:

1. Вибір теми.
2. Підбір, вивчення літературних джерел, методичних та інструктивних матеріалів, законодавчих актів.
3. Розробка плану написання роботи.
4. Накопичення, обробка та аналіз фактичного матеріалу згідно з темою дослідження.
5. Написання та оформлення роботи.
6. Підготовка до захисту і захист роботи.

На підставі виконаної курсової роботи та її захисту комісія з захисту курсових робіт оцінює роботу.

Вибір теми здійснюється студентами самостійно з запропонованого кафедрою переліку. Назва теми повинна повно відбивати зміст курсової роботи і відповідати поставленій меті. При виборі теми необхідно враховувати напрям, за яким студент бажає в майбутньому працювати, його здібності, досвід роботи і відповідну теоретичну підготовку. Для курсової роботи доцільно досліджувати проблему, над якою студент працював при написанні рефератів, доповідей, а також в науковому студентському гуртку чи проблемній групі.

Кафедра фінансів транспорту затверджує тему курсової роботи, її план і графік написання, які студент складає з допомогою наукового керівника. В окремих випадках студент самостійно може обрати тему курсової роботи, навіть якщо її немає в переліку тем курсових робіт запропонованих кафедрою. Така тема повинна бути затверджена кафедрою, якщо вона відповідає завданню дисципліни.

Наукові керівники призначаються кафедрою з числа осіб професорсько-викладацького складу на весь період виконання курсової роботи.

Науковий керівник курсової роботи:

надає допомогу студенту в остаточному формулюванні теми та програми відбору необхідного матеріалу;

рекомендує студенту спеціальну, нормативну літературу та інформаційні джерела за обраною темою курсової роботи;

регулярно консультує студента, контролює протягом всього періоду виконання ним курсової роботи, її якість та своєчасність виконання,

перевіряє стан та якість виконання роботи;

бере участь у комісії з захисту курсових робіт.

Студент виконує курсову роботу за основними темами курсу з номерами питань, що відповідають його порядкового номеру у журналі обліку відвідувань занять студентами групи.

Виконання курсової роботи роботи передбачає:

- обґрунтування актуальності теми, цілей та завдань дослідження, зазначення методів та джерел дослідження;

- визначення теоретичних засад дослідження (основних категорій, понять, закономірностей розвитку явища, яке вивчається, вивчення історії питання, документів, нормативних актів, інших джерел інформації);

- аналіз конкретної проблемної ситуації і підтвердження логічними судженнями, розрахунками відповідних пропозицій та рекомендацій.

Обсяг роботи не повинен перевищувати 35–40 сторінок друкованого тексту.

Зміст – це послідовність усіх розділів та підрозділів курсової роботи з зазначенням їх нумерації та номером сторінки, яка відповідає початку розділів (підрозділів), а також висновків, переліку використаної літератури та інших інформаційних джерел, додатків.

Зміст подається на початку роботи відразу за титульним аркушем. Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів та пунктів (якщо вони мають заголовки), вступу, висновків, додатків, списку використаної літератури та ін.

Як правило, структура курсової роботи включає: вступ; основну частину – розділи, параграфи; висновки; бібліографію; додатки.

Головним завданням вступу є обґрунтування актуальності і практичної значущості обраної теми курсової роботи, особливостей постановки і вирішення питань стосовно конкретних умов дослідження. Крім того, в цій частині роботи слід визначити мету, предмет, об'єкт та інформаційну базу дослідження. Обсяг вступу не повинен перевищувати 2 сторінки.

В основній частині курсової роботи має бути розглянуто теоретичні питання та прикладні аспекти проблеми, яка досліджується.

Можна порекомендувати виділити в окремий підрозділ основної частини огляд та аналіз сучасного стану кола питань, які досліджуються, причому такий аналіз доречно здійснювати на базі вивчення як вітчизняної, так і зарубіжної наукової літератури. Курсова робота повинна містити характеристику та описи використаних методів розрахунків, самі розрахунки, аналіз результатів дослідження, рекомендації щодо впровадження пропозицій студента у практику.

У кожному з розділів курсової роботи студент має сформулювати самостійні узагальнення та висновки, які повинні бути органічно пов'язаними між собою, підпорядковуватись водночас основному спрямуванню теми.

При потребі, для здійснення необхідних техніко-економічних розрахунків, можна використати апарат економіко-математичних та економіко-статистичних методів та моделей дослідження економічних процесів і явищ, а також засоби комп'ютерної техніки.

Рекомендується основну частину курсової роботи поділити на три розділи – теоретико-методологічний, аналітичний та впроваджувальний, хоча, залежно від характеру обраного для дослідження напрямку та специфіки теми, яка розробляється, можлива й інша структуризація основної частини.

У першому розділі основної частини, який повинен носити теоретико-методологічний характер, слід викласти суть проблеми, яка досліджується та ступінь її сучасної розробки, аналіз та узагальнення існуючих концепцій, визначити дискусійні аспекти та невіршені питання, проблеми, розглянути

еволюцію підходів (ретроспективні, сьогоденні, перспективні) до їхнього вирішення, теоретичні та методологічні основи обраної теми. Рекомендується саме у цю частину включити підрозділ, присвячений огляду сучасної наукової літератури з питань, які розглядаються. Необхідно критично розглянути різні точки зору, висловити своє ставлення до дискусійних питань.

Перший розділ є основою для розробки прикладних аспектів обраної теми, які студент повинен викласти у подальших розділах курсової роботи.

Рекомендований обсяг першої частини – 25–30 % загального обсягу роботи.

У другому розділі, який повинен мати аналітичний характер, слід подати коротку організаційно-економічну характеристику об'єкта дослідження, сучасні проблеми та перспективи розвитку, результати аналізу систематизованих матеріалів об'єкта дослідження.

Забезпечуючи логічну послідовність дослідження, другий розділ має стати перехідною ланкою до наступного третього розділу і поєднати набуті теоретичні знання та вміння використовувати обрані методи та певний методичний інструментарій. Саме в цьому розділі здійснюється економічний аналіз об'єкта дослідження в розрізі обраної теми курсової роботи. Коло аналітичних показників, період аналізу, його методи, форми погоджуються з науковим керівником і повинні знайти відображення в економічній постановці задач, алгоритмах їх вирішення та програмі робіт на ПЕОМ.

Базовий аналітичний матеріал, проміжні розрахунки та отримані кількісні результати мають бути подані в другому розділі основної частини (або у винесених в додатки таблицях та рисунках у формі графіків, діаграм, статистичних чи розрахункових таблиць тощо).

Усі аналітичні розрахунки, матеріали таблиць, графіки, діаграми повинні супроводжуватись тлумаченням та висновками, які дозволяють визначити сутність економічних процесів, їх особливості, тенденції, та сприяють виявленню невикористаних резервів. Аналіз може здійснюватись як із застосуванням статистичної та фінансової звітності окремого суб'єкта господарювання, так і на даних статистичних збірників, або періодичних видань. Обсяг другого розділу може становити до 30 % загального обсягу курсової роботи.

Завданням третього розділу є розробка конкретних рекомендацій, пропозицій, моделей управління параметрами економічного розвитку об'єкта дослідження на базі основних теоретичних положень, методичних підходів, методичного інструментарію, що викладені у першому розділі, а також висновків щодо результатів проведеного дослідження у другому розділі. Студент повинен розкрити зміст запропонованих заходів, спрямованих на вдосконалення управління об'єктом в цілому. Обсяг третього розділу може становити до 25 % загального обсягу курсової роботи.

Висновки є завершальним етапом виконаної студентом курсової роботи. В них у формі тез викладаються результати курсової роботи по кожному з її розділів. Їх зміст повинен розкривати розв'язання тих завдань, які було поставлено у вступі до роботи, і показувати особистий внесок студента у їх вирішення.

Висновки рекомендується починати словами: «розглянуто», «встановлено», «показано», «доведено» тощо. Обсяг висновків складає 2-3 сторінки машинописного тексту.

Список літератури вимагає розміщення усіх використаних джерел інформації в такій послідовності:

1. Закони України;
2. Укази Президента, Постанови Уряду;
3. Директивні матеріали міністерств;
4. Монографії, брошури, підручники;
5. Статті журналів;
6. Інструктивні, нормативні та інші матеріали.

Список літератури може містити до 30–40 назв видань. Посилання на літературні джерела, що даються в тексті роботи, мають наводитись у вигляді порядкового номеру за списком джерел в квадратних лапках; наприклад [19].

Додатки до курсової роботи мають містити інформаційні матеріали, що складають базу аналітичних досліджень згідно з обраною темою, і розміщуються на останніх сторінках.

Крім того, до додатків доцільно включати допоміжний матеріал, що необхідний для повноти сприяння курсової роботи:

- * проміжні математичні доведення, формули, розрахунки;
- * таблиці допоміжних цифрових даних;
- * інструкції, методики, опис алгоритмів і програм вирішення задач на ЕОМ, що розроблені в процесі виконання курсової роботи;
- * ілюстрації допоміжного характеру.

Перелік тем курсових робіт

1. Специфіка надання фінансових послуг на фінансовому ринку.
2. Структура ринку фінансових послуг.
3. Тенденції глобалізації на ринку фінансових послуг.
4. Банківські і небанківські посередники на ринку фінансових послуг.
5. Державне регулювання і самоорганізація ринку фінансових послуг.
6. Організація первинного та вторинного фондового ринку.
7. Послуги портфельного консультанта: типи і етапи формування портфеля фінансових активів і зобов'язань.
8. Сутність капіталу фірми. Власний і запозичений капітал.
9. Характеристика типів дивідендної політики підприємства.
10. Депозитні послуги комерційних банків.
11. Депозитарні послуги комерційних банків.
12. Центральний депозитарій, його функції та завдання.
13. Реєстраторські послуги на ринку цінних паперів.
14. Послуги банківських установ по конвертації валют.
15. Банківські послуги в сфері міжнародних переказів грошей.
16. Застосування пластикових банківських карток: види і ефективність.
17. Банківські операції з векселями.

18. Банківське посередництво на ринку державних облігацій.
19. Інвестиційне консультування у сфері приватизації: порівняльний аналіз послуг банків і небанківських структур.
20. Особливості надання послуг страховими компаніями.
21. Особливості обслуговування в недержавних пенсійних фондах.
22. Послуги інвестиційних банків.
23. Особливості розміщення депозитних сертифікатів на міжнародних ринках капіталу.
24. Організація біржового сектору фінансового ринку.
25. Організація позабіржового сектору фінансового ринку.
26. Торговельно-інформаційна система на фондовому ринку: діапазон надання послуги.
27. Біржові стратегії на ринку ф'ючерсів та опціонів.
28. Фінансові спекуляції і необхідність їх обмеження.
29. Організація хеджування за допомогою похідних фінансових інструментів.
30. Основні напрями використання фондових індексів та їх інформаційне значення.
31. Фондові індекси в Україні та країнах з розвинену ринковою економікою.
32. Фінансові рейтинги: міжнародна практика і український досвід.
33. Інвестиційні компанії на фінансовому ринку: порівняльний аналіз надання послуг.
34. Взаємні фонди: особливості акумулювання вільних коштів.
35. Представницькі послуги фінансових посередників.
36. Комісійне обслуговування клієнтів фінансовими посередниками.
37. Кредитне обслуговування в комерційних банках.
38. Кредитне обслуговування в кредитних спілках.
39. Інвестиційне обслуговування в комерційних банках (купівля, продаж цінних паперів).
40. РЕПО-операції та оцінка їх застосування.
41. Ломбардні послуги на фінансовому ринку.
42. Клірингові послуги на фінансових ринках.
43. Фондові біржі: роль і значення для учасників ринку.
44. Оцінка фінансових ризиків і орієнтири безпеки для учасників.
45. Функції Національного банку України в регулюванні фінансового ринку.
46. Сучасний етап розвитку валютного ринку України.
47. Сучасний етап розвитку фондового ринку України.
48. Проблеми інтеграції фінансового ринку України в міжнародний кругообіг капіталу.
49. Роль інформації і маркетингу на ринку фінансових послуг.
50. Брокерська і дилерська діяльність на ринку цінних паперів.

ЧАСТИНА 7
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ

1. Структура ринку послуг і місце ринку фінансових послуг в цій структурі.
2. Фактори, що впливають на зростання торгівлі фінансовими послугами.
3. Сутність та структура ринку фінансових послуг.
4. Суб'єкти ринку фінансових послуг.
5. Фінансові операції як об'єкт ринку фінансових послуг.
6. Функції ринку фінансових послуг.
7. Чинники, що впливають на становлення ринку фінансових послуг в Україні.
8. Напрямки розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг.
9. Порядок укладання угоди про фінансові послуги.
10. Роль фінансових посередників при проведенні операцій з надання фінансових послуг.
11. Види фінансових посередників які функціонують на сучасному ринку фінансових послуг.
12. Порядок набуття підприємством статусу фінансової установи.
13. Мета створення Державного Реєстру фінансових установ та інформація, що вноситься до нього.
14. Порядок ліквідації фінансових установ.
15. Основні завдання Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
16. Основні функції і права Державної комісії з регулювання ринків.
17. Структура Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
18. Сутність ринку банківських послуг.
19. Види банківських послуг за традиційністю операцій.
20. Види та особливості кредитних послуг банків.
21. Сутність та форми факторингу.
22. Особливості надання трастових послуг банківськими установами України.
23. Особливості створення кредитних спілок в Україні.
24. Характеристика становлення і розвитку страхового ринку в Україні.
25. Функції та права Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг у частині страхової діяльності.
26. Передумови виникнення послуг в торгівлі цінними паперами.
27. Сутність державного регулювання страхової справи.
28. Особливості реєстрації та ліцензування страховиків.
29. Стратегічні напрямки розвитку ринку страхових послуг.
30. Економічний зміст лізингу, його види.
31. Ознаки фінансового лізингу та лізингові платежі.
32. Умови становлення та розвитку ринку ломбардних послуг в Україні.
33. Сутність, предмет та об'єкт ломбардної послуги.

34. Здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.
35. Характеристика ринку інвестиційних послуг.
36. Особливості ринку комерційних послуг з цінних паперів.
37. Види цінних паперів.
38. Сутність первинного та вторинного фондового ринку.
39. Біржові операції з цінними паперами.
40. Сутність, умови проведення та види операцій з валютою.
41. Особливості здійснення операцій з обміну валюти на міжбанківському валютному ринку.
42. Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні.
43. Структура органів державного нагляду їх роль на ринку фінансових послуг.
44. Роль фінансових посередників на ринку фінансових послуг.
45. Спільні риси та відмінності банків та небанківських фінансово-кредитних установ.
46. Договірні фінансово-кредитні установи.
47. Види інвестиційних фінансово-кредитних установ.
48. Організаційна структура ринку фінансових послуг.
49. Сегментна структура ринку фінансових послуг.
50. Особливості функціонування депозитного ринку.
51. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків.
52. Операції з інструментами грошового ринку.
53. Форвардні операції з валютою на міжбанківському ринку.
54. Характеристика ринку інвестиційних послуг.
55. Сутність і класифікація інвестицій.
56. Сутність інституту спільного інвестування.
57. Особливості пайових та корпоративних інвестиційних фондів.
58. Характеристика майна, що є предметом застави у ломбарді.
59. Майно та джерела формування доходів кредитної спілки.
60. Сутність та мета створення національної депозитарної системи.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Законодавчі та нормативні документи

1. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664–Ш від 12 липня 2001 р. // [http:// www. rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121 – Ш від 7 грудня 2000 р. // Урядовий кур’єр. – 2001. – № 8.
3. Закон України «Про Національний банк України» № 679 – XIV від 20 травня 1999 р. // Галицькі контракти. – 1999. – № 25.
4. Закон України «Про страхування» № 85/96 – ВР від 7.03.1996 р. // [http:// www. rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
5. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480 – IV від 23.02.2006 р. // [http:// www. rada.kiev.ua](http://www.rada.kiev.ua).
6. Закон України «Про інститути спільного інвестування» № 2299 – Ш від 15 березня 2001 р. // Голос України. – 2001. – 24 квітня.
7. Закон України «Про кредитні спілки» № 2908 – Ш від 20 грудня 2001 р. // Голос України. – 2002. – 23 січня.
8. Закон України «Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» від № 710/97 – ВР від 10.12.1997 р. // [http:// www. rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
9. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів» № 448/96 – ВР від 30.10.1996 р. // [http:// www. rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
10. Указ Президента України «Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» № 1153/2002 від 11 грудня 2002 р. // [http:// www. rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
11. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 249-IV від 28 листопада 2002 р. // [www. rada.kiev.ua](http://www.rada.kiev.ua).

Навчальна література

12. Горбач Л.М., Каун О.Б. Ринок фінансових послуг: Навч. Посібник. – К.: Кондор, 2006. – 436 с.
13. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. – К.: Знання, 2010. – 532 с.
14. Ходаківська В.П., Беляєв В.В. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 616 с.
15. Буднік М. М., Мартюшева Л. С., Сабліна Н. В. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2009. – 334 с.
16. Александрова М.М. Страхування: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 238 с.
17. Бердникова Т.Б. Оценка ценных бумаг. – М.: ИНФРА-М, 2003.
18. Міщенко В. І., Слов’янська Н. І., Корнеєва О. Г. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007.
19. Моисеев С.Р. Международные валютно-кредитные отношения: Учебное пособие. – М.: Дело и Сервис, 2003.

Навчально-методичне видання

Леонід Олександрович БАКАЄВ
Евеліна Олександрівна СОКОЛОВА

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення
дисципліни студентами усіх форм
навчання спеціальності
«Фінанси і кредит»

Відповідальні за випуск: Л. О. Бакаєв, Е. О. Соколова

Директор РВЦ ДЕТУТ Л. В. Пономаренко
Редактор Н. В. Щербак
Макет і верстка В. О. Андрієнка

Підписано до друку 30.05.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк на ризографі. Зам. № 63-2/ 11. Наклад 100 прим.

Надруковано в Редакційно-видавничому відділі ДЕТУТ.
Свідоцтво про реєстрацію Серія ДК № 3079 від 27.12.2007 р.
03049, м. Київ-49, вул. Миколи Лукашевича, 19

ДЛЯ НОТАТОК